

О. Аюпов О
М. Маманова

ХАЛҚАРО МУНОСАБАТЛАР ТАРИХИ

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

Гулистон давлат университети

*Халқаро муносабатлар ва
Дипломатия тарихи курси
бўйича ўқув-услубий мажмуа
(ўқув қўлланма)*

Гулистон – 2006

***АЮПОВ О., МАМАНОВА М. «Халқаро муносабатлар ва дипломати тарихи»
курси бўйича ўқув–услубий мажмуа (ўқув қўлланма).
Гулистон – 2006, 83 бет.***

Ушбу ўқув - услубий мажмуа 5220200–тарих таълим йўналишида тахсил олаётган талабаларга мўлжалланган. Мажмуада Замонавий педагогик технология тизими асосланган ҳолда ўқув мақсадлари аниқланган, мавзу бўйича муаммолар, муҳокама учун саволлар, назорат саволлари, мустақил иш топшириқлари тавсия қилинадиган адабиётлар рўйхати берилган.

Мажмуада Қадимий Шарқ, Ғарб, илк ўрта асрлар, XI – XVIII асрлар, биринчи ва иккинчи жаҳон урушлари, ҳозирги замон ҳамда Мустақил Ўзбекистоннинг халқаро муносабатлари ва дипломатияси ёритилган.

Мажмуа Гулистон давлат университети УМК томонидан (2006 йил 26 октябрь 2-сон баённома) нашрга тавсия этилган.

**Маъсул муҳаррир: доц. Т.Омонжулов.
Такризчи: проф Хидоятов Г.А. (ЖИДУ)**

This educational-and-methodical collection is intended for the students on the speciality 5220200 of History faculty.

The methodical guidance based on modern pedagogical technology. Each of the themes includes educational aims, problems on themes, tasks on self-independent work and a list of literature is also recommended.

The methodical collection contains questions of ancient East and West, early middle ages, the ages of XI – XVIII, the First and the second world wars, present and also Independent Uzbekistan's international coloboration.

This collection has been recommended by the educational-methodical council of Gulistan State University (pr № 2 October 26.2006)

Настоящий учебно-методический комплекс предназначен для студентов обучающихся по специальности 5220200-история. В комплексе, основанном на современнѣх педагогических технологиях, определенѣ учебнѣе цели, проблемѣ по темам, задания по самостоятельному обучению, а также представлен список рекомендованной литературѣ.

Освехенѣ вопросѣ международного сотрудничества Древнего Востока, Запада, раннего средневековѣ, XI-XVIII веков, первого и второго мировѣх войн, современности а также независимого Узбекистана.

Комплекс рекомендован к печати учебно-методическим Советом Гулистанского государственного университета (протокол №2 26 октября, 2006 года)

© Университет

II. «ХАЛҚАРО МУНОСАБАТЛАР ВА ДИПЛОМАТИЯ ТАРИХИ» бўйича ишчи дастур.

№	Мавзулар номи	Мавзуда ёритиладиган масалалар	Маъруза соати	Адабиётлар рўйхати
1	Халқаро муносабатлар ва дипломатия қадимги Шарқ, Греция ва Римда	-Қадимги Шарқда халқаро муносабатлар ва дипломатияга доир ҳужжатлар ва аснодлар -Қадимги Греция: Элчи ва элчиликлар. Грек – форс урушлари. Македония. -Қадимги Рим: Дипломатик органлар. Рим ва Карфаген муносабатлари	4	1. Авдиев В. История древнего востока. М., 1970; Всемирная история. М., 1955-56, I-III; История дипломатии. М., 1959. Т. I; Межгосударственнѣе отношения и дипломатия на Древнем востоке. М., 1984; Струве В. История Древнего Востока. М., Л. 1940; Бонгард – Левин Г., Ильин Г. Индия в древности. М., 1985; Крюков М. и др. Древние китайцѣ в эпоху централизованнѣх империи. М. 1983; 2. Античная Греция. М., 1983 I-II Т; Античная цивилизация. М., 1973; Бокшанин А. История международнѣх отношений и дипломатии в древнем мире. М., 1948; Гафуров Б., Цибукидис Д. Александр Македонский и Восток. М., 1980; 3. История Древнего Рима. М. 1981; Ковалев С. История Рима. Л. 1986; Утченко Древний Рим. События, люди, идеи. М., 1969;
2	Халқаро муносабатлар ва дипломатия ўрта асрларда	Рим папаларининг дипломатияси Араблар дипломатияси Қадимги Русь Карл империясини барбод бўлиши Европанинг феодализм тарқоқлиги	2	Бартольд В. Мусульманский мир. П., 1922; Васильев А. Византия и арабѣ. 1925; Сказкин С. История международнѣх отношений и дипломатии в средние века. М., 1948; Шейнман М. Карткие очерки истории папства. М., 1952 История средних веков. М., 1990. Т.I; Турский Г. История франков. М. 1987 Международнѣе связи стран Центральной, Восточной и Юго – Восточной Европѣ и славяно – германские отношения. М., 1956; Григорий Турский. История франков. М.. 1987;
3	Халқаро муносабатлар ва дипломатия XI-XV асрларда	Ғарбий Европа ва Шарқ мамлакатлари. Салиб юришлари. Халқаро ҳуқуқ илмини бошланиши	2	Басовская Н. Столетняя война. 1337-1453 гг. М. 1985; Заборов М., История крестовѣх походов в документах и материалах М., 1977; Робер де Клари. Завоевание Константинополя. М., 1986; Гробарь В. Вселенские соборѣ западно – христианской церкви и светские конгрессѣ XV века. В кн.: «Средние века». Вўп.2., 1946, стр. 253-277;
4	Халқаро муносабатлар ва дипломатия XVI –	Халқаро муносабатларнинг ўзига	2	Алексев В. Тридцатилетняя война. Л., 1961; Ивонин Ю. У истоков европейской дипломатии нового времени, Минск. 1984; История дипломатии М., 1959

	XVII асрларда	хослиги. Дипломатик хизмат. Сиёсий ва ҳарбий тўқнашувлар. Ўттиз йиллик уруш		T-1; история средних веков М.. 1991 т.2; Гроций Г. О.праве войнѣ и мира. М.. 1956;
5	Халқаро муносабатлар ва дипломатия XVII – XVIII асрларда	Халқаро муносабатлар- нинг асосий муаммолари. Мустамлакачи- лик сиёсати. XVIII асрнинг охирида халқаро муносабатлар.	2	История дипломатии. М.. 1959. Т. Новая История Европѣ и Америки. М., 1986; Коробков Н. Семилетняя война., 1940; Тарле Е. Очерки истории колониальной политики западноевропейских государств (конец XV – начало XIX вв); Война за независимость и образование США. М., 1976; Александров П. Северная система. М., 1914; Кафенгауз Б. Внешняя политика России при Петре I. М.. 1942; Тарле Е. Северная война и шведское нашествие на Россию. М., 1958;
6	Халқаро муносабатлар XIX асрнинг 20-60 йилларида	«Вена тизими» ни барбод бўлиши, Колониал сиёсат: характери ва услубидаги ўзгаришлар.	2	Новая история стран Европѣ и Америки: первый период. М., 1986; История дипломатии. М., 1959, Т.I.; Болховитинов Н. Доктрина Монро М., 1959; Болховитинов Н. Русско – американские отношения 1815-1832 гг. М., 1975; Дулина Н. Османская империя в международнѣх отношениях (30-40годѣ XIXв)М., 1980; Тарле Е. Крѣмская война. Соч. В 12 т.М., 1957-1962. т: 8-9; Тарле Е. Талейран. М., 1957; Фадеев А. Россия и восточнѣй кризис 20-х гг. XIX века М., 1958; Ревуненков В. Польское восстание 1863 г. и европейская дипломатия Л., 1957; Деменьтьев Ю. Колониальная политика Франции в Китае и Индокитае 1844 – 1862 М., 1958;
7	Халқаро муносабатлар 1871- 1914 йилларда	Халқаро муносабатлар XIX асрнинг охирида. ҳарбий–сиёсий блокларнинг пайдо бўлиши ва улар ўртасидаги кураш. Биринчи жаҳон уруши айёмида халқаро муносабатлар.	2	Астафаѣв И. Русско–Германские дипломатические отношения М. 1972; Жогов П. Дипломатия Германии, Австро–Венгрии и первая Балканская война 1912- 1913гг. М., 1969; Ротштейн Ф. Международнѣе отношения в конце XIX века М-Л. 1960; Новая история: Второй период М., 1984; История дипломатии М., 1963. Т.2» Дебидур А. Дипломатическая история Европѣ. От Венского до Берлинского конгресса (1814-1878) М.. 1947;
8	Биринчи жаҳон уруши (1914-1918)	Урушнинг сабаблари ва характери урушни бошланиши ва жараёни. Урушни	2	Бовѣкин В. Из истории возникновения первой мировой войнѣ. Отношения Россия и Франции в 1912-1914 гг. М., 1961; Готлиб В. Тайная дипломатия во время первой мировой войнѣ. Пер.с англ. М., 1960; История первой мировой войнѣ. 1914-1918гг. В 2-х т. М., 1984; Каверин И. За кулисами английской блокадѣ (из истории первой мировой войнѣ) М., 1955

		тугаши.		г;
9	Иккинчи жаҳон уруши (1939-1945)	Урушнинг бошланиши. «ғалати уруш». Германияни собиқ СССРга ҳамласи. Антигитлер каолициясини барпо этилиши. Ҳарбий жараён. Урушни тугаши ва натижалари.	2	Бержеков В. Страницы дипломатической истории. М., 1987; Вторая мировая война. Краткая история. М., 1984; История войн на Тихом океане. В. 5.т.М., 1957-1958; Антигитлеровская каолиция (1941-1945). М., 1964; Кулиш В. История открүтия второго фронта. М., 1956; История внешней политики СССР. М., 1986; Деборин Г. Международнүе отношения в годү Великой отечественной войнү. 1941-1945 М.,Л. 1948; Земсков И. Дипломатическая история второго фронта в Европе. М., 1982; История дипломатии 2-е изд. 1975 Т.4 ; Эйзенхауэр Д. Крестовүй поход в Европу. Воен. Мемуарү пер. с англ. М., 1980;
10	Иккинчи жаҳон урушидан кейин халқаро муносабатлар (1945-1990 нчи йиллар)	Урушдан кейинги муаммоларни тинч йүл билан ҳал қилиш. «Совуқ уруш» сиёсати. Халқаро муносабатлар 80-90 нчи йилларда.	2	Анисимов Л., Мазуров В. Европа: Проблемү безопасности и сотрудничества Минск. 1982; Арбатов А. Военно – стратегический паритет и политика США. М., 1984; Борисов Р. США: ближневосточная политика в 70-е годү М., 1982; Галкин А. Мельников Д. СССР, западнүе державү и германский вопрос, 1945-1965 гг. М., 1966; История дипломатии. Т., в 2-х кн. М., 1974 – 1979; Колядин А. Проблема запрехения испүтаний и распространения ядерного оружия М., 1976; Кошлөв Ю. Разрядка в Европе: от Хельсинки к Мадриду. М., 1980; Международнүе отношения на Ближнем и Среднем Востоке после второй мировой войнү, 40-50 гг. сб статей. М., 1962-1965; Международнүе отношения после второй мировой войнү. Т., 1-3 М., 1962-1965; Подлеснүй П. Проблемү мирного сосуществования в 70-80 е гг., 1982; Рохин А. Послевоенное урегулирование в Европе. М., 1989; Аллен Дж. Атомная энергия и обхество: пер.с англ. М., 1950; Андри К. План Маршалла. М., 1950;
11	Мустақил Ўзбекистоннинг ташқи сиёсати.	Мустақилликнинг қўлга киритилиши. Ташқи сиёсатнинг асосий тамойиллари. Жаҳон давлатлари ҳамжамоаси томонидан эътироф этилиши. Дунё мамлакталари билан сиёсий, иктисодий,	2	Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси.Т., 2003 йил; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахбаротномаси, 1992 – 2006 йиллар; Каримов И.А. Асарлар тўплами 1-13 жилдлар. Т., 1996-2006 й ; Аҳмедов Э., Сайдаминова З. Ўзбекистон Республикаси. Қисқача маълумотнома. Т., 1998й; Тюриков В., Шоғуломов Р. Мустақил Ўзбекистон Республикаси. Воқеалар ва саналар. 1991–1996.Т., 1997-98й; Интернет. Ўзбекистон Республикаси Президенти Портали. 2005 – 2006 йиллар; Ўзбекистоннинг даврий матбуоти. 1991-2006 йиллар; Ғуломов Х., Холлиев А. Международнүе связи Республики Узбекистан с Великобританией и США. Т., 2002;

		маданий алоқаларни ўрнатиш. Халқаро ташкилотлар ва Ўзбекистон. Ташқи ишлар тизимни ва дипломатияни шаклланиши, ҳамда ривожланиши.		Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. Т., 1-12 жилдлар, 2000-2006 й; Мустақил Ўзбекистон тарихи. 3-китоб. Т., 2000 й ; Касўмов А., Васькин А. Основные направления внешней политики республики Узбекистан. Т., 1994; Истиқлол - мустақил сиёсат демак! Халқ сўзи. 2005 йил., 24 август; Хидоятлов Г., Гуламов Х. Всемирная история. Новейший период. Европа и США после второй мировой война (1945-1995 гг) Т. 1999 г; Аюпов О. Дунё.Сиёсат.Жамият. Гулистон 2006 й.
12	Амалий дипломатия	Дипломатия тушунчаси. Дипломатия тарихидан. Дипломатик хизмати. Дипломатик унвонлар ва мартабалар. Дипломатик протокол ва этикет.	4	Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахбаротномаси. 1992-2006 йиллар; Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. Т. 1-12 жилдлар. 2000-2006й., Интернет. Ўзбекистон республикаси Президенти Портали. 2005 – 2006 йиллар; www.yilnoma.uz; Аюпов О. Дунё. Сиёсат. Жамият. Гулистон 2006 й; Дипломатический словарь. 1-3 т. М., 1985-1986 гг; Ўзбекистоннинг даврий матбуоти. 1991-2006 йиллар (ОАВ); Аюпов О. Халқаро муносабатлар ва дипломатия тарихи бўйича қўшимча маълумотлар. Гулистон. 2006 й ; Бобўлев Г. Основы консульской службы. М., 1986; Венская конвенция о дипломатических сношениях. 1961. М., 1991; Вуд Дж., Серре Ж. Дипломатический церемониал и протокол. М., 1976; Дипкуррьер. М., 1973; Зорин В. Основы дипломатической службы. М., 1977; Ковалев А. Азбука дипломатии М., 1985; Феодоров Л. Дипломат и консул. М. 1985; Фиёсов Б. Ўзбекистон дипломатияси: илк одимлар. Гулистон Т., 1996, 5-6 бетлар

2.2. Семинар машғулотлари мавзулари рўйхати:

- 1-семинар. Халқаро муносабатлар ва дипломатия Қадимги Шарқ, Греция ва Римда.
- 2-семинар машғулоти: Халқаро муносабатлар ва дипломатия ўрта асрларда.
- 3-семинар машғулоти: Халқаро муносабатлар ва дипломатия XI-XV асрларда.
- 4-семинар машғулоти: Халқаро муносабатлар ва дипломатия XVI-XVII асрларда
- 5-семинар машғулоти: Халқаро муносабатлар ва дипломатия XVII – XVIII асрларда
- 6-семинар машғулоти: Халқаро муносабатлар XIX асрнинг 20-60-нчи йилларида
- 7-семинар машғулоти: 1871 – 1914 йилларда халқаро муносабатлар.
- 8-семинар машғулоти: Биринчи жаҳон уруши.
- 9-семинар машғулоти: Иккинчи жаҳон уруши.
- 10-семинар машғулоти: Иккинчи жаҳон урушидан кейин халқаро муносабатлар.
- 11-семинар машғулоти: Мустақил Ўзбекистоннинг ташқи сиёсати (1991-2000йиллар).
- 12-семинар машғулоти: Дипломатия хизмати ва амалий дипломатия.

2.3. Мустақил иш топшириқлари рўйхати:

1. Наполеон урушлари:

2. Франко-Пруссия уруши. (1870-1871гг)
3. Халқаро муносабатлар ва дипломатия биринчи жаҳон урушидан кейин.
4. Халқаро муносабатлар ва дипломатия 2- жаҳон уруши арафасида.

III. «Халқаро муносабатлар ва дипломатия тарихи» курси бўйича рейтинг ишланмаси.

Т-р	Назорат турлари	сони	балл	жами балл
I	ЖБ 1.1. Амалий машғулот 1.2. Ёзма топшириқ 1.3. ТМИ уйга вазифа (ёзма)	12 2 3	2,5 5 5	30 10 15
II	ОБ 2.1. Оралиқ баҳолаш ёзма иш 2.2. ТМИ муаммоли саволларга жавоб ёзиш 2.3. Реферат тайёрлаш	2 1 1	5 10 10	10 10 10
III	ЯБ 3.1 Якуний баҳолаш 3.2. Ёзма иш (5 та савол) 3.3. Тест сўрови (25 савол)	1 1 1	15 (10) (5)	15
ЖАМИ				100

«Халқаро муносабатлар ва дипломатия тарихи» курсидан баҳолаш мезони

- 1.1. Фан бўйича ЖБ амалий машғулотларини тўла бажарган талабага 1 балл берилади, агар тўла бўлмаса 0,5 – 07 балл берилади.
- 1.2. Уйга вазифа қилиб берилган топшириқларнинг бажарилишини ҳажми ва сифатига қараб 1 дан 3 баллгача берилади.
- 2.1. Оралиқ баҳолаш ёзма ёки оғзаки ўтказилиб 5 та савол берилади. Ҳар бир иш ёки жавобга 10 балл берилади.
- 2.2. Курс бўйича тематикалар асосида реферат тайёрлайди ва мавзуни таҳлил қилишга алоҳида эътибор берилади.
 - тўла таҳлил ва хулоса қилган бўлса 9-10 балл
 - мавзу моҳиятини тўла очиб беришга эришган бўлса 6-8 балл
 - ташқи сиёсат тамойилларини моҳиятини билишга ҳаракат қилган бўлса 5 балл
- 3.1. Якуний баҳолашда талаба 5 та саволга ёзма ва 25 та тест саволига жавоб бериши лозим.
 - ҳар бир ёзма саволга максимал 2 балл берилади.
 - жавоб тўла, танқидий бўлса 1,8-2 балл

- саволнинг моҳиятини очишга ҳаракат бўлган бўлса 1,5- 1,7 балл
 - жавобда камчиликлар бўлса 1,0 – 1,4 балл берилади.
- Эслатма: тест саволи 0,2 балл тизимида баҳоланади.

IV. ЛЕКЦИЯЛАР КУРСИ

1-мавзу: Халқаро муносабатлар ва дипломатия

Қадимги Шарқ, Греция ва Римда.

Ажратилган вақт – 4 соат

Асосий саволлар:

1. Халқаро муносабатлар ва дипломатия Қадимги Шарқда
2. Халқаро муносабатлар ва дипломатия Қадимги Грецияда
3. Халқаро муносабатлар ва дипломатия Қадимги Римда

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар:

Қадимги Шарқ, Қадимги Греция, Қадимги Рим, Миср, Эль – амарн ёзишмалари, Ману қонунлари (I аср м.а.), Чандрагупта, Селевк, Страбон, «буюк ипак йўли», «проксения», «амфиктионлар», «иеромения», «симмахиялар», спарта, грек – форс урушлари, полислар, Филипп II, Александр Македонский, Пуни урушлари, «варварлар», Юстиниан, «логофет дромо».

Мавзуга оид муаммолар:

Қадимги Шарқда шакллана бошлаган халқаро муносабатларга сизни баҳонгиз?
Қадимги Грециядаги дипломатик протоколларга муносабатингиз қандай?
Қадимги Римдаги халқаро алоқаларнинг шаклиги муносабатингиз қандай?

Биринчи савол: Халқаро муносабатлар ва дипломатия Қадимги Шарқда.

1-савол юзасидан дарс мақсади:

Қадимги Шарқда шакллана бошлаган халқаро муносабатлар ва дипломатия тўғрисида талабаларга тушунча бериш ва уларда мустаҳкам тасаввур ҳосил қилдириш.

Идентив ёқув мақсадлари:

- 1.1.Қадимги Шарқдаги халқаро ҳолатни кўрсатади.
- 1.2.Қадимги Ҳиндистондаги дипломатик хизматини таҳлил қилади ва шарҳлайди.
- 1.3.Қадимги Хитойдаги дипломатияга баҳо беради.

1-саволнинг баёни*

Қадимги Шарқ тарихи биз учун айрим миқдорда ҳужжатларни, яъни дипломатик мактублар, шартномалар ва бошқа халқаро аснодларни сақлаб қолди-ки, улар қадимий шарқ подшоликлари ўртасида жадал алоқалар мавжуд бўлганидан далолат беради.

Милoddан аввалги 3 мингликни ўзида мисрликлар қўшни мамлакатлар билан муносабатлар ўрнатишга уринганлар. VI – нчи авлод подшолар даврида (XXV аср м.а.) мисрликлар пуни мамлакатига (Қизил денгизнинг жанубий соҳили) элчилик экспедициясини юборганлар.

2-нчи минг йилликнинг (м.а.) бошларига келиб Мисрни қўшни давлатлар билан алоқалари жадаллашиб боради. Подшоҳ саройида, ўзга элларга элчи сифатида юбориладиган махсус хизматчилар тоифаси пайдо бўлди.

XVIII авлод даврида (м.а. 2 минг йилликнинг ўртасида) Миср, Қадимий Шарқнинг халқаро ҳаётида биринчилар ролини ўйнади. Мисрликлар Митания, Вавилон, Ассирия, Хеттлар давлати, Крит подшолиги, Эгей ороллари ҳамда Сурия ва Фаластин князлари билан алоқаларни ўрнатди. Мисрда, дипломатик ёзишмалар билан ташқи ишлар бўйича тузилган махсус давлат маҳкамаси шуғулланар эди.

Қадимий Шарқ дипломатиясига оид ҳужжатлар орасида Миср Фиравни Рамсес II нинг Хеттлар подшоси Хаттусил III билан 1296 йилдаги (м.а.) Аль-амарн ёзишмаси ва тузилган шартномаси алоҳида диққатга сазовор. 1887 – 1888 йилларда Амарна деб номланган жойда (Ўрта Мисрнинг, ўнг соҳили) XVIII авлод Фиравнлари Аменхотеп III нчи ва унинг ўғли Аменхотеп IV инчига (2-нчи минг йиллик ўртаси, XV – XIV аср м.а.) қарашли дипломатик ёзишмалари архиви топилди.

*Холлиев А., Татўбоев А. ларнинг «История международных отношений и дипломатии (учебно – методическое пособие)» Ташкент. 2002 г. Таржима қилиниб фойдаланган.

Аль-амарн архивининг аксарият қисмини фиравнга қарам бўлган Сурия ва Фаластин князларининг мактублари ташкил этади. Мактубларнинг асосий мазмуни: ўзаро салом – аликлар, илтифотлар, қуда – андачилик тўғрисида музокаралар, ҳарбий ёрдам, олтин ва совға-соломлар юбориш борасида илтимослар, шикоятлар ва ҳоказолар. Мактубларда қарвонлар юборилганлиги тўғрисида ҳам маълумотлар мавжуд.

Аль – амарн архивида Вавилон ва Миттан подшоларининг Аменхотеп III-нчи ва Аменхотеп IV-нчи номларига юборилган дипломатик мактублар ҳам сақланиб қолingan.

Мисрни Вавилон ва Миттан билан яқинлашувига милоддан аввалги XIV асрда қудратли давлатга айланган Хетт подшолари томонидан таҳдид мажбур қилди.

Милоддан аввалги XIV – XIII асрлар Хеттлар ва Миср ўртасида бўлиб ўтган урушлар билан тўла. Ушбу урушлар ҳар иккала тарафни ҳам заифлаштирар эди. Умумий заифланиш ва ассирияликларни ҳамла эҳтимоли, уруш ҳолатида бўлган тарафларни 1296 йил милоддан аввалги дўстона келишувга имзо чекишга мажбур қилди. Ушбу тинчлик келишуви XIX авлод Фиравни Рамсес II ва Хеттлар подшоси Хаттусил III томонидан имзоланди. Келишув 3 хил ёзув кўринишида сақланиб қолган – иккита Миср таҳририда Карнак ва Рамсей шаҳарларида) ва биттаси Богаз – Кё деган жойда топилган Хетт таҳрири. Нафақат келишувнинг матни, келишувдан олдин бўлиб ўтган музокаралар тўғрисидаги хабарлар ҳам сақланиб қолingan.

Дипломатик мактублар ва элчихоналар билан айрибошлаш юқорида эсга олинган шартномалардан кейин ҳам давом этган. Ёзишмалар нафақат подшолар балки маликалар ўртасида ҳам амалга оширилган.

Қадимий Шарқ дипломатияси ва халқаро ҳуқуқ намуналаридан бири Ману (I аср м.к.) қонунлари ҳисобланади.

Хинд ривоятларига кўра, Ману қонунлари – илоҳий кучга эга ва орийларнинг аجدодлари сифатида танилган афсонавий Ману даврига тўғри келади. Ўзининг хусусиятига кўра Ману қонунлари тижорат ва ҳарбий иш, сиёсат, халқаро ҳуқуқга доир Қадимий Хинд қарорларидан иборат. Ушбу қоидалар милоддан аввалги I минг йил давомида шаклланган.

Хинд ҳукмдорлари, нафақат турли қадимий Хинд давлатлари подшолари билан, балки Хинд ярим оролидан ташқарида жойлашган ҳамсоя давлатлари билан ҳам олиб борган музокараларини ўз ичига олган фаол ташқи сиёсатини олиб борганлар. Масалан, қудратли қадимий Хинд мамлакати Маурьянинг асосчиси Чандрагупта Александр Македонскийнинг авлодларидан бири Селевк билан ўзаро манфаатли алоқаларни ўрнатган.

Маурья давлатининг ҳукмдорлари ва эллинистик давлатлари подшоҳлари ўртасидаги халқаро муносабатлар милоддан аввалги III асргача давом этган. Чандрагупта невараси – подшоҳ Ашок даврида Хинд элчилари нафақат Селевклар давлатига сафарга борганлар, айрим ҳолларда Македониягача ҳам борганлар.

I-II асрларда Кушон подшолигининг Хинд ҳукмдорлари номидан элчиликлар то Рим империясигача борганлар.

Император Августу ҳузурига Хинд элчиларининг келишини машҳур географ Страбон ҳам эслайди. Император Троян даврида (тахминан 100-нчи йил х.м.) Рим империясига хинд элчисининг ташрифи тарихга маълум.

Хуанхэ дарёсининг ўрта оқимида (м.а. II минг йилликнинг бошидан – то XII аср м.а.) пайдо бўлган биринчи давлатлар ягона улкан подшоликка бирлашдилар. I-нчи мингйилликда ягона қадимий Хитой давлати бир қатор йирик ва майда подшоликларга бўлиниб кетди ва улар VIII асрдан бошлаб (м.а.) мустақил давлатларга айландилар. Ушбу давлатлар ўзаро гоҳ зиддиятда бўлиб, гоҳ дўстона музокаралар олиб бориб ва иттифоклар тузиб, яқин муносабатларда эдилар.

Қадимий Хитой давлатлари кўчманчи қабилалар хуннлар томонидан бир неча бор ишғол қилиндилар. Бу тажаввузлардан сақланиб қолиш мақсадида қадимий Хитой давлатлари ҳукмдорлари иттифокка бирлашишга мажбур бўлдилар.

Милоддан аввалги III аср ўртасида Цинь подшолиги ҳукмдори Чжэн, Хуанхэ ва Янцзў дарёларининг оқими бўйлаб жойлашган ҳозирги Хитой худудининг марказий қисмини ўз ҳокимияти остида бирлаштирди. Цинь – Ши – Хуанди номини олган Чжэн, қўшни қабилалар ва халқларни қўл остига олиш мақсадида қатор экспедицияларни ташкил этди.

Хань сулоласи подшолари даврида (м.а. 206-220 йил м.к.) қудратли марказлашган давлат ташкил топди. Ушбу замонда, Хитой идораларида ички ва ташқи сиёсий ҳаётнинг муҳим воқеалари ёзиб борилад эди. Хитой элчихоналарининг раҳбарлари уларга юкланган вазифаларни бажарилганликлари тўғрисида, ёзма равишда тўла ҳисобот беришга мажбур эдилар ва тарихчилар талқинидаги ушбу ахборотлар ҳозирги замонга қадар сақланиб қолган.

Император У-ди (м.а. 140-87 йиллар) ниҳоятда фаол ташқи сиёсат олиб борган. Милоддан аввалги 138 йили у ҳарбий қўмондон Чжань Цан бошчилигидаги дипломатик миссияни олиб бўлган «ғарбий» ерларга юборди. Ўзининг сафари давомида элчи Ўрта Осиё ва Эрон халқларининг ижтимоий ва давлат тизими тўғрисида ахборот йиғди; уларнинг ҳарбий қудратлари, шаҳарлари ва савдо йўллари борасида ҳам ахборот йиғди. Кўп йиллик саргузаштлардан сўнг милоддан аввалги 126 йили Чжань Цань ватанига қайтиб келди.

Хитой элчилари жанубий давлатларга ҳам борар эдилар ва уларни Хитойга бўйсиндириш борасида ҳаракат қилдилар. Ва милоддан аввалги 111 йилда Хитой элчилари ҳаракати туфайли, деярли қаршиликсиз Нан – Нюэ давлати бўйсундирилди.

Милоддан аввалги I асрда Парфян подшоларининг элчилари бир неча бор Хитойга ташриф буюрдилар, ва «буюк ипак йўли» да ҳаракат қилган Парфия савдогарлари тижорат ишларини амалга оширдилар.

Милоднинг I асрининг охирида хуннларни мағлубиятга учратиб, уларни узил – кесил Хитой сарҳадидан узоқлаштирган Хитой саркардаси ва дипломати Бан Чао халқаро муносабатларда ниҳоятда фаоллик кўрсатди. Милоднинг 90-нчи йилларида Бан Чао Ўрта Осиёнинг аксарият қисмини Хитой императорига бўйсиндирди ва Мервгача етиб борди. Бан Чао Ғарбий Рим империяси билан ҳам дипломатик алоқалар ўрнатишга уринди. Лекин, парфянларни римликлар ва хитойликлар ўртасида иттифок тузишга қаршилиги туфайли буни урдасидан чиқа олмади.

Назорат учун саволлар: (ёзма ёки оғзаки назорат учун)

1. Мисрнинг қўшни давлатлар билан алоқаларини таҳлил қилинг.
2. Ҳиндистоннинг ташқ алоқалари қайси йўналишларда ривожланди?
3. Хитой дипломатиясининг асосий мақсадлари нималардан иборат?
4. Қадимги Шарқ дипломатиясини шарҳлаб беринг.
5. Хиндистон ва Хитой дипломатларининг фаоллигига қандай сабаблар бор?

Иккинчи савол: Халқаро муносабатлар ва дипломатия Қадимги Грецияда.

2-савол юзасидан дарс мақсади:

Қадимги Грециянинг халқаро муносабатлари ва дипломатияси борасида талабаларга тушунча бериш ва уларда мустақкам тасаввур ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

1.1.Қадимги Грециядаги халқаро ҳолатни кўрсатади.

1.2.Қадимги Грециядаги дипломатик хизматни таҳлил қилади ва шархлайди.

1.3.Қадимги Грециядаги дипломатияга баҳо беради.

2-саволнинг баёни:

Қадимги Грецияда халқаро алоқаларнинг ва халқаро ҳуқуқнинг энг қадимий шакли «**проксения**», яъни меҳмондўстлик эди. Проксения айрим шахслар, қабилалар, қавмлар ва бутун бир давлатлар ўртасида ҳам амалда эди. Проксенлар шу амал билан шуғулланувчилар воситасида дипломатик музокаралар олиб борилар эди; ва шаҳарга ташриф буюрган элчихона вакиллари аввалан ўзининг проксенига мурожаат қилар эди.

Проксения институти, кейинчалик бўлиб ўтадиган Қадимги Греция дунёсидаги барча халқаро алоқаларнинг асосига айланди.

Шунга ўхшаш қадимий халқаро алоқаларнинг яна бир шакли бу «**амфиктионлар**» эди. Ўта муҳим ва ардоғда бўлган «худолар» қароргоҳлари қошида пайдо бўлган диний иттифоқлар шундай номланар эди. Ушбу иттифоқларга, қавму - қариндошлигидан қаттиқ назар, қароргоҳлар, яъни амфиктионлар – (-атрофида истиқомат қилувчилар) атрофидагилар аъзо бўлардилар.

Қабилалар йиғилиб байрамларни нишонлайдиган вақтда урушлар ман этиларди ва «илоҳий сулҳ» («**иеромения**») эълон қилинар эди.

Шундай қилиб, амфектионлар халқаро хусусиятга эга бўлган диний – сиёсий институтга айланар эди.

Қадимий Грецияда бир неча амфиктионлар мавжуд эди. Уларнинг ичида энг қадимий ва қудратлиси дельфий – Фермопиль амфиктион эди. У икки амфиктионлардан иборат эди: Дельфахдаги Апполон храми қошидаги ва Диметр храми қошидаги Фермопиль амфиктионлар. Дельфий – Фермопиль амфиктионига 12 та қабила аъзо эди.

Дельфий – Фермопиль амфиктионларнинг асосий мақсади: Апполоннинг Дельфий храмиди, унинг ерларини, бойликларини кўриқлашдан иборат эди. Шунинг билан биргаликда, амфиктионларнинг барча иштирокчилари томонидан ҳурмат қилиш керак бўлган греклараро халқаро қоидаларни ўрнатишга уриндилар.

Грецияда яна бир халқаро алоқаларнинг шакли – бу ҳарбий – сиёсий иттифоқлар, яъни «**симмахлар**» тўғрисидаги шартномалар. Уларнинг ичида энг эътиборлилари Лакедемон ва Афина (Делосс) симмахиялари эди.

Лакедемон симмахияси милoddан аввалги VI асрда Пелопоннес ва шаҳарлар иттифоқи сифатида пайдо бўлди. Унинг бошида Спарта турар эди.

Эллин шаҳарларининг яна бир йирик иттифоқи афина бошқарган Афина ва Делосс иттифоқи эди ва у Персларга қарши уруш жараёнида пайдо бўлган. Вақт ўтиб Делосс симмахияси Афина давлатига (архэ) айланди.

Икки симмахия ўртасидаги муносабатлар мураккаб эди. Ва натижада, бу ҳолат милoddан аввалги V асрнинг иккинчи ярмида, бутун Грецияни ўз ичига олган Пелопоннес урушига олиб келди (милoddан аввалги 431-404 йиллар). Пелопоннес уруши жараёнида, Афинани 404 йилдаги мағлубиятидан сўнг, Афина симмахияси барбод қилинди. Бироқ, бироз вақтдан кейин, милoddан аввалги 355 йилда барбод бўлган иккинчи Афина денгиз иттифоқини туздилар.

Милoddан аввалги IV асрда Фива ва Эталия кишлoқ жамоалари иттифоқи бошчилигида биотий шаҳарлар альянси ташкил топди ва милoddан аввалги III аср бошларида ахей шаҳарлари иттифоқи тузилди. Олдинги симмахиялардан фарқли ўларoқ Этали ва Ахей иттифоқлари битта жамоа томонидан бошқарилмас эди: унинг таркибига кирган кишлoқлар ва полислар (шаҳарлар) умумиттифоқ ҳукуматни сайлар эдилар.

Жамоалар ва полислар ўртасида пайдо бўлган низолар махсус вакиллар ёки элчилар томонидан хал қилинар эди; улар милoddан аввалги XVII – VIII асрларда **вестниклар (керюкс, ангелос)**, ва VIII – IV асрларда эса – оксоколлар (пресбейс) деб номланар эди.

Элчихоналар аъзолари сони ҳар хил бўлар эди: у жараён шароити билан белгиланар эди.

Элчихона мақсади, элчиларга топшириладиган йўриқномада белгиланган эди. Йўриқнома белгиланган шаклда расмийлаштирилар эди: ёрлиқ иккита тахланган тахтачадан (дипломата) иборат эди. «Дипломатия» атамаси ҳам шундан олинган.

Қадимий Грек тарихининг муҳим саҳифаларидан бири грек – форс урушлари эди.

Милоддан аввалги VI асрнинг охирларида кескин ижтимоий – сиёсий жараёнлар билан кузатилган грек полисларининг шаклланиши якун топди.

Лекин, милоддан аввалги VI асрнинг охирига келиб грек полисларига қўшни Ахмонийлар буюк давлати томонидан хатар пайдо бўлди.

Кичик Осиёда жойлашган грек шаҳарларини ва Эгей денгизининг шарқий қисмидаги оролларни қўлга киритиб, Эрон ҳукмдорлари Болқон Грецияси полисларини ҳам забт этиш мақсадида эдилар.

Грек полислари аҳолиси зич, юқори маданиятли ва саноати ҳамда тижорати ривожланган шаҳарларга айланган эди, шунинг учун ҳам форс хазинасига катта фойда олиб келиши мумкин эди. Бунга қўшимча, стратегик маънода Болқон Грециясини қўлга олиш жуда муҳим эди, чунки буюк подшоҳ қўлига Шарқий Ўртаер денгизини топширар эди.

Болқон полислари учун форс хавфи уларнинг ўзлари учун ўта хавфли эди. Грек–форс урушлари жараёнида грек полисларининг тақдири хал бўлар эди.

Милоддан аввалги 500-449 йиллардаги грек – форс урушлари жаҳон тарихида энг давомли ҳарбий тўқнашувларидан бўлди. Грек – форс урушидаги ҳарбий ҳаракатлар узлуксиз олиб борилмади, улар бир қатор ҳарбий компанияларга бўлиниб кетди. Ниҳоятда кучли душман устидан қозонган ғалаба Қадимий грекларнинг ижтимоий – иқтисодий, сиёсий ва маданий ҳаётининг ҳамма жабҳаларини ривожланишига жуда катта таъсир кўрсатди, ва милоддан аввалги V – IV асрларда қадимий Грек цивилизациясининг гуллаб – яшнашига восита ролини ўйнади.

Милоддан аввалги IV аср Македониянинг юксалиши билан белгиланади. Македонияни юксалишида, унинг грек оламида энг кучли давлатга айланишида машҳур сиёсатчи, дипломат, македон подшоси Филипп II (359-336 й.м.а.) ниҳоятда катта роль ўйнади.

Филипп II бир қатор реформаларни амалга ошириб Македонияни нафақат грек дунёсидаги энг кучли давлатга, балки форс давлатининг рақибига ҳам айлантирди.

Филипп II нинг дипломатик ва ҳарбий амаллари натижасида Грецияда Македония гегемонияси ўрнатилди; унинг юридик тасдиқи милоддан аввалги 337 йили Коринфда бўлиб ўтган умумгрек конгрессида ўз тасдиқини топди.

Коринф конгрессининг энг муҳим қарорларидан бири – бу Форс монархиясига қарши муқаддас урушни эълон қилиш эди. 336 йили Филипп II Кичик Осиёга ўн минглик армияни юборди, аммо кўп вақт ўтмай у сарой амалдорларининг бири томонидан ўлдирилди. Македония подшоси деб унинг ўғли Александр эълон қилинди ва у айна вақтда Эллин иттифоқининг гегемони ҳам бўлди. Александр Македонский номи ва фаолияти Форс монархиясининг барбод бўлиши ва буюк давлатни барпо этилиши билан боғлиқ ва айнан Александр Македонскийнинг ҳарбий юришлари билан эллинизм номини олган грек тарихининг янги даври бошланади.

Назорат топшириқлари (ёзма ёки оғзаки назорат учун)

Грек дипломатиясининг шаклларида фарқ борми?

Македониянинг юксалишига қандай омиллар сабаб бўлди?

Проксения, амфикион, иеромения атамаларини шарҳлаб беринг.

Симмах, пресбейс атамаларини таҳлил қилиб беринг.

Грек полисларининг ролини ёритиб беринг.

Учинчи савол: Халқаро муносабатлар ва дипломатия Қадимги Римда.

3-савол бўйича дарс мақсади:

Қадимги Римнинг халқаро алоқалари ва дипломатиясини ёритиб, талабаларда мустаҳкам тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 3.1. Дипломатиянинг илк кўринишларини ифодалайди.
- 3.2. Рим – Карфаген муносабатларини кўрсатади.
- 3.3. Пуни урушларини шархлаб беради.

3-саволнинг баёни:

Қадимги замонлардан Римда грек проксениясига ўхшаш меҳмондўстлик ҳукуқи мавжуд эди. Қабилалар ва қабилалар иттифоклари ўртасидаги бахслар ва низоларни ҳал қиладиган коҳинлар ҳайати (**фециаллар**) бор эди. Фециаллар рухсатсиз бирорта муҳим ташқи сиёсий тадбир бошланмас эди ёки тугатилмас эди. Уларнинг ваколат доирасига: халқаро шартномаларни назорат қилиш, уруш эълон қилиш тадбири ва сулҳ эълон қилиш кирар эди.

Рим жамоаси ва унинг айрим фуқаролари номидан ўзга қабилалар билан алоқа олиб боровчи лавозимли шахсларга **рекуператор** лар (recuperatores) кирар эди.

Булар овоз олиш йўли билан сайланадиган 3-5 кишидан иборат махсус ҳакамлар эди ва улар римликлар ҳамда ҳамсоя шаҳар ва қабилалар ўртасидаги моддий эътирозларни ҳал қилар эдилар. Кейинчалик милoddан аввалги II – I асрларда рекуператор маҳкамалари Рим вилоятлари аҳолисининг амалдорлар устидан ариза ва шикоятларни ҳам кўриб чиқарди.

Халқаро алоқаларнинг ривожланишига кўра Римда халқаро ҳуқуқнинг ибтидоий кўринишлари ҳам пайдо бўлди.

Иқтисодий ҳаётни мукаммаллаши ва ҳамсоялар билан тинчлик алоқаларининг ривожланишига кўра фақат рим фуқораларига нисбатан ишлатиладиган қадимий **«фуқаролар ҳуқуқи»** (jus civile) билан бир қаторда римликлар ва чет элликлар ўртасидаги муносабатларни тартибга солувчи **«халқлар ҳуқуқи»** (jus gentium) пайдо бўлди.

Антик Рим дипломатик органларининг ташкилий ва таркибий кўриниши унинг сиёсий тизимини ифодалайди. Римнинг классик даврида халқ мажлиси фақат уруш эълон қилиш ва сулҳ тузиш масалаларини ҳал қилар эди, лекин ташқи сиёсатнинг умумий раҳбари – бу Сенат эди.

Рим тарихининг энг қадимий (подшоҳлик) даврида элчилик миссиясини юбориш фақат подшоҳ ваколатига кирар эди. Элчилар эса фециаллардан коҳинлар – жрецлар ташкил топарди. Республик даврида бу ҳуқуқ Сенатга ўтди. Элчилар **легатлар** ва **ораторлар** деб номланардилар. Элчи шахсияти одат ва қонун билан муҳофазаланган эди.

Элчихонанинг мақсади турлича бўлиши мумкин эди: уруш эълон қилиш ва сулҳ тузиш, шартномаларни имзолаш, босиб олинган вилоятларда тартиб ўрнатиш, низо ва диний бахсларда козилик қилиш ва ҳоказо. Сенат ваколатига нафақат элчихоналарни юбориш, уларни қабул қилиш ҳам кирар эди. Римга келган чет эллик элчихоналар икки тоифага бўлинарди:

1. Душманлик муносабатларда бўлган давлатлар элчихоналари;
2. Дўстлик муносабатларда бўлган давлатлар элчихоналари.

Халқаро муносабатлар тизимининг антик даври хусусиятлари – бу **ички дипломатия**нинг мавжудлиги. Ўзининг ривожланишидаги энг юқори чўққига ички дипломатия, Рим империяси даврида эришди. Рим империясининг айрим ҳудудлари ва марказ ўртасидаги муносабатларнинг ноаниқлиги унинг ички ва ташқи сиёсати ҳамда дипломатияси ўртасидаги аниқ фарқни аниқлаш қийин.

Рим давлат ҳукуқи нуқтаи – назаридан ҳар бир шаҳар (**муниципий**) ва ундан ҳам кичик бўлган маъмурий бўлинма мустақил сиёсий субъект, яъни давлат ичидаги давлат сифатида қабул қилинар эди. Ана шу мустақилликнинг ифодаси сифатида **элчихона ҳуқуқи** (jus legationis) намоён бўлар эди.

Юқорида номлари келтирилган ҳар бир ташкилот (вилоят, муниципия, иттифок, корпорация) марказга элчихона юбориш, ҳамсоялар билан шартнома тузиш ҳуқуқига эга эди ва бир сўз билан айтганда мустақил, юридик субъект сифатида иш юритишга ҳақли эди.

Империя даврида давлатнинг тўла бошқарув тизими император қўлига ўтди. Сенат ҳам фаолият кўрсатар эди, лекин республика давридаги раҳбар органидан император қошидаги кенгаш вазифасини бажарувчи органга айланиб қолди.

Шу тартибда ташқи сиёсат ва дипломатияни бошқариш ҳам ўзгарди. Императорлик даврида барча ташқи сиёсат масалалари император (принцепс) ваколатига кирар эди.

Дипломатия, император маъмурларининг функциясига айланди. Империя даврида элчилар барча маъмурлар сингари сайланмас эдилар аксинча тайинланар эдилар. Клавдий давридан бошлаб (I аср ўрталари) элчихона ишлари билан император котиби бошчилигидаги императорнинг шахсий идораси машғул эди. Шу билан биргаликда ушбу идора империянинг энг олий маъмурий органи ҳисобланар эди.

Хорижий давлатлар элчиларига нисбатан ҳукукий ҳолат империя даврида ҳам республика давридагидай сақланиб қолган эди.

Қадимий Римнинг халқаро муносабатлари тарихида энг мушкул давр – бу унинг Карфаген билан рақобатлик даври эди.

Милоддан аввалги 264 йилга қадар Рим ва Карфаген тинчлик муносабатларда эди. Тижорат ва денгиз ҳаракталари махсус шартномалар асосида тартибга солинган эди. Милоддан аввалги 280 нчи йилдаги шартнома Рим ва Карфаген ўртасидаги нафақат савдо балки сиёсий муносабатларни ҳам ўз ичига олар эди. То Рим Аппенин ярим оролини, Карфаген Шимолий Африкани забт этиш билан банд даврида уларнинг манфаатлари тўқнашмас эди. Лекин, римликларни Жанубий Италияга кириб бориши билан аҳвол ўзгарди. Рим республикаси нафақат Аппенин ярим оролига, қўшни ҳудудларга ва биринчи навбатда Ўртаер денгизидаги катта оролларга, хусусан бой Сицилияга даъвогар қудратли давлатга айланди. Ушбу даъволар Римни қудратли саросимага тушган Карфаген билан тўқнашувларга олиб келар эди.

Таъсир доираси учун кураш Пуни номини олган қонли ва давомли урушларга олиб келди. Уч Пуни урушлари натижасида (1-нчиси м.а.264-241 йиллар, 2-нчиси м.а. 218-201 йиллар, 3-нчиси м.а. 149-146 йиллар) – Карфаген мағлуб ва тўла барбод бўлди.

Пуни урушларидаги ғалаба жуда катта халқаро аҳамият касб этди. Ғарбий Ўртаер денгизида ҳукмдор бўлиб, Рим Ўртаер денгиз ҳудуди, ўша даврнинг энг кучли давлатига айланди. Аппенин ярим оролидан ташқарида Рим жуда кўп янги ҳудудларга эга бўлди: Сицилия, Сардиния ва Корсика, римликлар Испания деб қайта номланган Карфагеннинг Иберия ўлкалари, Шимолий Италия ва бошқалар.

Назорат топшириқлари: (ёзма ёки оғзаки назорат учун)

- 1.Қадимги Римда халқаро алоқалар шакллари ифодаб беринг.
- 2.Қадимги Римда дипломатик органларни кўрсатинг.
- 3.Қадимги Римда «ички дипломатия» тушунчасини шарҳлаб беринг.
- 4.Рим империяси даврида (I-V асрлар) дипломатия.
- 5.Рим – Карфаген муносабатларини очиб беринг.
- 6.Пуни урушлари. Даврларини кўрсатинг ва натижаларини шарҳланг.
7. Ички дипломатия тушунчасини изоҳлаб беринг.
8. Империя ва Республика даврларида дипломатик алоқалар устидан бошқарувнинг фарқини очиб беринг.
9. Рим ва Карфаген ўртасидаги муносабатларни қандай шарҳлайсиз.

Мавзу бўйича ўз ечимини кўтаётган илмий муаммолар:

Қадимги даврда Шарқ ва Ғарб дипломатиясида принципиал фарқни аниқлаб таҳлил қилиш.

Тест топшириқлари

- 1.Миср, қайси подшолик авлоди даврида қадимги Шарқ халқаро муносабатларида етакчи ролини ўйнади?
А. XVI авлод
В. XVII авлод
С. XVIII авлод
Д. XIX авлод

2.1887 – 1888 йиллари Амарнада топилган дипломатик ёзишмалар қайси даврга мансуб?

- А.м.а.ХIII – ХII асрлар
- В.м.а.ХV – ХIV асрлар
- С.м.а.ХIV – ХIII асрлар
- Д.м.а.ХVII-ХVI асрлар

3.М.а. 206-м.к. 220 йилларда қайси сулола даврида Хитой қудратли марказлашган давлатга айланди?

- А. Бан Чао
- В. У-ди
- С. Чжэн
- Д. Хань

4.«Иеромения» қандай маънони англатади?

- А. «Яхши муносабатлар»
- В. «Меҳмондўстлик»
- С. «Илоҳий сулҳ»
- Д. «Атрофдагилар»

5.Пелопоннес уруши йилларини аниқланг

- А. М.а. 431-404 йиллар
- В. М.а. 441-414 йиллар
- С. М.а. 514-489 йиллар
- Д. М.а. 489-471 йиллар

6.Македония гегемониясининг юридик тасдиқи қачон ва қайси конгрессда ўз ифодасини топди?

- А. Эллин конгрессида, м.а. 337 йили
- В. Афина конгрессида, м.а. 338 йили
- С.Эгей конгрессида, м.а. 437 йили
- Д. Коринф конгрессида, м.а. 337 йили

7.Қадимий Рим тарихининг подшолик даврида элчилар қандай номланар ва улар ким томонидан тайинланар эди?

- А. Рекуператор, сенат
- В. Фециал, подшоҳ
- С. Легат, подшоҳ
- Д. Оратор, сенат

8.Рим ва Карфаген ўртасидаги сиёсий муносабатлар қайси йилдаги шартномада белгиланган?

- А. м.а. 260 йилги
- В. м.а. 270 йилги
- С. м.а. 280 йилги
- Д. м.а. 290 йилги

9.Пуни урушлари йилларини аниқланг.

- А. 262-239, 216-199, 147-144 йиллар
- В. 263-240, 217-200, 148-145 йиллар
- С. 264-241, 218-201, 149-146 йиллар
- Д. 265-242, 219-202, 150-147 йиллар

Мавзу бўйича асосий якунлар:

- 1.Қадимий Шарқнинг халқаро муносабатларида дипломатиянинг илк кўринишлари намоён бўлди (қўшни ҳудудларни босиб олишда куч ишлатиш ҳамда тинчлик йўли билан бўйсиндириш усуллари).
- 2.Ҳарбий – сиёсий иттифоқларни ташкил топиш, «симмахия» лар ва дипломатия
- 3.Грек – форс урушлари. Грек тарихида эллинизм даври.
- 4.Қадимги Римда халқаро ҳуқуқнинг илк нормалари ишлаб чиқилди. Дипломатия император маъмуриятининг фаолиятига айланди. Пуни урушлари ва Карфагенни йўқ қилиниши.

2-мавзу: Халқаро муносабатлар ва дипломатия ўрта асрларда

Ажратилган вақт – 2 соат

Асосий саволлар:

Византия ва «варварлар» («вахшийлар») давлатлари.
Илк ўрта асрларда халқаро муносабатлар ва дипломатия
Феодал тарқоқлик даврида халқаро муносабатлар ва дипломатия

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар

«Варварлар» («вахшийлар»), Икки Рим империялари, Ғарбий Рим империяси, Шарқий Рим (Византия) империяси, Юстиниан I, Юстиниан дипломатияси, Христианликни ёйилиши, «Логофет дрома», Папа дипломатияси, Апокристиарлар, Франк давлати, Буюк Карл, «Муқаддас жойлар», Араб халифаликлари, «Сиёсатнома», Русь дипломатияси, Сеньориялар, Черковларнинг бўлиниши.

Мавзуга оид муаммолар:

- 1.Византия ва «варварлар» давлатларига муносабатингиз?
- 2.Илк ўрта асрлардаги халқаро муносабатлар ва дипломатияга муносабатингиз қандай?
- 3.Феодал тарқоқлик даврида халқаро муносабатлар ва дипломатия.

Биринчи савол: Византия ва «варварлар» («вахшийлар») давлатлари

1-савол юзасидан дарс мақсади:

«Варварлар» тушунчасига шарҳ бериб улар ва Византия ўртасидаги муносабатларни ёритиб бериш.

Идентив ўқув мақсадлари:

Рим империяси ва «варварлар» ўртасидаги муносабатларни ёритади.
Византия дипломатиясини шарҳлайди.
VI – X асрларда Византия элчилик хизматига баҳо беради.

1-саволнинг баёни:

IV асрнинг охиридан бошлаб, Рим империясининг чегарасидан ўтган герман қабилалари бирин – кетин вилоятларни босиб олар эди. Бу даврга келиб империя ички инқирозга юз тутган эди. Ғарбий империя вилоятларини бирма – бир қўлдан бой берар эди. Нисбатан кучли бўлган Шарқий империя жуда катта қийнчиликлар эвазига варварлар ҳамласини тўсиб турар эди.

V асрнинг бошларида вестготлар Шарқий Рим империясининг Болқон вилоятларини барбод қилдилар, Италия ва Римни мағлубиятга учратдилар. Испанияда ва жанубий - ғарбий Галлияда вестготлар ўз қироллигини таъсис этдилар. Ваналлар, свевлар, бургундлар, ва франклар бирин – кетин империянинг вилоятларига эгалик қила бошладилар.

Хитойнинг шимолий сарҳадларидан бошлаб узоқ йўлни босиб ўтган кўчманчи – хуннлар IV-V асрларда Волгадан то Рейнгача бўлган жуда катта ерларни босиб олиб, буюк давлатни барпо этдилар.

Шарқий ва Ғарбий Империя варварлар билан нафақат жанглар олиб борар эдилар, балки улар билан мураккаб сиёсий алоқаларни ҳам ўрнатар эдилар. Барпо этилган варвар қиролликлари ўртасидаги чегаралар белгиланган ва аниқ эмас эди. Низолар, нафақат қуроли ёрдамида, балки музокаралар ёрдамида ҳам ҳал қилинар эди. Варвар қиролликлари барпо этилиши билан бир қаторда уларнинг дипломатияси ҳам пайдо бўлди. Варвар қиролликлари учун Шарқий Рим (Византия) империясининг дипломатик хизмати андоза ролини ўйнади. Эски Рим анъаналарини сақлаб қолиб, Византия дипломатияси бутун ўрта асрлар дипломатиясига жуда катта таъсир кўрсатди. Византия дипломатиясининг тамойиллари, ҳам ташқи амаллари император Юстиниан I фаолияти даврида ёрқин намоён бўлди ва унинг подшолиги даврида Шарқий Рим империяси ўзининг энг юксак чўққисига кўтарилди.

Юстинианнинг маҳоратли дипломатик ўйини, унинг империясини узоқ ғарбга кенгайтирган ҳарбий зарбалари билан уйғунлаштирди.

Византия дипломатиясининг асосий мақсади - варварларни таҳдиди ўрнига империяга хизмат қилдиришдан иборат эди. Константинополда варварлар қабилалари ичидаги зиддиятларни қаттиқ назорат қилишар эдилар. Мухими, уларни кучайишига йўл қўймасдан, бирини – иккинчисига гиж – гижлатиб уларни заифлаштириш эди.

Шахмат доналарини бошқаргандай, ҳамсоялар билан муносабатда бўлишлик Юстиниан дипломатиясининг хусусиятлари эди. Ўзаро гиж – гижлатишни у тизимга айлантирди.

Ундан ташқари, ўзга давлатларнинг ички ишларига ҳарбий аралашув Юстиниан сиёсатининг воситаларидан бирига айланди. Ушбу сиёсат, айниқса, вандаллар ва остготлар билан бўлган урушларда ёрқин намоён бўлди.

Дипломатия тижоратга хизмат қилди унинг ривожланиши эса ўз навбатида Византия учун дипломатиянинг энг кучли қуроли сифатида фойдаланилди.

Христианликни (насронийликни) тарқалиши ҳам Византия императорларининг энг муҳим дипломатик қуролиги айланди. Масалан, Христианликни Русга тарқалиши, Византиянинг катта дипломатик ғалабаси ҳисобланади.

Христианлик қабул қилинган мамлакатларда Византия таъсири устунлик қилар эди. Византияга қарам бўлган рухонийлар саводхонликни ягона тарқатувчиси сифатида варварлар давлатларида жуда катта роль ўйнар эдилар.

Биринчи вазир (Magister officiorum «логофет дрома») бошқарувидаги ташқи ишлар идораси жуда катта штатга, барча тиллар бўйича таржимонларга эга бўлиб, элчиларни қабул қилиш борасида мукаммал қоидаларни ишлаб чиқди.

Константинополь саройида элчилик иши бўйича маълум қоидалар ишлаб чиқилди. Элчи давлат бошлиғи вакили ҳисобланиб, фақат унга берилган ваколатлар доирасида музокаралар олиб боришга ҳақли эди. Ушбу қоида бузганлиги учун элчига оғир жазо кўзда тутилган эди. Одатда, элчи этиб жуда юқори мартабали одамлар тайинланарди. Византияда, кўп ҳолатларда агар улар юқори мартабага эга бўлмасалар, бундай мартабалар махсус берилар эди.

Византия элчиларига ўзга мамлакатларда юриш – туриш билан боғлиқ белгиланган қоидалар тавсия этиларди. Элчи хуш табиатли, очиқ қўл бўлиб, ўзга саройда кўрганларини шундай мақтасинки, бу ҳолат византия қоидаларига зид келмаслиги лозим.

Расмийлик томондан давлатнинг ички ишига аралашмаслик талаб қилинарди, амалда эса бу ҳолат ҳар галда ҳам бажарилмас эди. Элчилар томонидан имзоланган шартнома фақат император томонидан ратификация қилинганидан кейингина ҳақиқий деб ҳисобланарди.

Элчиларнинг дахлсизлик тамойили варварлар томонидан олдиндан ўзлаштириб олинган эди. Лекин, шуни таъкидлаш керак – ки, варвар қироллари элчихоналарида византия одатларига зид хусусиятлар ҳам намоён бўларди. Варвар амалдорлари ичида музокараларнинг ёзма қисмини мустақил олиб боровчи саводли одамлар камчил эди. Шунинг учун қирол элчихоналарида, одатда, рухонийлар иштирок этардилар–ки, бундай ҳол византияликларда деярли учрамас эди.

Назорат учун саволлар: (ёзма ёки оғзаки назорат учун)

1. Римликлар ва варварлар орасида қандай фарқ бор?
2. Византия дипломатияси нимага асосланган эди?
3. Византиядаги элчилик хизматига қандай баҳо берган бўлардингиз?
4. Византияни барбод бўлишидан олдинги ҳолатини ёритиб беринг.
5. Византия дипломатиясининг асосий мақсадларини очиб беринг
6. Юстиниан дипломатиясини таҳлил қилинг
7. VI – X асрларда Византиядаги элчилик хизматини ёритиб беринг

2-нчи савол: Илк ўрта асрларда халқаро муносабатлар ва дипломатия.

2-нчи савол юзасидан дарс мақсади:

Илк ўрта асрларда шаклланаётган халқаро муносабатлар ва дипломатия тўғрисида талабаларда тўла тасаввур ҳосил қилиш

Идентив ўқув мақсадлари:

- 2.1. Рим папалари ва Буюк Карлнинг дипломатиясини ёритади
- 2.2. Араблар дипломатиясини шархлайди
- 2.3. Қадимги Русь дипломатиясига баҳо беради.

2-нчи саволнинг баёни:

Рим дипломатиясининг қоидаларини варвар қиролликлари орасида нафақат Византия томонидан, эски империя идораларининг қоида ва одатларини ўзида сақлаб қолган папа куриялари томонидан ҳам тарқатилди.

Папа дипломатиясининг таъсири ўрта асрлар сиёсий тарихида энг кучли кўринишлари билан ифодаланди.

Ғарбий Рим империясининг қулаши ва Италияда варварлар ҳокимиятини ўрнатилиши билан папаликнинг халқаро ҳолати кескин мураккаблашди. Шунинг учун папалар Византия императорига жуда катта умидлар боғлашди. Константинополда папалар ўз ёнларида **АПОКРИСИАРЛАР** деб номланган доимий резидентларни ушлаб турар эдилар. Фақат черков ишларидан ташқари апкорисиарларга Византия саройидаги сиёсий ҳолатни кузатиш вазифаси ҳам топширилар эди.

Италияни Юстиниан томонидан забт этилиши ва лангобардлар томонидан Аппенин ярим оролининг аксарят қисмини босиб олинишидан кейин, папалар расман Византия императорига буйсунган, лекин амалда мустақил Рим ҳукмдорларига айланиб қолдилар. Византиянинг таъсири аста – секин заифлашиб борди. Лекин, папалар ғарбда Византияга ва лангобардларга қарши ўзларига суянчиқ деб билган Франк давлати кучайиб борди.

VII асрдаги араб тажаввузларидан кейин ожизланган Византия, аста – секин Византиядан мустақилликка эришган ва мустақил ҳукмдорларга айланган Рим папаларига қаршилик кўрсатаолмас эди.

Лангобардлардан муҳофазаланиш учун папалар VIII асрнинг ўрталарида Италияга кириб бориб, лангобардларни тор – мор қилган франкларга мурожаат қилдилар.

754 йилги шартномасига кўра лангобард қироли нафақат Римни ўз холида қолдириш, балки папага Равенна, Римни, Урбино ва бошқа шаҳарларни бериш мажбуриятини олган эди. Лекин, лангобард қиролини ўз мажбуриятларини бажаришга мажбур қилиш учун яна бир ҳарбий экспедиция зарур бўлди. Шундай қилиб, папаларнинг дунёвий давлати Папа вилояти ташкил топди.

Франк қироли ва папа ўртасида элчихоналар билан доимий айрибошлаш, ҳамда византия ва бошқа саройларга ўзаро элчиларни юбориш билан ифодаланган яқин алоқа ўрнатилди. Барча ушбу элчихоналарда папа элчилари бўйсундирилган роль ўйнар эди. Папалар ташқи алоқаларда тўла мустақил эмас эдилар ва франк ҳукмдорларидан «маслаҳат» сўрашга мажбур эдилар. Папанинг қарамлиги айниқса Буюк Карл (768-814) даврида кучайди.

Буюк Карл империяси Европада энг йирик кучга айланди. Карл дипломатиясида Византия билан алоқалари алоҳида ўрин эгаллайди. Византия қийинчиликлар билан араблар, болгарлар ва аварлардан ўзини муҳофазаси ва таъсири заифлашган бир пайтда Ғарбий империянинг обрўи кескин ўсди, Карл Шарқда қатор имтиёзларга эга бўлди. Аввал, Византия императори қармоғида бўлган Фаластиндаги «Муқаддас жойлар» энди Карл васийлигига ўтди. Карлнинг тож кийиш маросимида Иерусалим патриархи Иерусалим (Куддус) байроқлари ва калитлари билан биргаликда «парвардигор қабрининг» калитини ҳам инъом этди.

Карл ҳузурига, унинг пойтахти Ахенга Дания, Англия ва бошқа мамлакатлардан элчилар кела бошлади. Астурия қироли Альфонс II, шотландия қироллари ҳам ўз элчиларини юбордилар. Уларнинг ҳаммаси Ғарб императори билан иттифоқ тузиш ва дўстлик ўрнатиш хохишида эдилар. Буюк Карл Бағдод халифаси Харун – ар – Рашид билан ҳам элчилар айрбошлади.

Аср давомида, VII асрнинг 3-нчи йилларидан бошлаб, арабларнинг буюк мамлакати барпо этилди. Араб халифалигининг ташқи алоқалари Хитойдан то энг Узоқ Ғарбга қадар тарқалган эди. Уммавийлар қароргоҳи – Дамашқ дунёнинг энг йирик пойтахтларидан бири эди. Маданияти, бошқарув усуллари, ҳамда Уммавийлар давлати ташқи муносабатларининг қоидалари Византиянинг ва қисман Эроннинг жуда кучли анъанаари таъсири остида шаклланди.

Уммавийларнинг чексиз халифалиги VIII аср ўрталаридан бошлаб емирила бошланди. Араб мамлакатлари ўртасида Аббосийларнинг Эрон анъаналари таъсирида бўлган Бағдод халифалиги биринчи ўринни эгаллади. Аббосийлар халифалиги давлат бошқарувининг мураккаб тизимида ташқи алоқаларни, мактублар вазирлиги – «давон – ар - расаиль» назорат қилар эди. Ушбу идорада қоғозлар билан ишлаш ва маросимлар ўтказиш борасида айрим тажрибалар тўпланган эди.

Кейинроқ ёзилган манбалар XI асрга оид эсдаликлар ва илмий асарлар Аббосийлар дипломатиясига ва халқаро муносабатларига баҳо беришда фойдаланса бўлади. 19 йил давомида хизмат қилган Абул – Фазл Бейхақининг (995-1086 йиллар) эсдаликлари X асрда ҳозирги Афғонистон ва Шимолий Ғарбий Ҳиндистон ҳудудида ташкил топган кучли мусулмон давлатининг ҳукмдорлари ғазнавий султонларининг «девон-ар-расаил»ида айниқса қизиқиш уйғотди.

XI асрнинг бошқа бир манбаи – Салжуқийлар давлатининг машҳур вазири Низом аль – Мулкнинг «сиёсатномаси» ҳисобланади. Ушбу асарда элчихоналарга мансуб махсус боблар мавжуд.

Умуман айтганда, Византия дипломатиясининг анъаналари ва унга яқин бўлган Эрон дипломатияси аъло даражада ривожланди.

IX асрда Днестрнинг олд қисмида ва унга яқин ҳудудларда қудратли қадимий Русь давлати шаклланди. IX асрнинг охирига келиб, урушлар натижасида қадимий Русь давлати шундай қудратга эга бўлди-ки, ҳамсоя халқларнинг у билан ҳисоблашмасдан иложий йўқ эди.

Қадимий Русь давлати мураккаб халқаро муносабатларга жуда олдин кириб борди. Рус жанубда Византия ва дунай олди славянларининг Болгар давлати, Шарқда эса Хазар Каганати ва Волга Болгарияси ҳамда Шимолда Скандинавия билан алоқа қилар эди. Скандинавия билан Киев князларини қадимий сулолалик муносабатлари боғлаб турар эди. Князлар у ердан кўнгилли ҳарбий кучларни олар эди. Хазарлар орқали Марказий Осиё мамлакатларига руслар қуллар ва мўйна сотадиган тижорат йўли ўтар эди.

Шарқий славянларнинг тарихига, уларнинг Византия билан бўлган ҳамсоялиги жуда катта таъсир кўрсатди.

Қадимий Русь учун Византия князлар ва дружиначилар мўйна ва қуллар билан савдо қиладиган ва ўз навбатида у ердан зебу – зийнатлар харид қиладиган бозор ролида хизмат қиларди. Царьградда бутпарастлик Русь Византиянинг юксак маданияти билан танишар эди. Царьграднинг бойлиги ва ҳашамлиги тажаввузкорлар учун ўзига жалб қилувчи ролини ўйнар эди. Византиянинг қораденгиз сохиллари ва Константинопольнинг ўзига қилган русларнинг бир қатор тажаввузлари IX асрдан XI асргача давом этади.

Византия, кучли Русьни ўзининг сиёсий тизимига жалб қилишга уриниб кўрди: бу билан у биринчидан Русьдан чиқадиган хавфни заифлаштириш бўлса, иккинчидан Русьни ўз манфаатларини амалга оширишда жалб қилиш мақсади ётарди.

Русьни чўқинтирилишига Византия императорлари ва сиёсатчилари томонидан уни империяга нисбатан қарамлигини эътироф этувчи фактор сифатида қаралди.

Лекин, Византиянинг Русьга нисбатан бу сиёсати муваффақият олиб келмади. Киев князлари ҳар доим ўзларининг ҳаракатида эркин эдилар.

Чўқинтирилишидан кейин Русьнинг халқаро алоқалари эътиборли даражада кенгайди ва мустаҳкамланди. Қадимий Русь давлати, нафақат Византия билан, балки Европанинг католик мамлакатлари билан ҳам тенг ҳуқуқли иштирокчи сифатида алоқалар ўрнатди. Русьнинг ташқи сиёсий алоқалари қўшни мамлакатлар билан чекланмади (Венгрия, Чехия, Болгария, Скандинавия давлатлари ва ҳ), бу алоқалар Германия, Франция ва бошқа давлатлар билан боғланди.

Назорат топшириқлари (ёзма ёки оғзаки назорат учун)

1. Папаликнинг дипломатик фаолиятини ёритиб беринг.
2. Буюк Карлнинг дипломатияга қўшган хиссасини таҳлил қилинг.
3. Араблар дипломатиясига шарҳ беринг (VII – XI асрлар)
4. Қадимий русь дипломатиясининг ривожланиши. Русь – Византия муносабатлари
5. Рим папаларининг дипломатик фаолиятини кўрсатиб беринг.
6. Буюк Карл ва унинг ташқи сиёсатини шарҳлаб беринг.
7. Араблар дипломатиясини ёритиб беринг.

Мавзу бўйича ўз ечимини кутаётган илмий муаммолар:

1. Рим папалари дипломатиясининг ўша даврдаги протокол қисмини ёритиш.
2. Шарқ дипломатиясини ғарб дипломатиясига таъсири муаммолари.

Учинчи савол: Феодал тарқоқлик даврида халқаро муносабатлар ва дипломатия.

3-савол юзасидан дарс мақсади:

Феодал тарқоқлик давридаги халқаро муносабатлар ва дипломатиянинг асосий мазмунини ёритиб, талабаларга сингдириш.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 1.1. Буюк Карл империясининг барбод бўлишини кўрсатади.
- 1.2. Европани бўлиниш муаммолари
- 1.3. Хусусий уруш ҳуқуқининг моҳиятини очиб бериш

3-нчи саволнинг баёни:

Тажоввузлар асосида пайдо бўлган варварлар давлатлари мустаҳкам эмас эди. Буюк Карл давлатининг умри биринчи императорнинг умридан узоқ бўлмади. Карл ҳаётининг охири йилларида давлатнинг барбод бўлётгани сезиларди. Империяни барбод бўлиши айниқса унинг ўғли Людовик (814-840) даврида тезлашиб кетди. Людовик империяни ўғилларига бўлиб берди – ўзига олий ҳукмдорлик вазифасини қолдирди. Ўғиллар отасига қарши уруш бошладилар. Унинг вафотидан кейин (840) эса ўзаро уруш олиб бордилар. Карл ва Людовик немисли Страсбургда императорлик тожига эга бўлган катта акалари Лотарга қарши шартнома имзоладилар. Страсбург келишуви лотин ва грек тилларида эмас, балки немис ва француз тилларида тузилган биринчи дипломатик ҳужжат эди. Мағлуб бўлган Лотар чекинди ва 843 йили империяни уч оға – ини ўртасида тақсимлаш тўғрисида шартнома имзоланди. Расман империяни сақланиб қолиши тан олинган эди, аниқроғи Лотар зиммасига юкланган императорлик мансаб сақланиб қолиши тан олишган эди, императорлик мансаб сақланиб қолди. Лекин империя ҳудуди уч қисмга бўлинган эди. Империянинг ғарбий ерлари – «ғарбий франклар қироллиги», кейинчалик «Франция деб номланган – Карлга ўтди; шарқий қисми – «шарқий франклар қироллиги» - кейинчалик Германия

деб номланган Людовикга ўтди; Лотарга эса Карл ва Людовик ерларининг ўртаси Рейндан то Ронагача ва Италия ўтди.

Буюк Карл империяси бир қатор мустақил давлатларга бўлиниб кетди – Франция, Германия, Италия, Бургундия ёки Арлеатга. Лекин булар фақат номи билан давлат эди. IX – XI асрларда Ғарбий Европанинг барча ҳудудида сиёсий тарқоқлик ҳукм сураб эди. Ва айрим феодал ерлар ўртасидаги муносабатларни ўрнатишда куч ҳал қилувчи далилга айланар эди.

Ушбу ҳолатда, давлат ва хусусий ерлар ўртасидаги, жамоа ва хусусий ҳуқуқда ҳамда ички ва халқаро муносабатлар ўртасидаги чегара сезиларли даражада эмас эди.

Солиқ йиғиш, бошқарув ва суд ҳуқуқига ҳамда, ҳарбий кучга эга бўлган ҳар бир кучли сеньор ўзини мустақил ҳукмдор деб ҳис қилар эди, хоҳлагани билан жанг олиб бориб хоҳлагани билан, сулҳ тузиш имконига эга эди. Халқаро муносабатлар тушунчаси ҳам Европадаги феодал тарқоқлик ҳолатида нисбий тушунча эди.

Аксарият ерларда хусусий урушлар ҳуқуқи ўрнатилган эди. Бундан келиб чиқиб хусусий дипломатия ҳам мавжуд эди. Масалан, икки феодал сеньорлар мустақил давлатлар бошлиқлари сифатида музокара олиб борар эдилар. Йирик сеньорлар ўзларини мустақил деб билар эдилар ва шу сифатда хорижий ва ўзларини қироллари билан алоқалар ўрната бошладилар.

Феодал анархиясидан (тартибсизлик) жафо чекаётган черков маълум бир тартиб ўрнатишга уринди. Айрим мамлакатларда қироллик ҳокимиятлари томонидан хусусий урушларга чек қўйиш ҳаракатлари бўлса – да, улар бутун ўрта асрлар жараёнида давом этиб турди. Феодал Европада шаҳарларни тарихий майдонга чиқиши айрим ҳолларда ҳокимият тарқоқлигини яна мураккаблаштирар эди. Сиёсий мустақилликни қўлга киритаётган шаҳарлар, барча атрибутларидан то хусусий уруш ҳуқуқигача жамоа сеньорларига айланар эдилар.

Феодал тарқоқлик жараёнига франк монархиясини барбод бўлишини тўхтатмоқчи бўлган черков ҳам кириб қолди.

IX асрнинг ўрталарида бошланган ғарбий ва шарқий черковлар ўртасидаги айрилиш 1054 йилда черковларнинг бўлинишига олиб келиди: католик ва православиега.

Назорат топшириқлари:

1. Страсбург шартномасининг моҳиятини очиб беринг.
2. Верден шартномасининг мазмуни нималардан иборат
3. «Хусусий уруш» ҳуқуқи моҳиятини ёритинг.
4. Христиан черковининг бўлиниш жараёнини очиб беринг.
5. Буюк Карл империясининг барбод бўлишига нималар сабаб бўлди?
6. Европада феодал тарқоқликнинг асл маъноси нимада?

Тест топшириқлари:

Ўрта аср дипломатиясига кимларни таъсири кучли бўлди?

- А. Римликларни
- В. Варварларни
- С. Хуннларни
- Д. Христианларни

Византия императорларининг муҳим дипломатик қуроли нималардан иборат эди?

- А. Христианликни ёйиш
- В. Рим анъаналарини сақлаб қолиш
- С. Ғарбий империяни босиб олиш
- Д. Шарқий империяни босиб олиш

Византияда элчи кимни номидан иш олиб борар эди?

- А. Рухонийлар
- В. Ташқи ишлар идораси
- С. Папа

Д. Император

«Мукаддас ерлар» қаерда жойлашган?

- А. Исроилда
- В. Дамашқда
- С. Фаластинда
- Д. Римда

«Сиёсатнома» асарининг муаллифи ким?

- А. Низом аль – Мулк
- В. Абул – Фазл – Байхаки
- С. Салжукий
- Д. Харун – ар-Рашид

Қудратли қадимий Русь давлати қачон шаклланди?

- А. VI асрда
- В. VII асрда
- С. VIII асрда
- Д. IX асрда

Папалар қачон Рим ҳукмдорларига айландилар?

- А. Италия Юстиниан томонидан босиб олингандан кейин
- В. Араб тажаввузларининг заифланишидан кейин
- С. 754 йилги шартномадан кейин
- Д. Буюк Карл даврида

«Апокрисиарлар» кимлар?

- А. Папалар
- В. Идора бошлиқлари
- С. Императорлар
- Д. Доимий вакиллар

9.Верден шартномаси қачон имзоланган?

- А. 841 йил
- В. 842 йил
- С. 843 йил
- Д. 844 йил

10.Ғарбий франклар киролигининг кейинги номи нима?

- А. Германия
- В. Испания
- С. Франция
- Д. Италия

11. Буюк Карл империяси неча мустақил давлатларга бўлиниб кетди.

- А. Икки
- В. Уч
- С. Тўрт
- Д. Беш

12. Христианлик черкови Ғарбий ва Шарқий мазҳабларга қачон бўлинди?

- А. 1052 йилда

- В. 1053 йилда
- С. 1054 йилда
- Д. 1055 йилда

Мавзу бўйича асосий якунлар:

- 1.Апокрисарилар. Карл империяси нафақат яқин давлатлар балки узоқдаги давлатлар билан ҳам элчилик алоқаларини ўрнатди.
- 2.Европани тарқоқлик ҳолатига келиши

Мавзу бўйича ўз ечимини кутаётган илмий муаммолар:

- 1.Католик ва православ черковларининг бир – биридан узоқлашиши.
- 2.Чўқинтирилган Руснинг муаммолари.

3-мавзу: Халқаро муносабатлар ва дипломатия XI – XV асрларда

Ажратилган вақт – 2 соат

Асосий саволлар:

- 1.Халқаро муносабатларнинг ўзига хос хусусиятлари
- 2.Ғарбий Европа ва Шарқ мамлакатлари
- 3.Салиб юришлари
- 4.Вселен соборлари
- 5.Халқаро ҳуқуқ илмини пайдо бўлиши

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар:

Европани иқтисодий ривожланиши. Юз йиллик уруш. Салиб юришлари. Вселен соборлар. «Глоссаторлар», «Грациан Декрети».

Мавзуга оид муаммолар.

Европани ривожланиш сабабларини қандай изоҳлайсиз?
Салиб юришларининг асосий мақсадини қандай тушунасиз?

Мавзу бўйича дарс мақсади:

XI – XV аср халқаро муносабатлари мазмунини ёритиб талабаларда Ғарбий Европа ва Шарқ ўртасидаги алоқалар тўғрисидаги тушунчани шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлар:

- 1.1. Халқаро муносабатларнинг асосий хусусиятларини изоҳлаб беради.
- 1.2. Салиб юришларининг асл мақсадини шарҳлайди.
- 1.3. Ўша даврдаги Вселен соборлар ва халқаро ҳуқуқга баҳо беради.

Мавзунинг баёни:

XI – XV аср давомида Европада халқаро муносабатларнинг маълум бир тизими вужудга келди; аста – секин айрим дипломатик анъаналар ва андозалар шакллана бошлади.

Лекин, бу даврнинг халқаро алоқалари доимий хусусиятга эга эмас эди: доимий фаолият кўрсатадиган элчилар ва ваколатхоналар йўқ эди, халқаро ҳуқуқ шаклланмаган эди.

Ушбу давр халқаро муносабатларининг ривожланишига бир неча факторлар таъсир кўрсатди: ички ва ташқи савдони кенгайтириш, шаҳарларни пайдо бўлиши билан боғлиқ Европанинг иқтисодий ўсиши, йирик мамлакатлар ҳукмдорларининг бошқа давлатларни қарам қилиб олиш хохиши, элатларнинг шаклланиш жараёни ва давлатларни барпо этилиши ва бошқалар.

XI – XIII асрларда Европа ва Шарқ мамлакатлари ўртасида кўп тармоқли алоқалар кенгайди ва мустақкамланди. Бунга салиб юришлари, Генуя, Пиза ва Венециядаги Италиянинг денгиз республикаларининг савдо фаолияти ҳамда Византиянинг воситачи роли сабаб бўлди.

XIII асрнинг 40-нчи йилларида Марказий Европа мўғил истилоси хавфи остида қолди. Мўғул – татар отрядлари Адриатикагача етиб борди. Салиб юришлари ва ички зиддиятлар билан заифлашган Ғарбий Европа кучли хавф олдида мухофазасиз эди. Лекин, мўғуллар Русларнинг қаршилиқ кўрсатишидан толиққан ҳолда, Қораденгиз ва Волга орти чўлларига қараб ҳаракат бошладилар.

XIII асрнинг охири XIV асрнинг бошларига келиб, Муқаддас рим империяси халқаро сиёсатда етакчи ролни қўлдан бой берди. Папаликнинг ҳам сиёсий қудрати заифлашди. Халқаро сиёсатда асосий ўринларни Англия, Франция, Кастилия ва Арагон эгаллади.

Бу даврнинг энг йирик халқаро можароларидан Франция ва Англия ўртасидаги (1337-1453) юз йиллик уруши бўлди. Натижада, Франциянинг ғалабаси билан тутаган юз йиллик уруш муҳим халқаро асоратларни олиб келди: Франция Европа халқаро сиёсатига жуда катта таъсир кўрсатадиган бўлди.

XI – XIII аср халқаро муносабатларига салиб юришлари катта таъсир кўрсатди. Салиб юришлари 1096 йилдан то 1270 йилгача, қариб икки аср давом этган Ғарбий Европа феодалларининг босқинчилик уришига айланди. Уларни (урушларни) ташаббускори урушларга христианларни мусулмонларга қарши кураши рамзи мисолида диний тус берган Католик черкови эди.

Салиб юришлари, шарқдаги бой ерларни босиб олиш, ўз бойлик ва даромадларининг кўпайтириш мақсадида бўлган ғарбий Европа феодалларининг ўсиб борган тажаввузларидан келиб чиққан. Салиб юришларидан шарқий ерларни бўйсиндириш йўли билан ўз таъсир доирасини кенгайтиришга уринган католик черкови манфаатдор эди. Салиб юришлари халқаро муносабатлар ва дипломатия тарихида энг муҳим давр ҳисобланади.

Урушлар жараёнида Ғарб халқлари Шарқнинг мусулмон мамлакатлари ва Византия билан тўқнашиб турар эди.

Шу билан биргаликда салиб юришлари Ғарбий Европа мамлакатлари ўртасидаги ўзаро алоқаларга жуда катта таъсир кўрсатди.

Ўрта ер денгизда сиёсат юритиш учун Византия, Венеция, норманнларнинг жанубий – Италия давлатлари (Сицилия қироллиги), Франция, Англия, Муқаддас Рим империяси ўртасида давомли кураш олиб борилди. Ғарб ва Шарқ давлатлари ҳар хил иттифоқлар ва коалицияларга аъзо бўлдилар. Шу билан биргаликда, феодал Ғарб Византия ва Шарқ дипломатиясини ҳамда дипломатик қабуллар усуллариини ўргана бошлади. Ундан ташқари, Шарқда салибчилар давлатининг ташкил топиши, дипломатик муносабатларнинг янги шакллариини ихтиро қилди, масалан, консуллик хизматиини, чунки янги давлатларда айрим мамлакатларнинг манфаатларини мухофаза қилиш зарурияти туғилди.

XII – XIV асрларда халқаро сиёсатда Вселен соборларнинг таъсири кучайиб борди.

Папа томонидан чақириладиган Ғарб Черковининг «Вселен собор» ларига олий мартабали руҳонийлар ва кўп ҳолларда барча Европа мамлакатларининг дунёвий элчилари ташриф буюрар эди.

Чунки, черков ишлари доимо сиёсий ва халқаро хусусиятларга эга бўлгани учун Вселен соборларини халқаро конгрессларининг олдинги кўриниши деб ҳисобласа ҳам бўлади.

Ҳуқуқ тўғрисидаги илм ўрта асрлар Европасида XI асрнинг иккинчи ярмида Юстиниан асарларида - (*Corpus juris civilis*) сақланиб қолган Рим ҳуқуқини шархлаган «глоссатор» лар таълимотида ривожланиб борди. Юстиниан асарлари хусусий, фуқаровий ва баъзи ҳолларда халқаро муносабатларга бағишланган эди. Глоссаторлар фуқаровий ҳуқуқни халқаро муносабатларда ҳам ишлатишга ҳаракат қилар эдилар, шунинг учун ҳам уларда халқаро ҳуқуқ мустақил бир фан сифатида ажралиб чиқмаган эди.

Халқаро ҳуқуқ масалалари черков ҳуқуқида, унинг энг муҳим мисоли бўлган, XII асрнинг ўрталарида тузилган «Грაციон декрети» деб номланган тўпламда ҳам ўз ифодасини топган эди. Шу билан биргаликда черков ҳуқуқи таълимотни ишлаб чиққан «декретчилар» деб номланган ҳуқуқшунослар, глоссаторга нисбатан «Муқаддас ёзувларда» келтирилган илоҳий ҳуқуқ билан уйғунлаштирилган «табиий ҳуқуқдан» ёки «халқаро ҳуқуқидан» кенгрок фойдаланганлар.

Халқаро ҳуқуқ илмини ривожланишига ҳуқуқшунос – назарийётчиларнинг айнаи бир пайтда амалий ҳуқуқшунос бўлганлари ҳам туртки бўлди. Халқаро ҳуқуқ ҳуқуқшуносликнинг махсус

соҳаси сифатида биринчи мартаба Рим ҳуқуқи асосида иш кўрган «постглоссаторлар» ёки «комментаторлар» деб номланганларнинг таълимотида намоён бўлади.

Шундай қилиб, XIII асрнинг охирига келиб, постглоссаторлар таълимотида XVII асрда тизимли ривожланган халқаро ҳуқуқ илми шакллана бошланди.

Назорат топшириқлари: (ёзма ёки оғзаки назорат учун)

1. XI – XV асрларда халқаро муносабатлар хусусиятларини кўрсатиб беринг.
2. Салиб юришлар. Сабаб ва жараёни ёритиб беринг.
3. «Вселен соборлар» ва халқаро ҳуқуқнинг илк кўринишларини таҳлил қилинг.
4. «Глоссаторлар» тушунчасига шарҳ беринг.
5. Халқаро ҳуқуқнинг ривожланиш омиллари нимадан иборат.
6. Диний ва дунёвий ҳуқуқларнинг ўзаро таъсир йўналишлари нималардан иборат.

Тест топшириқлари:

1. Юз йиллик урушлари қайси давлатлар ўртасида бўлган?
А. Франция ва Италия
В. Муқаддас Рим ва Англия
С. Англия ва Франция
Д. Византия ва Германия
2. Юз йиллик урушлари қайси йилларда бўлган?
А. 1337-1453 йиллар
В. 1437-1553 йиллар
С. 1434–1552 йиллар
Д. 1543-1654 йиллар
3. Юз йиллик урушларнинг ташаббускори кимлар эди?
А. Христианлар
В. Католик черкови
С. Мусулмонлар
Д. Дипломатлар
4. Консуллик хизматининг пайдо бўлиши нима билан боғлиқ бўлди? (XI – XV асрлар)
А. Ташқи савдо билан
В. Католик черкови билан
С. Юз йиллик урушлар билан
Д. Салибчилар давлатининг пайдо бўлиши билан

Мавзу бўйича асосий якунлар:

1. Халқаро муносабатларда Муқаддас Рим империяси ва папалик ўз мавқеини йўқотди ва аренага Франция, Англия ва бошқалар чиқди.
2. Халқаро ҳуқуқга фан мақомини берилиши.

Мавзу бўйича ўз ечимини кутаётган илмий муаммолар:

1. Дунёвий ва диний халқаро ҳуқуқ масалаларини қиёсий ўрганиш.
2. Халқаро муносабатлар ҳуқуқининг илк кўринишлари муаммолари.

4-мавзу: Халқаро муносабатлар ва дипломатия XVI – XVII асрларда

Ажратилган вақт – 2 соат

Асосий саволлар:

1. XVI асрда халқаро муносабатлар ва дипломатик хизмат.
2. Халқаро ҳуқуқ илми.

3.Сиёсий ва ҳарбий можаролар

4.Ўттиз йиллик уруш

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар:

Географик кашфиётлар. Мутлақ монархиялар. Дипломатик церемониал (маросим). Дипломатик ҳуқуқ. Гуго Горцио. «Тинчлик ва уруш ҳуқуқи». Халқаро зиддиятлар ўчоқлари. Ўттиз йиллик уруш.

Мавзуга оид муаммолар:

1.Дипломатик ҳуқуқнинг пайдо бўлиш омиллари.

2.Халқаро зиддиятларнинг асосий сабаблари.

Асосий савол. XVI – XVII асрнинг биринчи ярмида халқаро муносабатлар ва дипломатия.

Савол бўйича дарс мақсади: XVI аср халқаро муносабатлари ва дипломатияси хусусиятларини очиқ бериш ва мавзу бўйича талабаларда тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

1.1. XVI аср дипломатик хизматининг шаклини кўрсатади.

1.2. Сиёсий ва ҳарбий можароларнинг асосий сабабларини очиқ беради.

1.3. Ўттиз йиллик уруш ва халқаро муносабатларни таҳлил қилади.

Саволнинг баёни:

XV асрнинг охирига келиб Европа халқаро муносабатларнинг янги даврига кириб борди. Бу вақтга келиб, бир қатор мамлакатларда ҳудудий бирлашиш яқунланади ва мутлақ давлатларнинг ташкил топишига қулай шароитлар туғилади.

Ташқий географик кашфиётлар янги дунё ва Шарқни Европага яқинлаштирдилар. Испания ва Португалиянинг Жанубий – Шарқий Осиёга олиб боровчи йўлларда жойлашган океанорти мустамлакалари ушбу давлатларни биринчи мустамлакаларга эга бўлган давлатлар сафига қўшди.

Яхлит давлатлар шаклланиши билан сиёсатнинг шакли ҳам ўзгариб бораверади. Сиёсатда ўлчовни белгилаб берувчи мезон сифатида «умумий фароғат» даражасига кўтарилган «давлат манфаатлари» ҳисобланадиган бўлди.

Мутлақ монархияларнинг пайдо бўлиши билан биринчи ўринга ўрта ва майда мамлакатлар қўшилган йирик давлатлар (Англия, Франция, Испания, Португалия, Дания, Швеция) ўртасидаги зиддиятлар кўтарилди.

XVI аср, янги давлатнинг ташқи ишларига хизмат қиладиган марказий ва маҳаллий идораларнинг дипломатик хизматининг шаклланиш даврига айланди.

Ўша даврда сирларнинг сири бўлган дипломатия бу ишлардан хабари бор танг доирадаги одамлар хизматида эди. Сиёсат ихтиро қилинадиган марказ бу қирол саройи эди. Мутлақ монархияда нафақат сулолалар ва қирол шахсияти манфаатлари балки, қиролга таъсир кўрсатишга эришган унинг арзандалари, жазманлари ва шунчаки содда фитначилар ҳам катта аҳамият касб этди.

Ушбу ҳолат, давлат ҳокимияти шакли кўринишидаги абсолютизм тизими билан белгиланар эди.

XVI – XVIII асрлар янги дипломатик маросимлари шаклланган давр эди. Ушбу маросимлар (церемониал) – одатлар тизими, халқаро муносабатлар нуқтаи – назарида муҳим роль ўйнар эди. Элчини мамлакатга ташрифи ва айниқса аудиенция вақтидаги (яъни қабул маросимида) ўзини тутта билиши ҳамда уни қабул қилувчи давлатмадор шахс ёки вазирнинг жавоб амаллари давлатларнинг ўзаро алоқалари, уларнинг халқаро ҳаётдаги обрўси борасида дарак берувчи рамз ҳисобланади.

Йирик мамлакатларнинг пайдо бўлиши ва улар ўртасида дипломатик муносабатларнинг ривожланиши, ушбу ҳолатларга мос назарияни ҳаётга олиб келди. Дипломатик ҳуқуқ ҳам ривожланиб борди. 1582 йили нидерландлик Балтозар Аайла «Уруш ва ҳарбий муассасаларнинг

хукуки» деб номланган асарини чоп этди. Италиялик Альберико Джентилининг «Элчихоналар тўғрисида» (1585) деб номланган иши кенг тарқалди.

Халқаро ҳуқуқ илмини тадқиқот қилишда биринчилик Гуго Гроцияга (1583 - 1645) насиб этди. Голландиялик ҳуқуқшуноснинг тарихий аҳамияти мутлақ давлатлар ўртасидаги урушлар асрида хусусий мулкнинг муҳофаза қилишни асослаб бериши шу билан биргаликда урушни ҳуқуқий доирага киритишни назарий жиҳатдан асослаб беришдан иборат. Гроцияга шуҳрат олиб келган асар – «Уруш ва тинчлик ҳукуқи борасида» (1625). Гроций ўзининг асарида элчининг ҳуқуқларига ҳам бутун бир бобни бағишлаган. Ушбу боб, XVII асрда элчилик ҳуқуқларида шаклланган одатларни ёритганлиги билан қизиқарли.

XVII асрда, назарий билимларни бермайдиган, лекин, элчиларга, уларни ўз вазифаларини бажаришда қўл келадиган амалий маслаҳатлар берувчи асарлар пайдо бўлди.

Уруш, ўша давр давлатлари ташқи сиёсатининг асосий белгиларидан бири эди. Халқаро можароларни келтириб чиқадиган сабаблар ичида чегаравий бахслар, сулолавий эътирозлар, тижорат монополияси учун курашлар ва ҳоказолар бор эди.

XVI асрда Европада, урушга олиб келадиган учта асосий халқаро келишмовчиликлар шаклланди: 1) Испаниянинг савдо ва мустамлака манфаатларини тўқнашуви бир томондан бўлса, иккинчи томондан Франция ва Англиянинг XV асрнинг охирида XVI асрнинг биринчи ярмида Италия урушларига айланган ҳамда XVI асрнинг иккинчи ярмида Испания ва Англия ўртасидаги урушга олиб келган тўқнашувлари эди;

2) Европа давлатларининг Усмон империяси билан ўзаро муносабатлари; ва 3) Балтика ҳудудида ҳукмронлик қилиш учун Шимолий Европа мамлакатлари ўртасидаги кураш; XVII асрнинг бошларида Германияда аксил қайта қуриш кучларининг фаолияти кучайди. Протестантлар томонидан қўлга киритилган муваффақиятларни аста – секин бой берилиши, нафақат умум Германия, балки халқаро миқёсдаги шов – шувларга сабаб бўлди.

Германиядаги диний – сиёсий кескинлик нафақат ички сабаблар махсули эди: бундай ҳолатни вужудга келишига XVIII аср бошларида Европа давлатлари тизимидаги мураккаб ўзаро муносабатларнинг шаклланиши ҳамда халқаро муносабатларнинг таъсири муҳим роль ўйнади.

Шимолий Германияга ўтган, кейинчалик Марказий Европанинг катта ҳудудларини ўз ичига олган Чехияда маҳаллий можародан бошланган уруш ўз орбитасига жуда кўп давлатларни жалб қилган биринчи умумевропа андозасидаги урушга айланди. Ушбу уруш ўттиз йил давом этди (1618-1648 йиллар).

1648 йили Вестфалия шаҳарларида имзоланган тинчлик шартномаси шартлари нафақат ўттизийиллик урушга, балки қайта қуриш кучлари ва уларнинг рақиблари орасидаги бир асрлик курашга сиёсий яқун ясади. Тинчлик Европа давлатлари тизимига ва Германиядаги жараёнга муҳим ўзгартиришлар олиб келган мажбурланган келишувлар махсули бўлди.

Назорат топшириқлари (ёзма ёки оғзаки назорат учун)

XVI аср халқаро муносабатларнинг хусусиятларини таҳлил қилинг.

XVI аср сиёсий ва ҳарбий можароларининг моҳиятини ёритиб беринг.

Ўттизийиллик уруш сабаб ва жараёнини шарҳлаб беринг.

XVI асрда Европада халқаро муносабатларга оид ёзилган илмий асарларни ёритиб беринг.

5. Сиёсий ва ҳарбий можароларнинг сабаблари нимада.

6. Ўттизийиллик урушнинг асосий мақсади нималардан иборат.

7. Халқаро можароларнинг асосий сабаблари.

Тест топшириқлари:

1.«Янги дунёни» ва Шарқни Европага яқинлашувига нималар сабаб бўлди?

А. Ўттиз йиллик уруш

В. Мустамлака сиёсати

С. Ташқи географик кашфиётлар

Д. Англия ва Франция ташаббуслари

2. XVI асрда халқаро сиёсатнинг Европадаги маркази қаер ҳисобланади?

- А. Давлатлар ҳукуматлари
- В. Шимолий Европа
- С. Қирол саройи
- Д. Марказий Европа

3. «Уруш ва ҳарбий муассасаларнинг ҳуқуқи борасида» асарнинг муаллифи ким?

- А. Альберико Джентили
- В. Гуго Гроция
- С. Балтозар Аайала
- Д. Юстиниан

4. XVI асрда Европада неча йирик халқаро келишмовчиликлар шаклланди?

- А. Тўртта
- В. Бешта
- С. Учта
- Д. Иккита

5. Ўттиз йиллик уруш қачон бўлган?

- А. 1618-1648 йиллар
- В. 1619-1649 йиллар
- С. 1617-1647 йиллар
- Д. 1615-1645 йиллар

Мавзу бўйича асосий якунлар:

- 1. Йирик давлатлар ўртасида зиддиятларни кескинлашиши ва дипломатик хизматни пайдо бўлиши.
- 2. Ўттиз йиллик уруш ва сиёсий ҳамда ҳарбий тўқнашувлар.

Мавзу бўйича ўз ечимини кутаётган илмий муаммолар:

- 1. Халқаро муносабатларга оид ёзилган асарларнинг нусхаларини таҳлил қилиш.
- 2. Ўттиз йиллик урушнинг Европа дипломатиясига таъсир муаммоси.

5-мавзу: Халқаро муносабатлар ва дипломатия XVII – XVIII асрларда

Ажратилган вақт – 2 соат

Асосий саволлар:

- 1. XVII – XVIII аср иккинчи ярмида халқаро муносабатларнинг асосий муаммолари.
- 2. Мустамлакачилик сиёсати
- 3. XVIII аср охирида халқаро муносабатлар

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар:

«Испан ворислиги» учун урушлар. Шимол уруши. «Австрия ворислиги» учун уруш. Ўсмон (шарқ) масаласи. «Ёш» мустамлака давлатлар. Монополиялар. Мануфактура. «Тижорат» урушлари. «Етти йиллик уруш». «Шимолий тизим». Аксилфранцуз коалиция.

Мавзуга оид муаммолар:

- 1. Колониал сиёсатнинг салбий ва ижобий асоратларига қандай қарайсиз?
- 2. Собиқ колониал давлатларнинг бугунги ахволини қандай баҳолайсиз?

Идентив ўқув мақсадлари.

- 1.1. XVII – XVIII асрдаги халқаро муносабатлар хусусиятига шарҳ беради.

1.2. XVII – XVIII аср колониал (мустамлака) сиёсатини таҳлил қилади.

1.3. XVII – XVIII асрлар урушларига таъриф беради.

Саволнинг баёни:

Монархларнинг дипломатик манфаатлари, ўзларининг давлатларига янги ерларни босиб ва қўшиб олишга интилишлари XVII – XVIII асрлар иккинчи ярмининг халқаро муносабатларига аввалгидай катта таъсир кўрсатар эди. Шунинг билан биргаликда янги бир омил – денгиз орти колониалар учун кураш, денгиз йўлларига эгалик қилиш, Европада ва ундан ташқарида ҳам ашё сотиш мақсадида бозорлар учун кураш кундан – кунга ўзини намоён қила бошлади.

Ушбу омилларнинг таъсири давлатлар ўртасидаги кучлар танасублигига ҳам сезиларли даражада ўзгартириш киритди. XVII асрнинг иккинчи ярми – XVIII асрнинг биринчи ярмида сахнага аввалроқ марказлашган монархиялар ва умумдавлат манфаатларининг сулолавий манфаатларидан устун турган ҳудудлардаги давлатлар чиқа бошлади.

Буларнинг ҳаммаси XVIII асрнинг биринчи ярмидаги учта йирик урушлар жараёнидаги кучлар балансига ҳам таъсир кўрсатади; «испан ворислиги» учун 1701 – 1714 йиллардаги; Шимолий 1700 – 1721 йиллардаги ва «Австрия ворислиги» учун 1740-1748 йиллардаги урушлар; натижада буюк давлатлар қаторига Англия, Франция, Россия, Австрия ва Пруссия қўшилди, Испания, Португалия, Дания, Голландия, Швеция ва Речь Посполита эса иккинчи ўринга ўтишга мажбур бўлди. Ва айнан биринчи бешта давлат XVIII асрнинг ўртасидан то Буюк Француз революциясига қадар дунё халқаро муносабатлари тизимини белгилаб берадиган бўлди.

Халқаро аренада кучларни қайта тақсимланиши – халқаро муносабатлардаги йирик муаммо – Усмон (шарқий) масаласида тўғридан – тўғри намоён бўлди. Бу даврда кучларни қайта тақсимланиши Европа давлатлари ва Усмон империяси ўртасидаги ўзгаришлар хусусияти билан боғлиқ эди.

XVII – XVIII асрларда Европа мамлакатларининг халқаро муносабатлари географияси кўзга кўринарли даражада кенгайди. Ўз асосида евромарказлашган бўлса – да, халқаро муносабатлар ўз орбитасига айрим қитъалар ва ҳудудларни жалб этди – янги дунё (Американи) Узоқ Шарқ (Хитой ва Японияни), Африканинг ғарбий ва шарқий соҳилларини.

Колониал, ёки мустамлака муаммолари ҳам ашё манбалари ва савдо маконларини босиб оилш аста – секин янги замон халқаро муносабатлардаги бош муаммоларнинг бирига айлана бошлади.

XVII – XVIII асрда колониал муаммо халқаро муносабатларнинг муҳим масаласига айланди. «Эски» колониал мамлакатларга (Испания ва Португалия) қарши «янги» (Голландия ва Англия) колониал мамлакатлар чиқа бошлади. Тижорат соҳасида колониал рақобат жараёнига Франция ҳам кириб келди. Колониялар учун Янги дунёда, Жанубий – Шарқий Осиёда, Ҳиндистонда, Ғарбий Африкада шиддатли кураш бошланиб кетди.

Колонияларни босиб олиш ва талаш метрополия мамлакатларида катта бойлик тўплашга, мануфактура ишлаб чиқаришини ўсишига сабаб бўлди. Шу вақтнинг ўзида колониал мамлакатларнинг халқлари мисли кўринмаган эксплуатацияга, оч қолиш ва қолоқликка муфтало бўлдилар.

Бу даврнинг асосий хусусиятлари – аксарият ҳолларда, давлат паноҳида бўлган монопол савдо компанияларининг фаолияти тижорат капиталини ривожланиши билан боғлиқ бўлгани билан белгиланади.

XVII – XVIII асрлар колониал сиёсати сон – саноксиз ҳарбий тўқнашувларга айланган – европа давлатлари ўртасида колониал ва савдо устунлиги учун «тижорат урушлари» нинг (англо – голланд, франко – голланд, англо – француз ва х) бешафқат рақобатликда кечиши билан белгиланади.

Савдо – колониал рақобат ушбу даврнинг барча йирик урушларида (хусусан, «испан ворислиги» учун ва Етти йиллик урушларда) муҳим роль ўйнар эди.

Тижорат урушлари жаҳоннинг турли жойларида олиб борилад эди, ва уруш жараёнида ҳар бир давлат колониал тижоратни ўз қўлига олишга ҳаракатда эди.

Айрим мамлакатлар колониал империясининг шаклланишига қатор сабаблар таъсир кўрсатар эди: метрополиянинг ижтимоий – иқтисодий аҳволи, босиб олинган ерлардаги ривожланиш даражаси ва аҳолининг зичлиги, шаклланаётган капиталнинг дунё бозоридаги ўрни ва ҳоказолар.

XVIII асрнинг охириги йигирма йилида асосий Европа давлатлари сиёсий кучларининг тақсимланишига эътиборли даражада ўзгартириш киритди. Бу ерда иккита муҳим омил янги эди. Шимолий Африкадаги урушда бандлиги боис континенталь Европа ишларига 1775-1783 йилларда Англия диққатининг вақтинча заифлашгани бўлса ва иккинчиси – инқилоб ва чет эл тажаввузига қарши туриш билан боғлиқ бўлиб Францияни Шарқий Европадаги (1789-1794 йилларда) мамлакатлараро курашдан чиқиши бўлди.

Америка инқилоби «Шимолий тизимни» жиддий синовдан ўтказди ва XVIII аср 80-нчи йилларининг бошларига келиб «тизимни» барбод бўлишига олиб келди.

Россияни халқаро майдондаги муваффақиятлари Англияни Шимолий Африкадаги уруш тугаши билан яна «шарқий тўсиқ» ғоясига қайтишга мажбур қилди.

Россия учун муваффақиятли бўлган рус – турк ва рус – швед урушларининг натижаси Буюк француз инқилоби бошланиши билан Европадаги халқаро вазиятни умумий ўзгаришлар билан ҳам боғлиқ эди. У, яъни инқилоб Балтикадаги кураш ва шарқий масалани вақтинча иккинчи ўринга суриб қўйди, лекин Марказий Европада Францияни Австрия ва Пруссия билан бўлган эски можаросини ҳамда Англия билан бўлган колониал бахсни ўта кескинлаштирди.

Франция билан кураш, аксилфранцуз коалицияни ташкил қилувчи европа мамлакатлари кучини қайта тақсимлади.

1792 йилдан бошлаб халқаро муносабатлар янги даврга кириб борди – инқилобий ва наполеон урушлари ҳамда дунё ва европа сиёсий харитасини тубдан қайта ўзгариш даврига кириб борди.

Назорат топшириқлари: (ёзма ёки оғзаки назорат учун)

- 1.XVII – XVIII асрнинг иккинчи ярмидаги халқаро муносабатларнинг асосий муаммоларини ёритиб беринг.
- 2.XVII – XVIII аср колониал сиёсатини шарҳлаб беринг.
- 3.«Савдо урушлари» ни таҳлил қилиб беринг.
- 4.«Янги Дунё» ва «Эски дунё» тушунчаларига изоҳ беринг.
- 5.Европада кучлар тақсимооти сабабларини кўрсатиб беринг?
- 6.Колониал сиёсатининг Европа давлатлари ўртасидаги муносабатларга таъсирини қандай изоҳлайсиз?

Тест топшириқлари:

«Испан ворис» лиги учун уруш қачон бўлган?

- А. 1700 – 1713 йиллар
- В. 1701 – 1714 йиллар
- С. 1702 – 1715 йиллар
- Д. 1703 – 1716 йиллар

XVIII асрда Шимолий уруш қачон бўлган?

- А. 1699-1720 йиллар
- В. 1700 – 1721 йиллар
- С. 1701 – 1722 йиллар
- Д. 1702 – 1723 йиллар

XVII – XVIII асрларда қайси мамлакатлар «ёш колониал давлатлар» қаторига киради?

- А. Австрия ва Пруссия
- В. Испания ва Португалия
- С. Франция ва Англия
- Д. Голландия ва Англия

Мавзу бўйича асосий якунлар:

1. Колониялар учун кураш ва дипломатияни ушбу жараёнга бўйсундирилиши
2. «Тижорат» ёки «савдо» урушлари ва халқаро муносабатлар.

Мавзу бўйича ечимини кутаётган илмий муаммолар:

1. XVII – XVIII асрларнинг иккинчи ярмида «Янги Дунё» ва «Эски Дунё» муносабатларидаги ўзига хос хусусиятлар.

6-мавзу: Халқаро муносабатлар XIX асрнинг 20-60 нчи йилларида.

Ажратилган вақт 2 соат

Асосий саволлар:

1. «Вена тизимини» барбод бўлиши.
2. XIX 50-60нчи йилларнинг иккинчи ярмида халқаро муносабатлар.
3. Колониал сиёсат: хусусият ва услубларидаги ўзгаришлар.

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар:

«Вена тизими». «Муқаддас иттифоқ». Англия ва Россия рақобати. Лондон конференцияси. Польша масаласи. Таъсир доиралари.

Мавзуга оид муаммолар:

1. Колониал масаласида «Эски Дунё» ва «Янги Дунё» муносабатларини қандай кўрсатиб берасиз?

Асосий савол: XIX асрнинг 50-60 йилларида халқаро муносабатлар.

Савол бўйича дарс мақсади: «Вена тизимини» барбод бўлишини ҳамда ўша даврдаги колониал сиёсатини ёритиб талабаларда ушбу мавзу бўйича мустаҳкам тушунчани шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 1.1. «Вена тизимини» барбод бўлиш сабабларини шарҳлаб беради.
- 1.2. Ўша давр халқаро муносабатларининг хусусиятларини кўрсатиб беради.
- 1.3. Колониал сиёсатининг хусусият ва усулларини таҳлил қилади.

Саволнинг баёни:

«Вена тизими» нинг мустаҳкам эмаслиги унинг ташкил топганидан сўнг дарҳол айён бўлди.

Муқаддас Иттифоқ иштирокчилари инқилобий жараёнларга самарали тўсқин бўлаоладиган ва бахсли халқаро муаммоларни ҳал қиладиган форумга айлантираолмадилар.

Тропау (опава) – Лейбах (Любляна) 1820 – 1821 йилларида ва Веронада (Шимолий Италия) 1822 йилдаги конгресслар жараёнида Муқаддас Иттифоққа аъзо бўлган мамлакатлар сиёсатида жиддий қарама - қаршилиқлар намоён бўлди. Ушбу ҳолат, Англияни анъанавий инглиз «озод қуллари» сиёсатида қайтишига ва Иттифоқ билан келишилган ҳолда иш олиб боришдан аста – секин узоқлаштириб борди. Англияни келишилган амаллардан узоқлаштириш Европани сепарат иттифоқларга ва коалицияларга парчаланиб кетишига олиб борди.

Франция ва Бельгияда 1830 йилда бирин – кетин амалга оширилган инқилоблар, ҳамда 1830-1831 йилги Польша ғалаёни 1815-1850 йилларидаги халқаро муносабатлардаги энг асосий зиддиятни – яъни Англия ва Россия ўртасидаги рақобатни янада чуқурлаштирди.

Буюк давлатлар элчиларининг 1830-1831 йил Лондон конференцияси ва Бельгия давлати мустақиллигини ва унинг доимий бетарафлигини эътироф этиш тўғрисидаги протоколни имзоланиши Вена чегаралари (1815) тизимидаги биринчи дарз кетиш бўлди.

«1815 йилги трактатларни» муҳофаза қилиш бўйича бешта буюк давлатларни келишилган ҳолдаги амалларини кўзда тутган ва «инқилобий кучлар» билан курашни назарда тутган «Вена

конгресси» тамойилларига 1848 – 1849 йиллардаги инқилобий ҳаракатлар янги зарба бўлди. Англия эса ўзга мамлакатлар билан умумий бўлган сиёсатдан узоқлашди.

30-нчи йилларда Францияда шунга ўхшаш сиёсатни Июль монархияси олиб борди. Пруссия ва Австрияга келсак, уларнинг ҳукмрон доиралари 1848 йилги инқилобий воқеалар туфайли тўла хасталик ҳолатига тушиб қолган эди.

Шундан қилиб, XIX асрнинг ўрталарига келиб, 20,30,40-нчи йиллардаги инқилоблар «вена тизими» асосларини заифлаштирди ва 5-нчи йилларда шарқий масала билан боғлиқ зиддиятларни кескинлашуvidан келиб чиққан Муқаддас ва Тўртлик иттифокларининг собиқ иштирокчиларининг ўртасидаги уруш уни тамоман барбод этди.

Шарқий масалани зиддиятлашуvi ва ундан кейинги 1853 – 1856 йиллардаги Қрим урушида Россияни мағлубиятга учрашгани «вена тизимини» барбод бўлганини ва Россияни европа ишларига таъсирини йўқотганлигидан далолат берар эди.

Кейинги йиллари, ўзининг обрўсига путур етказган 1856 йил 30 мартдаги Париж шартномаси шартларини бекор қилиш борасида рус дипломатиясининг изчил урушлари билан белгиланади.

«Вена тизими» нинг барбод бўлиши натижасида янги халқаро ҳолат юзага келди. Қрим уруши Европадаги кучларини қайта тақсимланишини кескин ўзгартирди. Россиянинг ташқи сиёсий кучлари барбод қилинди. Австро – Рус Пруссия иттифоқи тарқалиб кетди. Франция «1815 йилги трактатни» дафн этишга интилар эди.

Франция колониал сиёсатини фаоллашуvi туфайли анъанавий Франция – Англия зиддиятлари янада кескинлашди.

Германия ва Италиянинг бирлашуvi даврида Пруссия ва Сардиния қироллигининг халқаро фаоллиги сезиларли даражада ўсди. Австриянинг таъсири эса бўшашиб кетди.

АҚШ да 60-нчи йиллардаги фуқаролар уруши туфайли Америкада Франция ва Англия сиёсатини фаоллашуvi халқаро муносабатларнинг ривожланишида муҳим омил бўлди. Бир вақтни ўзида Польша масаласи ҳам кескинлашди: 1863 йилги қўзғолон туфайли Англияни ва айниқса Францияни Польша ишларига аралашуvi Россияни АҚШ билан яқинлашувига мажбур қилди.

Россияни АҚШга нисбатан хайрихоҳлик бетарафлиги «шимолликларни» дипломатик қуршовдан чиқишга хизмат қилди.

Германия ва Италияда «Вена тизими» узил – кесил дафн этилди. Лекин, Германия (Жанубий герман князликлари) ва Италияни (Рим масаласи) бирлашиш жараёни 60-нчи йилларнинг охирида ҳали якунланмаган эди. Рим ва жанубий Германия масалаларида Италия ва Пруссиянинг асосий душмани Франция эди. Франко – Пруссия қарама - қаршилиги ва Италия – Франция ўртасидаги зиддият XIX аср 60-нчи йилларининг иккинчи ярмида халқаро муносабатлардаги асосий омилга айланди.

20-60 нчи йилларда европа давлатларининг колониал ҳукмронлиги усуллардан кескин фарқ қилар эди.

Осиёнинг колониал экспансияга айлантирилган янги ҳудудларида, европаликлар, иқтисодий ва ҳарбий жиҳатдан заиф бўлса-да, лекин азал вақтлардан ўзининг давлатчилигига эга бўлган қадимий цивилизациялар билан (Хитой, Япония, Эрон ва б.д.) тўқнашишди. Шунинг учун, бу мамлакатларга кириб келиш, масалан классик колониал талончилик ва континентни бўлиб олиш сиёсати амалга оширилган янги дунёнинг мустамлакасидан фарқ қилар эди.

XIX асрнинг 20-60-нчи йилларида бошқа усуллар устунлик қиларди: «таъсир доиралар» ни тақсимлаш (Хитой, Эрон, Ирок), протекторатларни ўрнатиш (камбоджа) ва айниқса номигагина маҳаллий князлар ва монархларнинг ҳокимиятини сақлаб қолиш билан бирга иқтисодий босқинчилик.

Мустамлакаларнинг бошқариш принципи ўзгарди. Монопол савдо компаниялари воситасида уларни бошқариш ва колонияларни эксплуатация қилиш тизимини ўзи йўқ бўлди. Колонияларни бошқариш амаллари давлатга ўтар эди.

Колонияларни эксплуатация қилишнинг иқтисодий қоидаларида ҳам ўзгаришлар рўй берди. Агар, илгари колонизаторлар олтин ва кумуш экзотик ўсимликлар ва илдизлар излаб ҳамда

куллар савдосидан бойлик орттирган бўлсалар, энди эса асосий диққат, саноат учун хом ашё – пахта, қазилма бойликларга қаратилган эди.

Колонизаторлар мустамлакалардан метрополиялар саноат молларини сотиш учун бозор сифатида кенг фойдаланар эдилар, уларнинг хўжалик ҳаётига чуқурроқ кириб борардилар (колониялар ҳудудларида темир йўллар, йўллар ва шахталар қураб эдилар).

Назорат топшириқлари (Ўзма ёки оғзаки назорат учун)

1. Англия ва Россия ўртасида XIX аср II ярмида рақобатни кучайишига қандай омиллар сабаб бўлди?
2. «Вена тизими» ни барбод бўлиши натижасида Европа халқаро муносабатларида қандай ўзгаришлар рўй берди?
3. Европа давлатлар колониал сиёсатларидаги ўзгаришлар (20-60-нчи йиллар ва XVII-XVIII асрлар иккинчи ярмида)
4. Колониал босқинчиликнинг умумий усулларини шарҳлаб беринг?
5. «Вена тизимини» барбод бўлишига қандай омиллар сабаб бўлди?
6. XIX асрнинг II ярмига келиб колониал эксплуатациянинг усуллари қандай ўзгарди?

Тест топшириқлари:

1. Веронадаги конгресс қачон бўлди?
А. 1821
В. 1822
С. 1823
Д. 1824
2. Буюк давлатлар элчиларининг Лондон конференцияси қачон бўлди?
А. 1830-1831 йиллар
В. 1831-1832 йиллар
С. 1832-1833 йиллар
Д. 1833-1834 йиллар
3. «Вена тизими» қачон барбод бўлди?
А. XIX асрнинг 50-нчи йилларида
В. XIX асрнинг 60-нчи йилларида
С. XIX асрнинг 70-нчи йилларида
Д. XIX асрнинг 80-нчи йилларида
4. XIX аср 60-нчи йилларнинг иккинчи ярмида халқаро муносабатларнинг асосий омили нимадан иборат эди?
А. Колониал масала
В. «Таъсир доираларнинг» кенгайиши
С. «Вена тизими»
Д. Франко-Пруссия ва Франко – Италия ўртасидаги қарама - қаршиликлар.

Мавзу бўйича асосий якунлар:

1. «Вена тизими» ни барбод бўлиши.
2. Колонияларни эксплуатация қилиш усулларини ўзгариши

7-мавзу: 1871-1914 йилларда халқаро муносабатлар.

Ажратилган вақт – 2 соат

Асосий саволлар:

1. XIX аср охирида халқаро муносабатлар.
2. Ҳарбий – сиёсий блокларни пайдо бўлиши

3. Халқаро муносабатлар уруш арафасида

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар:

Франко-пруссия уруши. Германия империяси. Отто Фон Бисмарк. Уч императорлар Иттифоқи. Учлик Иттифоқи. Махфий ҳарбий конвенция. «Ёрқин изоляция» сиёсати. Антанта. Болқон муаммоси.

Мавзуга оид муаммолар:

1. Франко-Пруссия урушини, асоратларини қандай баҳолайсиз?
2. Икки ва уч томонлама шартномаларга қандай баҳо берасиз?
3. Буюк давлат ўртасидаги рақобатни қандай шархлайсиз?

Мавзу бўйича дарс мақсади.

Европада биринчи жаҳон урушидан олдинги халқаро муносабатларни ёритиб талабаларда ушбу муаммо бўйича тасаввур ва тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 1.1. XIX аср охиридаги халқаро муносабатларининг ўзига хос томонларини кўрсатади.
- 1.2. Ҳарбий – сиёсий блокларнинг пайдо бўлиш сабабларини изоҳлайди.
- 1.3. Биринчи жаҳон уруши арафасидаги халқаро ҳолатни таҳлил қилиб беради.

Саволнинг баёни:

Франко – Пруссия уруши XIX аср охиридаги халқаро муносабатлар тарихида янги саҳифани очди. Европанинг сиёсий харитасида кучли ҳарбий ва саноат имкониятига эга бўлган қудратли Германия империяси пайдо бўлди.

Франко – Пруссия урушининг муҳим халқаро натижаси – бу Италиянинг бирлашиш жараёнини тугутилиши эди. Ушбу янги буюк давлат Франциянинг Ўрта ер денгизи ҳавзасидаги рақибига айланди.

Ўз навбатида Австро-Венгрия Австро – Пруссия урушидаги мағлубияти учун ўч олишдан воз кечиб Германия билан яқинлашишга ҳулоса қилди.

Германия иқтисодий қудратининг кескин кучайиши ва унинг колониал талончилик аренасига чиқиши англо ва германия ўртасидаги зиддиятларни янада кескинлашувига олиб келди.

Шундай қилиб, Франко-Пруссия уруши ва Германия империясини ташкил топиши Европада кучларни қайта тақсимланишига ва халқаро муносабатларни кескинлашувига олиб келди.

Германия империясининг ташкилотчиси ва унинг биринчи канцлери Отто фон Бисмарк Францияни яқкалатиб қўйиш ва кейинчалик унга қарши янги уруш бошлаш учун яхши дипломатик ҳолатни таъминлаш мақсадида Германия етакчилигида ҳарбий – сиёсий Иттифок тузишга интилар эди.

Канцлернинг ташқи сиёсатида аксил француз йўналиши 1873 йилда барпо этилган уч императорлар Иттифоқида намоён бўлди. Францияни Россия ва Австро – Венгрия билан иттифокдош бўлишига тўсқинлик қилиш учун Бисмарк Европада «тартибни» мустаҳкамлаш учун монархияларнинг бирдамлик ғоясидан фойдаланди.

Уч императорлар Иттифоқи Австро – Россия ва Германо – Россия зиддиятлари янги куч билан намоён бўлганида, яъни 1887 йили барбод бўлди.

Россияни уч императорлар Иттифоқига аъзо бўлиб кириши германияни янги тажаввузи олдида Францияни қўллаб - қувватлашдан воз кечиши эмас эди. Россия Францияни заифлашишида манфаатдор эмас эди.

Англия, «европа кучларини тенглашиш» сиёсатини қўллаб - қувватлаган ҳолда Ҳарбий Европада ягона давлатни (Германияни) гегемониясини ўрнатилишига қарши эди.

Айнан Россия ва Англиянинг позицияси Бисмаркка 1875 йили Францияга қарши янги урушни бошлашга имкон бермади.

1875 йилги Франция – Пруссия ўртасидаги ҳарбий хатарли ҳолат билан деярли бир вақтда яқин шарқ инқирози пайдо бўлди. Россияни рус – турк урушидаги (1877-1878й) муваффақиятлари Болқон халқлари учун жуда катта аҳамият касб этди. Улар умуман йўқ бўлиб кетишдан сақланиб қолдилар, иқтисодий ва ижтимоий ривожланиш имкониятига эга бўлдилар. Черногория, Сербия ва Руминияни мустақиллиги тан олинди.

Францияни яққалатиб қўйиш бўйича Бисмаркнинг кейинги фаолияти Германия, Италия ва Австро – Венгрия таркибидаги Учлик Иттифоқини бунёд этилишига олиб келди. 1882 йилги Учлик Иттифоқ тўғрисидаги Шартнома беш йил муддатга тузилиб. Кейинчалик бир неча бор узайтирилиб то 1915 йилгача амал қилди. Янги ҳарбий конвенция (шартнома) бир тиғи билан Францияга бошқаси билан Россияга қарши қаратилган эди.

Шу билан биргаликда Франция билан яқинлашувига йўл қўймаслик мақсадида Россия билан дўстона муносабатларни сақлаб қолиш Бисмаркни аҳамиятли вазифаларидан бири эди.

1887 йили Россия ва Германия ўртасида ўзини сақлаб қолишга уриниш (перестраховка) тўғрисида шартнома имзоланди. Россия, Франция Германияга ҳамла қилган ҳолатда дўстона бетарафлик сақлашни ўз зиммасига оларди ва жавобан агар Англия Яқин Шарқда зид амалларни олиб борса Германия томонидан Россияни қўллаб - қувватлаш тўғрисида ваъдасини олди.

Австро – Венгрия ва Англияни Болгар князлигига таъсирини кучайиши билан боғлиқ Россиянинг оғир халқаро аҳволи чор ҳукуматини ушбу шартномага имзо чекишга мажбур қилди. Ўзини сақлаб қолишга уриниш (перестраховка) шартномаси то 1890 йилгача кучда эди.

Франция ва Россияга қарши қаратилган Австро – Германиянинг 1879 йилги иккилик Иттифоқи, ҳамда шунга ўхшаш 1882 йилги Учлик Иттифоқи уч императорлар Иттифоқи ҳамда ўзини сақлаб қолишга уриниш Шартномасига қарама - қарши эди.

Умумий рақиб Германияни кучайиб бориши натижасида Россия ва Франция ўртасида яқинлашув кузатилар эди. Англия ва Италия билан чуқур қарама - қаршилиқда бўлган Франция, агарда Германия билан урушга кирадиган бўлса, фақатгина Россиядан амалий ёрдам олиши мумкин эди. Ундан ташқари, Россия билан яқинлашув Францияни ташқи сиёсий яққаланишдан фориғ қилди. Икки мамлакат ўртасида мустамлака сиёсати ёки Европа сиёсати бўйича бир оз бўлсада жиддий қарама - қаршилиқ мавжуд эмас эди. Бунга қўшимча, Бисмарк ҳукмронлигининг охириги йилларида Германия ва Россия ўртасида авжига чиққан «божхона урушлари» туфайли Франция Россияга қарз берадиган асосий давлатга айланди.

Франко – Россия яқинлашувига Бисмаркнинг Францияга қарши янги уруш бошлашга уринишлари билан боғлиқ 1887 йилги ҳарбий ваҳима муҳим омил бўлиб хизмат қилди. 1891 йили Учлик Иттифоқининг қайта тикланиши даврида Германия ва Англия ўртасида яқинлашиш аломатлари сезилди. Ва 1891 йили Россия ва Франция ўртасида консултантив Пакт ўрнатилди ва 1892 йили, 1893 йили ратификация қилинган (яъни тасдиқланган) махфий ҳарбий конвенция имзоланди. Бу ҳолат Германия ва Италия билан ҳарбий тўқнашув бўладиган бўлса Франция Россияга ҳарбий ёрдам бериш имконини таъминлади ва континенталь босқинчилик учун эркинлик берилди.

XIX асрнинг иккинчи ярмида Англиянинг ташқи сиёсати учун «Ярқироқ яққалик» (изоляция) деб номланган сиёсат хос эди. Ушбу сиёсатнинг изчил татбиқчиси Лойд Солсбери қуйидагиларни такрорлашни яхши кўрар эди: «Англиянинг доимий иттифокдошари ва доимий душманлари йўқ, фақат доимий ва абадий манфаатлари мавжуд». Англиянинг «ярқироқ яққалик» сиёсати, ҳеч бир узоқ муддатли иттифоқлар билан ўзини боғлаб қўйишга олиб бормойдиган саноат яққалонлиги ва денгиздаги қудратига асосланган эди. Ўз мақсадларига эришиш учун Англия дипломатияси континенталь давлатларнинг ўзаро можароларидан фойдаланар эди.

XIX асрнинг охири Англиянинг колониал ҳудудларини ниҳоятда кенгайгани билан белгиланади. Германиянинг «дунё сиёсатини» олиб бориш уринишлари Бисмарк ҳокимиятининг охириларида намоён бўла бошлади.

XIX асрнинг 90-нчи йилларида германия ҳукмдор доиралари «қуёш остида ҳудуд» учун уруш олиб бориш ғояларини ўта фаоллик билан тарғибот қилдилар. Айнан шу даврда бошқа икки йирик давлат – АҚШ ва Япония фаол колониал сиёсати майдонига чиқишди. Шундай қилиб, бир

гуруҳ йирик давлатлар дахшатли курашда кейинчалик қайта тақсимлаш ниятида дунёни бўлиш жараёнини якунлашди.

Шулар сабаб, дунёнинг барча жабҳаларида халқаро зиддиятлар ўчоқлари пайдо бўлди. XIX асрда энг кескин зиддият – бу Англо – Француз колониал қарама - қаршилик эди. Бошқа томондан эса ўзига хос хусусият, яъни ҳарбий – денгиз рақобат шаклини олган Англо – Германия қарама - қаршилик ҳам кучайиб борди.

Бундай рақобат натижасида, англияликларнинг денгиздаги собиқ устунлиги ҳам йўққа чиқди.

XIX аср охиридаги Англо – Германия қарама - қаршилигининг кескинлашуви Англиянинг ташқи сиёсий йўналишида кескин ўзгариш ясади. Саноат устунлигини ҳамда континенталь давлатларнинг зиддиятларидан фойдаланиш имкониятларини йўқотган Англия сиёсий яққаланиш ҳолатидан чиқишга мажбур бўлди. Англиянинг ҳукмрон доираларида вужудга келган ҳолатда мамлакат иттифокдошларга муҳтож деган фикрлар пайдо бўлди.

1902 йилнинг 30 январида «Ярқироқ яққалик» сиёсатида чек қўйган Англия- Япония иттифок шартномасига имзо қўйилди.

1902 йилдан Англия дипломатияси Франция, ундан кейин Россия ҳамда Германияга қарши курашда иттифокдош бўла оладиган мамлакатлар билан ўз муносабатларини яхшилаш йўналишига ўтди. Рус япон уруши ва Россияда 1905-1907 йиллардаги инқилоб кучларни қайта тақсимланишига таъсир кўрсатди. Россия Англия учун хатарли душман бўлмай қолди.

Англо – Германия муносабатлари ва Германия – Франция ўртасидаги ўсиб бораётган зиддиятлар 1904 йил 8 апрелда Лондонда имзоланган икки мамлакат ўртасидаги махфий келишув сабабли англо – француз яқинлашувни вужудга келтирди.

Англия ва Россия ўртасида колониал масалалар борасида келишув пайдо бўлиши билан 1907 йили Петербургда Англия ва Россия ўртасида шартнома имзоланди. Англо – Рус шартномаси имзоланиши билан Антантани ташкил топиши ниҳоясига етди.

Антантани ташкил топиши билан Германияга қаттиқ зарба берилди. Бундан ташқари, 1902 йили Италияни Учлик иттифокдан узоклашишидан дарак берувчи Италия ва Франция ўртасида бетарафлик тўғрисида янги махфий келишув имзоланди. Ушбу ҳолат нафақат Адриатик денгизининг шарқий соҳили бўйича италия – австрия зиддиятларидан, балки Италияни француз сармоялари ва тижоратидан манфаатдорлигидан келиб чиқар эди.

Икки асосий ҳарбий– сиёсий блоклар ўртасидаги рақобатлик Болқон урушлардан ўз ифодасини топди: натижада, Сербия, Греция ва Черногориянинг ҳудудлари анчагина кенгайди. Болқон иттифоқининг барбод бўлиши австро – герман иттифоқининг ғолиблиги эди. Антанта эса Сербияда ўз таъсирини мустаҳкамлаб олди.

Урушдан олдинги ўн йилликдаги халқаро инқирозлар, Болқон урушлари англо – герман, франко – герман, рус – герман, рус – австрия зиддиятларини янада кескинлашишига сабаб бўлди. Антантада, иштирокчилар ўртасидаги қарама-қаршиликларга қарамай, кучлар жипслашиш жараёни кузатилади эди.

XX аср бошидан учлик иттифоқи, Италия ўзини четга тортганлиги сабаб иккилик иттифоқига айлана бошланди. Айни шу даврда уруш олди йилларида Туркияни ўз тарафига жалб қилганлиги Германиянинг жиддий дипломатик муваффақияти эди. Унинг, яъни Туркиянинг муҳим стратегик жойлашуви, келажакда Германияни Антанта билан бўладиган тўқнашувларида яхши келажакни бағишлар эди.

1914 йилнинг бошларига келиб, икки гуруҳ давлатларда қурол – аслаҳа учун кураш юқори даражага кўтарилди. Европанинг йирик давлатлари орасида иқтисодий ривожланишда энг юқори суръатларга эришган Германия урушга бошқаларга нисбатан яхшироқ ва тезроқ тайёргарлик кўриб қўйди.

Назорат топшириқлари: (ёзма ёки оғзаки назорат учун)

XIX аср охирида халқаро муносабатларда Германиянинг мақсадларини шарҳлаб беринг.

Уч императорлар иттифоқини таҳлил қилиб беринг.

Бисмаркни Европа халқаро муносабатларидаги ролини тушунтириб беринг.

XIX аср охирида Россиянинг Европа халқаро муносабатларидаги ўрнини ёритиб беринг.

Франко-Пруссия урушининг оқибатлари нималардан иборат эди?
Европадаги кучлар қандай тақсимланди?
Европада асосан қайси давлат ўртасида зиддиятлар пайдо бўлди?

Тест топшириқлари:

1.Европада XIX аср охирида кучларни қайта тақсимланишига нима сабаб бўлди?

- А. Франко-Пруссия уруши ва Германия империясини ташкил топиши.
- В. Бисмаркни фаолияти
- С. Рус - турк уруши
- Д. Австро – Германиянинг иккилик иттифоқи (1879 й)

2.Германия империясининг асосчиси ким бўлган?

- А. Уинстон Черчилль
- В. Франция бош вазири
- С. Германия канцлери
- Д. Отто фон Бисмарк

3.XIX аср охиридаги рус – турк уруши қачон бўлган?

- А. 1876-1877 йилларда
- В. 1877-1878 йилларда
- С. 1878-1879 йилларда
- Д. 1879-1880 йилларда

4.Учлик (учлар) иттифоқи қачон ташкил топган ва унга қайси давлатлар кирар эди?

- А. Австро-Венгрия, Италия ва Германия 1882 йили
- В. Франция, Италия ва Германия, 1882 йили
- С. Россия, Италия ва Германия, 1883 йили
- Д. Австро – Венгрия, Англия ва Германия, 1884 йили

5.Иккилик иттифоқи қачон ташкил топди ва қайси давлатлар аъзо эди?

- А. 1877 йилда Франция ва Германия
- В. 1878 йилда Италия ва Франция
- С. 1889 йилда Россия ва Германия
- Д. 1879 йилида, Австрия ва Германия

6.Россия ва Франция ўртасида консультаив пакт қачон ўрнатилди?

- А. 1889 йилда
- В. 1890 йилда
- С. 1891 йилда
- Д. 1892 йилда

7.Антантанинг шаклланиши қачон тугади?

- А. 1908 йили
- В. 1905 йили
- С. 1906 йили
- Д. 1907 йили

Мавзу бўйича асосий яқунлар:

- 1.Ҳарбий – сиёсий блокларни пайдо бўлиши
- 2.Германияни Европанинг халқаро ҳолатига таъсири

Мавзу бўйича ечимини кутаётган илмий муаммолар:

1. XIX аср охирида континенталь Европанинг Европадан ташқаридаги мамлакатлар билан халқаро алоқаларини ўрганиш.
2. Европага нисбатан (XIX аср охирида) Япониянинг муносабатларини ўрганиш.

8-мавзу: Биринчи жаҳон уруши (1914-1918 йиллар)

Ажратилган вақт – 2 соат

Асосий саволлар:

1. Уруш олди шарт – шароитлари ва урушнинг характери
2. Кучларнинг ўзаро нисбати
3. Урушни бошланиши ва жараёни
4. Урушни тугаши

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар:

«Ёнилғи ашёлар». Спраеводаги қотиллик. «Млада Босна». Тўртлик иттифоқи. Антанта. «Блиц криг». Верден жанги. «Брусилов». Пацифизм. Брест шартномаси. Германия империясининг барбод бўлиши. Вильсоннинг «14 пункти».

Мавзуга оид муаммолар:

1. Биринчи жаҳон урушида Германиянинг мағлубиятини қандай изоҳлаган бўлар эдингиз?
2. АҚШни урушга муносабатини қандай шархлайсиз?

Мавзу бўйича дарс мақсади:

Биринчи жаҳон урушининг сабабчиси бўлган Германиянинг асл мақсадларни ёритиб талабаларда мустаҳкам тушунчани ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари

- 1.1. Уруш сабабларини шарҳлаб бериш
- 1.2. Кучларнинг ўзаро нисбатини таҳлил қилиш
- 1.3. Уруш жараёнини ёритиб бериш
- 1.4. Уруш оқибатларини таҳлил қилиш

Саволнинг баёни

1914 йилда бошланган уруш инсоният тарихида энг бузғункорлик ва қонли уруш эди. У 10млн.га яқин одамлар ҳаётини олиб кетди, кўп мамлакатлар халқларига сон саноксиз кулфатларни олиб келди.

XIX асрнинг охиридан халқаро муносабатларда вазиятни кескинлаштирувчи муаммолар бирин – кетин келаверди. 1914 йилнинг ёзига келиб дунё сиёсатида шунчалик кўп «ёнилғи ашёлар» тўпландики, унинг бир учқуни улкан ёнғинни чиқариши мумкин эди.

1914 йил 28 июнда Сараево шаҳрида Австрия Эрцгерцог франц Фердинандни ўлдирилиши ана шундай учқун бўлиб чиқди. Қўлга олинган қотиллик иштирокчилари сербларнинг «Млада Босна» деб номланган ватанпарварлар гуруҳига аъзо эдилар. Ушбу далил 1914 йил 28 июнда Австро – Венгрия томонидан Сербияга уруш эълон қилинишига баҳона бўлди.

Июнь ойининг охирида воқеалар жараёни тезлашди. 31 июлда Россияда умумий сафарбарлик бошланди. Ўша куннинг ўзида Германия Россиядан сафарбарликни тўхтатишни талаб қилди ва 1 август куни Россияга уруш эълон қилди. Немис кўшинлари ғарбий сарҳад бўйлаб, тўплана бошландилар 3 август куни Германия Францияга уруш эълон қилди. Шу кунни ўзида Германия Бельгия ҳудудидан қуроли кучларини ўтказиб юборишни талаб қилди. Ушбу талаб Бельгиянинг дахлсизлиги тўғрисидаги шартномага зид эди. Бельгиянинг дахлсизлигини бузилиши Англияни Германияга (4 август) уруш эълон қилиш учун важ бўлди.

1914 йил 1 августда бошланган жаҳон уруши 1918 йил 11 ноябргача давом этди. Урушнинг кўлами то 1917 йилгача кенгайиб борди. 1914 йилнинг август ойи охирида Тинч Океани ва Узоқ Шарқда немис колонияларини босиб олган Япония ўз ташаббуси билан Германияга қарши урушга

кирди. 1914 –1915 йилларда Германия ва Австро – Венгрияга Туркия ва Болгария қўшилди ва Тўртлар иттифоқи тузилди. Тўртлик иттифоқига қарши урушга Италия, Португалия, Руминия, АҚШ, Греция кирди. Амалда иштирок этмаса – да Германияга Хитой, Сиам, Либерия, Латин Америкасининг 14 давлати уруш эълон қилди.

Биринчи жаҳон урушида иштирок этувчи йирик давлатларнинг бош мақсади – босқинчилик сиёсати эди.

Германиянинг асосий мақсадлари: Европада Германия гегемонлигини ўрнатиш; бир қатор ҳудудларни босиб олиб, қарам давлатларни барпо этиш (Бельгия, Голландия ва б); Францияни «буюк давлат сифатида бошқа ҳеч ҳам бошини кўтара олмайдиган» даражада зифлаштиришдан иборат эди. Бундан ташқари, Европадаги тажаввузлар «дунё сиёсатини» олиб бориш учун зинапоя ролини ўйнаши керак эди.

Австро – Венгриянинг ҳукмрон доиралари ўзининг емирилиб борилаётган давлатини умрини узайтиришга интилар эдилар. Улар Сербия ва Черногориянинг бир қисмини босиб олиб, жанубий славянлар миллий – озодлик ҳаракатини бўғиш йўли билан юқоридаги мақсадга эришишга умидвор эдилар.

Габсбург монархиясига қарам бўлган Польша ва ғарбий Украина ерларидан иборат бўлган бирлашма тузиш лойихалаштирилар эди.

Франция эса Эльзас ва Лотарингияни қайтариб олиш ҳаракатида эди. Саар вилоятини уддасидан чиқса рейн саноат ҳудудини ҳам босиб олиш режалари йўқ эмас эди. Ундан ташқари Парижда Германияни янада пароканда қилиш борасида кенг режалар ишлаб чиқилмоқда эди. Европадан ташқарида Франция турк ва немис мустамлакаларига ҳам даъвогар бўлмоқда эди.

Буюк британиянинг эса бор мақсади: колонияларда ва денгизда савдо рақиби сифатида Германиянинг қудратини барбод қилишдан иборат эди. Шу билан биргаликда, нисбатан кучли Германия, континентда Франция ва Россияга нисбатан посанги ролини бажариши лозим эди.

1915 йилнинг мартига келиб Россия Константинополни, Мармар денгизининг Ғарбий соҳилини ва Дарданеллни «Россия таркибига» қўшишни талаб қилди. Урушга кечроқ киришган Италия, АҚШ ва бошқа давлатларнинг ҳам катта режалари мавжуд эди. Ушбу режалар сир сақланарди. Лекин, расман улар мудофаа урушини олиб бориш тарафдорлари эди.

Жаҳон урушининг жараёни биринчи навбатда рақобатдаги коалицияларнинг ҳарбий – иқтисодий қудрати билан белгиланар эди. Кучлар нисбати одамлар сони. Озиқ - овқат ва хом ашё миқдори билан Антанта фойдасида эди. Ундан ташқари, уруш бошларида урушга киритилган дивизиялар, қуроллар ва самолётлар сони бўйича ҳам Антанта биринчи ўринда эди. Денгизда ҳам Антанта илғорликни ўз қўлида ушлаб турар эди.

Лекин, Германия кучли рақиб эди. Унинг узок муддат урушга тайёргарлик кўргани, аскарларнинг тажрибаси, қурол – аслаҳанинг аъло сифати, ниҳоятда тез суръатда сафарбарликни амалга ошириши, оғир артиллерия соҳасидаги илғорлиги, қуролли кучларини тез суръатда бир фронтдан иккинчи фронтга ўтказиш имкониятлари яққол намоён бўлар эди.

Германия учун қулай ҳолатдан келиб чиқиб, Германия қўмондонлиги «Блиц Криг» операциясига суянди.

Йирик кучлар билан Бельгия ва шимолий Франция орқали, Парижни ғарб томонидан айланиб ўтиб рақиб армиясини қамалга олиб Францияни таслим қилиш мақсадида юриш режалаштирилган эди. Кейинчалик, бўшаб қолган ҳарбийларни шарққа кўчириб, Германия Австро – Венгрия билан ҳамкорликда у ерда ҳал қилувчи зарба бериш ниятида эди.

Лекин, 1914 йилнинг ўзидаги воқеалар жараёни немис қўмондонларининг режасини барбод этди. Русларни Шарқий Пруссиядаги фаол амаллари, сон-саноксиз ҳаракатлар туфайли немис аскарларининг чарчаши, орқада қолган қалъаларни забт этишга мўлжалланган кучларни банд бўлиши, Марна бўйи олиб борилган жанглар (сентябр 1914й) «Блиц Криг» нинг асосий моҳиятини йўққа чиқарди.

Берлинда тез фурсатда ғалабани қўлга киритиш мумкин эмаслигига ишонганлар сони кўпаяр эди.

1914 йил кузига келиб ҳам ғарбий ҳам шарқий фронтда доимий фронт чизиғи ўрнатилди. 1915 ва 1916 йилларда уруш катта қурбонлар бериш ва қаттиқ жанг қилмоқ эвазига давом этарди.

Шаркий фронтда рус аскарларига қарши Австро – Венгрия армиясининг аксарият қисми сараланган ва немис армияси жанг олиб борди. ғарбий фронтда эса немисларга француз ва Британия аскарлари қарши турар эди.

То Германия икки фронт кучоғидан чиқмагунча ғалаба мумкин эмаслигини немислар тан олишга мажбур бўлдилар. Сиёсий раҳбарият олдида Антантани барбод этиш вазифаси қўйилди. Шаркдаги ҳарбий муваффақиятлар йўли билан Россияни сепарат сулҳ тузишга мажбурлаш кўзда тутилган эди. Бундан чиқиб, 1915 йили Германияда ҳарбий ҳаракатларнинг марказини шарққа кўчириш хулосаси қабул қилинди.

Дунай дарёсининг ўрта оқимида фронтни бузиб ўтган немис ва Австро – Венгрия аскарлари 1915 йилнинг охирида Польшани ва Прибалтикани қисман босиб олдилар. Германия ва Австро – Венгрия барча қуролли кучларининг ярми шаркий фронтда эди: улар оғир талофатларга дуч келди, лекин Россияни сепарат сулҳга қўшилишини мажбур қилаолмади.

1915 йили ғарбий фронтдаги ҳарбий амаллар асосан Шампань, Артуа ва Фландрияда Антанта аскарлари ҳамласига қарши туришдан иборат эди.

Германия, ҳатто бетараф мамлакатлар кемалари қурбон бўлган дахшатли сув ости уруши туфайли Англияни тиз чўктиришга уринди. Лекин, жуда кўп АҚШ фуқаролари қурбон бўлгани океан параходи «Лузитания» чўктирилганидан сўнг, АҚШ ва бошқа мамлакатлар ҳукуматларининг қатъий норозилиги натижасида герман қўмондонлиги фуқаролар кемаларини фақат огоҳлантирилганидан кейин чўкинтиришга кўрсатма берди.

Англиянинг талофатлари юқори эди, лекин тез суръатлар билан кемалар қурилиши ва сув ости кемаларига қарши самарали кураш олиб бориш йўллари ишлаб чиқариш, немис сув ости кемаларининг амалларини олдини олди.

Боши берк кўчадан чиқиш мақсадида немислар зарбани ғарбга кўчиришга қарор қилдилар. Французлар пойтахтга дарвоза деб ҳисоблаган ва ҳар қандай талофат эвазига муҳофаза қилишга уринган қадимий Верден қалъаси ёнидаги фронт ёқасини немислар операциянинг асосий объект қилиб олдилар.

1916 йилнинг 21 феввалида бошланиб ва 1916 йил охирида тугаган «Верден мясорубкаси» захирадаги кўп дивизияларни ютиб юбориб германия қўмондонлигининг ишончини оқламади.

1916 йил ёзида, англо – француз қўмондонлиги Сомме дарёсида катта ҳарбий юришни бошлади. Соммедаги жанг бир неча ой давомида 1916 йилнинг ноябригача даом этди. Жангларнинг умумий кўринишига ушбу жанг ҳеч қандай ўзгариш киритмади.

Ҳарбий санъатнинг ёрқин намунаси сифатида машҳур «Брусиллов ёриб ўтилиши» келтирилади. 1916 йилнинг 3 июнида генерал Брусиллов қўмондонлиги остида жанубий - ғарбий фронт аскарлари ҳамлани амалга оширдилар, натижада Луцк Черновцў ва бошқа шаҳарларни эгалладилар, ҳамда австро – венгрия армиясининг қарийиб 450 минг аскар ва зобитларини асирга олдилар. 1914 –нчи йилнинг охиридан урушга яна бир неча давлатларни кириши билан Болқон, Италия ва Австро – Венгрия чегараларида Яқин ва Ўрта Шарқда фронтлар пайдо бўлди. Лекин, бу фронтларнинг барчаси шаркий ва ғарбий фронтларга нисбатан иккинчи даражали эди.

Икки йилдан ортиқ давом этган жанглар бирор бир томонга ғолибликни бермади. Фронтларда «миллатни ўзагини» ташкил қилган миллион эркакларни қурбон бўлиши, ҳамда очлик ва иқтисодни барбод бўлиши. Жамиятнинг барча доираларига таъсир кўрсатди. Тинчлик талаб гоёлар ҳам жонланди.

Жангларни давом эттириш Германияга ҳеч қандай манфаатларни ваъда бермас эди. Англия ва унинг иттифокдошлари нафақат Германиянинг барча колонияларини қўлга киритдилар, денгиз қуршови борасида ҳам қаттиқ сиёсат олиб бордилар. Германиянинг ҳолати 1916 йилнинг охирига келиб «фавқулудда оғир ва деярли чорасиз» дея баҳоланди. Ушбу шароитда 1916 йил 12 декабрида канцлер Бетман Рейхстагда тинчлик талаб маърузалар билан чиқиш қилди. Бир неча кундан сўнг АҚШ президенти Вильсон омма олдида урушни тўхтатиш мақсадга мувофиқлиги тўғрисида эълон қилди.

Лекин, Антанта мамлакатлари Бетман ва Вильсон декларациялари асосида бирор – бир келишувдан бош тортдилар. Германия ҳам АҚШ президенти платформасини рад этди.

Натижада 1917 йил баҳорида сулҳ борасидаги музокаралар бошланмади, боз устига уруш кўлами кенгайиб бораверди.

1917 йил 6 апрелда АҚШ Германияга қарши урушга кирди. Бунга сабаб: герман кемаларининг америка кемаларига ҳамласини давом этиши эди. Лекин, асосий сабаб АҚШнинг Германия ўртасидаги зиддиятлар Антанта ўртасидаги зиддиятларга кўра чуқурроқ эди, немисларнинг муваффақиятлари Антанта муваффақиятларидан кўра АҚШ манфаатларига кўпроқ таҳдид солар эди.

АҚШнинг молиявий капитали Антанта мамлакатларининг тўлов ишларидан манфаатдор эди. Россиядаги 1917 йилги инқилобий воқеалар бу мамлакатни урушдан чиқарди. Россиянинг Совет ҳукумати, фавқулодда оғир шартлар эвазига 1918 йили Германия билан Брест шартномасини имзоладилар.

1918 йил март ойида немислар Ғарбий фронтда кучли жанг қилишга уриндилар. Ёзга келиб, герман кучлари яна Марнага етиб келдилар ва Парижни ўққа тутдилар лекин, июль охирига келиб француз генерали бош иттифокдошларнинг қарши ҳужумини ташкиллаштирди. Шу даврдан бошлаб ташаббусни Антанта ўз қўлига олди.

Ички зиддиятлар ва машғулотлар таъсирида карама-қаршиликларга учраган Германиянинг иттифокдошлари бирин-кетин урушдан чиқа бошладилар. 29 сентябр куни Болгария Антанта томонидан кўрсатилган сулҳ шартларини имзолади. Бир ойдан сўнг 30 октябрда Туркия енгилганлигини бўйнига олди. 1918 йил 3 ноябрда габсбург генералитети вакиллари Антантага асир бўлдилар. Империя эса инқилобий воқеалар таъсирида таркибий қисмларга бўлиниб кетди.

Ғарбий фронтда иттифокдошлар бир қатор йирик муваффақиятларни кўлга киритдилар. Герман қўшинларини оммавий тарзда шарққа қувиш бошланди. Урушнинг тугаши аён бўлиб қолди.

1918 йил 5 октябрда Германия Вильсоннинг «14 пункти»^{*} бўйича музокаралар олиб боришга тайёр эканлиги тўғрисида эълон қилди. 1918 йил 3 ноябрда Германияда инқилоб бошланди.

Монархия ағдарилганидан кейин Германиянинг янги ҳукумати урушни тўхтатиш бўйича музокараларни якунлашга шошилди.

1918 йили 11 ноябрда Компьен ўрмонида, Ретонд бекатида, маршал Фош вағонида Германия делегацияси томонидан 36 кунлик вақтинча яраш аҳдига имзо чекилди. Ушбу шартнома 34 банддан иборат эди. Улардан энг муҳимлари: 15 кун ичида Бельгия, Франция, Люксембург, Эльзас ва Лотарингиядан герман қўшинларини олиб чиқиб кетиш; Германияни Брестлитовск ва Бухарест шартномаларини рад этиши; ҳарбий анжомларни ғолибларга топшириш; ҳарбий асирларни ватанларига қайтариш. Биринчи жаҳон уруши якун топди.

Назорат топшириқлари (ёзма ёки оғзаки назорат учун):

1. Биринчи жаҳон урушининг бошланишига қандай воқеа баҳона бўлди деб шарҳлайсиз?
2. Биринчи жаҳон урушида иштирок этган давлатларни таҳлил қилиб беринг?
3. Биринчи жаҳон урушида Германиянинг асосий мақсадларини қандай ифодалайсиз?
4. Биринчи жаҳон урушининг биринчи давридаги Германиянинг ҳарбий муваффақиятларини қандай шарҳлайсиз?
5. Биринчи жаҳон урушида Германиянинг мағлубиятини қандай таҳлил қиласиз?
6. Биринчи жаҳон уруши характерини қандай шарҳлайсиз?
7. Биринчи жаҳон уруши иштирокчиларига давлатларга қандай баҳо берасиз?

Тест топшириқлари:

Биринчи жаҳон урушининг бошланиши қачон эълон қилинди?

- А. 27 июль 1914 йилда
- В. 28 июль 1914 йилда
- С. 27 июнь 1914 йилда
- Д. 28 июнь 1914 йилда

^{*} А+Ш президенти Вильсон томонидан ишлаб чиқилган сулҳ шартлари (1918 8 январ) 14 пунктдан иборат. =аранг: Дипломатический словарь. М. 1986 й., III том, 573-574 бетлар.

Биринчи жаҳон уруши қачон бошланди?

- A. 31 июль 1914 йилда
- B. 1 август 1914 йилда
- C. 2 август 1914 йилда
- D. 3 август 1914 йилда

Биринчи жаҳон урушида доимий фронт чизиғи қачон ўрнатилди?

- A. 1914 йил кузида
- B. 1914 йил қишида
- C. 1914 йил баҳорида
- D. 1914 йил ёзида

Биринчи жаҳон урушида Сомме дарёсидаги жанг қачон бўлган?

- A. 1916 йил ёздан то 1916 йил ноябригача
- B. 1916 йил куздан то 1916 йил январигача
- C. 1916 йил қишдан то 1916 йил февралигача
- D. 1916 йил баҳоридан то 1916 йил ноябригача

Биринчи жаҳон урушига АҚШ қачон қўшилди?

- A. 4 апрел 1916 йилда
- B. 5 май 1917 йилда
- C. 7 июн 1916 йилда
- D. 6 апрел 1917 йилда

Биринчи жаҳон урушида Туркия енгилганлигини қачон бўйнига олди?

- A. 1918 йил, 30 октябрда
- B. 1917 йил 30 сентябрда
- C. 1917 йил 30 октябрда
- D. 1918 йил 30 сентябрда

Компъен ўрмонида имзоланган шартнома неча банддан иборат эди?

- A. 33 банддан
- B. 34 банддан
- C. 35 банддан
- D. 36 банддан

Мавзу бўйича асосий якунлар:

- 1.Германиянинг асосий мақсадлари: Европада Германия гегемониясини ўрнатиш.
- 2.Биринчи жаҳон урушининг тугатилиши. «Вильсоннинг 14 пункти»

Мавзу бўйича ечимини кутаётган илмий муаммолар:

- 1.Биринчи жаҳон уруши иккинчи даражали иштирокчиларининг ҳиссасини ўрганиш
- 2.Вильсоннинг «14 банди» ни қай даражада бажарилишини таҳлил қилиш.

9-мавзу: Иккинчи жаҳон уруши (1939-1945 йиллар)

Ажратилган вақт –2 соат

Асосий саволлар:

- 1.Урушни бошланиши «ғалати уруш»
- 2.Аксилгитлер коалициясини тузиш
- 3.Уруш жараёни ва якуни.

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар

«Жанг қилмайдиган иттифокдош». «Ғалати уруш». «Керзон чизиғи». Хужум қилмаслик тўғрисидаги шартнома. Чемберлен. Черчилль. Ленд-лиз. Учликлар пакти. Пёрл – Харбор. Шимолий Африка. Техрон конференцияси. Иккинчи фронт Крим (Ялта) конференцияси. БМТ. Эльбадаги учрашув. Муссолини. Потсдам конференцияси. Япония ва II жаҳон уруши. Хиросима ва Нагасаки Капитуляция тўғрисидаги Акт.

Мавзуга оид муаммолар:

1. Урушнинг бошланиш даврида Германиянинг «ғолибона» юришларини қандай шархлайсиз?
2. Англия ва АҚШнинг урушдаги иштирокини қандай баҳолайсиз?
3. Урушдаги «туб ўзгариш» нинг сабабларини қандай таҳлил қиласиз?

Мавзу бўйича дарс мақсади:

Урушнинг бошланиши, жараёни ва якунланишини ёритиб талабаларда ушбу мавзу бўйича кенг таҳлилий тушунчани шакллантириш.

Идентив ўқув мақсадлари:

Германияни урушдаги асл ролини кўрсатади.

Европа, АҚШ ва бошқа давлатларнинг урушдаги иштироки ва унга бўлган муносабатини намоён этади.

Германиянинг урушдаги мақсадларини барбод бўлиш жараёнини таҳлил қилади.

Мавзунинг баёни:

1939 йилга келиб Германия урушга тайёргарлигини якунлади. Гитлер Мюнхень ва Чехославакияни босиб олиш тажрибасига таянган ҳолда Польшани иттифокдошлари Буюкбритания ва Францияни Германияга умуман уруш қилмасликларига, ёки ҳар ҳолда Польшага амалий ёрдам кўрсатмасликларига ишонч ҳосил қилган эди.

1939 йил 1 сентябрда Германия Польшага бостириб кирди. 1939 йил 3 сентябрда Буюкбритания ва Франция Германияга уруш эълон қилди. Шундай қилиб иккинчи жаҳон уруши бошланиб кетди.

Италия Германиянинг «жанг қилмас иттифокдоши» йўлини тутди. АҚШ ўзининг бетарафлигини эълон қилди.

Сон ва техник жиҳатдан немис қўшинларига тенг келмайдиган Польша армияси душманга бардош бераолмас эди. 17-18 сентябрда Польша ҳукумати ва ҳарбий қўмондонлиқ Руминия ҳудудига ўтиб кетди. 28 сентябрга келиб немис қўшинлари Варшавани қўлга олдилар ва октябрнинг бошларида Польша армияси қаршилигининг охиригى нуқталарини бостирди. Польша мағлубиятга учради.

Франция ва Англия Германияга қарши уруш эълон қилиб ҳеч бир ҳарбий амалларни бошламади. Шунинг учун ҳам, Ғарбий фронтда «ажаб уруш» деб номланган уруш олиб борилди.

1939 йил 17 сентябрда хужум қилмаслик тўғрисидаги совет – герман шартномаининг «қўшимча махфий протоколига» асосан СССР ўз қўшинларини Ғарбий Украина ва Ғарбий Белоруссияга олиб кирди. Совет қўшинлари Польшани шарқий чегараси сифатида 1919 йилда белигланган «Керзон чизиғида» тўхтатилган эди. 1939 йилнинг 28 сентябрида СССР ва Германия томонидан имзоланган «Дўстлик ва чегара тўғрисидаги» шартномага асосан Германия ва СССР армиялари ўртасидаги демаракцион чизиқ Сан ва ғарбий Буг дарёлари бўйлаб ўрнатилган эди. Польша ерлари Германиянинг назоратида бўлиб, украин ва белорусс ерлари эса СССР қарамоғида қолар эди.

Совет – герман шартномаларини имзолаш, 1939-1940 йиллардаги совет – финн уруши, 1940 йилда СССРни Миллатлар Лигасидан чиқарилиши, бошланган урушга Англия, Франция ва АҚШнинг муносабатлари буларни ҳаммаси аксил уруш ҳаракатига жуда катта зарар етказар эди ва халқаро ахволни танглаштирди.

«Ажаб уруш» дан фойдаланиб Германия фаол ҳарбий амалларга тайёргарлик кўрди. 1940 йил апрел ойида Дания ва Норвегия босиб олинди. 1940 йил 10 майдан то 22 июнгача Голландия,

Бельгия ва Франция босиб олинди. Англия ва Францияга Италия ҳам уруш эълон қилди. «очик шаҳар» деб эълон қилинган Париж немис қўшинларига жангсиз топширилди. Франциянинг ўзи икки зонага бўлинган эди: босиб олинган ҳудуд (мамлакатнинг шимолий ва марказий қисми) ва босиб олинмаган қисми (Маршал Петэн хукмронлиги ўрнатилган мамлакатнинг жанубий қисми).

«Хотиржамлик» сиёсатининг тўла барбод бўлиши натижасида Англияда Н.Чемберлен ўрнига ҳокимият тепасига немис қўшинларига қарши курашни ташкил этган Уинстон Черчилль бошчилигидаги коалицион ҳукумат келди.

Гитлернинг вахшиёна бомбардимон қилиш йўли билан Англияни синдириш режалари барбод бўлди. Британ оролларида қўшин тушириш режасидан ҳам воз кечилди.

1939 йилнинг ўзида АҚШ урушидаги мамлакатларга АҚШдан қурол – аслаҳа ва ҳарбий анжомлар сотиб олиш имкониятини бериш учун бетарфлик қонунини қайта кўриб чиқди.

1941 йил 11 мартда АҚШ учун мудофааи ўта муҳим бўлган мамлакатларга қурол – аслаҳа ва анжомларни ижарага ёки қарзга беришга йўл қўйувчи Ленд-лиз тўғрисида қонун қабул қилинди. Ушбу қонун Англияга АҚШдан катта миқдорда ёрдам олишга имкон берди.

1940 йилнинг сентябр ойида сиёсий ва ҳарбий иқтисодий иттифок тўғрисида Германия, Италия ва Япония ўртасидаги Учликлар пакти имзоланди.

Шу вақт ичида ҳарбий амаллар Африкада ва Ўртаер денгизи ҳудудида олиб борилди. Италия қўшинларини Шимолий–Шарқий Африкадаги Британия армиясидан мағлубияти Германияни Ливияга экспедицион армиясини ташлашга мажбур қилди. Немис қўшинлари Италия қўшинлари билан биргаликда 1941 йил мартда британияликларни Миср сарҳади томон чекинишга мажбур қилди.

1941 йил апрелига келиб Германия Югославия ва Шарқий Европа устидан ўз назоратини ўрнатди. Руминия, Венгрия, Югославия ва Греция ҳам босиб олинган эди. Немис қўшинлари киритилган Болгария ҳам 1941 йилнинг март ойида учлик пактига киритилган эди. Шундай қилиб, СССРга ҳужум қилиш учун майдон (плацдарм) бунёд этилган эди. 1941 йил 22 июнда ҳужум қилмаслик тўғрисидаги шартномани бузган ҳолда Германия уруш эълон қилмасдан туриб СССРга ҳамла қилди.

Қуролли кучларидаги қайта қуриш охирига етказилмаганлиги ва дағал хатоларга йўл қўйилганлиги, армиянинг қўмондон таркибидаги оммавий жазо чоралар, Германия билан тузилган шартнома баҳосини ошириб юборилганлиги, урушнинг биринчи йилларида СССРни деярли мағлуб ҳолатга олиб келди.

Лекин, катта ички имкониятларни ишга солиш баҳоси эвазига СССР урушда бурилиш ясашга муваффақ бўлди. Бутун уруш жараёнида Совет – Герман fronti асосий ва ҳал қилувчи фронт эди.

Совет – герман frontiда бўлиб ўтган бир қатор йирик жангларда (Москва остонасидаги жанг, Ленинград қамали, Сталинград жанги, Курск жанги ва б.) немис қўшинлари қақшатгич зарбага дучор бўлдилар. Аслида, ушбу жангларда Германиянинг ҳарбий машинаси тор–мор қилинган эди ва уруш натижаси олдиндан аён бўлди.

Германиянинг СССРга ҳужуми бошланганидан сўнг давлатларнинг аксилгитлер коалицияси шакллана бошланди. СССР, АҚШ ва Буюкбритания ташкил қилган бундай коалиция асосини 1942 йилнинг июнига келиб узил–кесил шаклланди.

1943 йил ёзидаги немис қўшинларини Курскдаги қақшатгич мағлубияти ва шу йилнинг сентябр ойида Италияни урушда бой бериши англо–америка қўшинлари томонидан Сицилияни қўлга олиниши ва уларни Аппенин ярим оролига кириб бориши фашист – ҳарбий блокинни барбод бўлишини бошланиши эди.

Асосий жанглар Европа қитъасида бўлган бўлса–да ҳарбий амаллар Африка, Осиё ва Тинч океанида ҳам бошланган эди.

1941 йил 7 декабрида Япон ҳаво кучлари томонидан АҚШнинг Пёрл- харбордаги (Гавай ороллари) ҳарбий денгиз базасига ёпирилган ўқ узилди. Жанубий – Шарқий Осиёда Япония жуда кенг ҳужумларни бошлаб юборди.

1942 йилнинг май ойига келиб, япон қўшинлари Тинч океанининг кўп сонли оролларида жойлашган АҚШ ва Англиянинг ҳарбий – денгиз базаларини босиб олди. Жанубий - Ғарбий Хитой ва Шарқий Хиндистон ҳам босиб олинган эди.

Лекин, 1942 йил май – июн ойидаги жанглар натижасида АҚШ Японияга қатор тор – мор қилувчи зарбалар беришга эришди. Япониянинг ҳарбий – денгиз қудрати заифлашди ва у Тинч Океани хавзасида мудофаага ўтишга мажбур бўлди.

Немисларнинг асосий кучларини совет – герман фронтга тортилиши, 1942 йилнинг октябрида британ қўшинларига Африкада ҳужумга ўтишга имконият берди. Яқин Шарқ мамлакатларига қаратилган таҳдиди йўқ қилинди. 1943 йилнинг май ойида шимолий Африкадаги итало – герман қўшинлари тўла таслим бўлдилар.

АҚШ, СССР ва Англия ҳукумат бошлиқларининг Техрон конференцияси вақтида (28 ноябр – 1 декабр 1943 й) ғарбий Европада, Францияда иккинчи фронт очиш тўғрисида қарор қабул қилинган эди. Лекин иттифокдошлар қўшинларини туриши бир неча бор кечиктирилган эди.

1944 йилнинг биринчи ярмида совет қўшинлари қатор йирик ҳарбий операцияларни амалга оширдилар. Бундан кейин иккинчи фронтни очишни кечиктирилиши мумкин бўлмай қолди. 1944 йилнинг 6 июнида иттифокдош англо – америка қўшинлари Нормандияга (Франция) бориб тушдилар ва аста – секинлик билан шарққа қараб юрдилар. 1944 йил охирига келиб, иттифокдошлар Франция, Бельгия ва Марказий Италиядан немис қўшинларини ҳайдаб чиқардилар.

1944 йилнинг иккинчи ярми 1945 йил бошларида жанубий–шарқий ва марказий Европа мамлакатлари совет қўшинлари томонидан озод этдилар.

Германия ўз иттифокдошлари Руминия, Болгария, Финляндия ва Венгриядан ажралди – улар қуршов ҳолатида эди. 1945 йил феврал охиридан ҳарбий амаллар Германия ҳудудига қўчирилди.

1945 йил, 4-11 февралда Қримда (Ялта) уч буюк давлатлар бошлиқларининг СССР, АҚШ ва Буюкбритания конференцияси бўлиб ўтди. Конференцияда иттифокдошларнинг кейинги ҳарбий амаллари тартибга солинди, таслим бўлганидан кейин Германия устидан назорат усуллари ва шакллари белгилаб олинди. СССР Германия таслим бўлганидан сўнг 2-3 ойдан кейин Япония билан уруш бошлаш шартларини ўз зиммасига олди.

Уч давлат қарорига кўра, 1945 йил 25 апрелда Сан – Францискода очилган конференцияда Бирлашган Миллатлар Ташкилоти (БМТ) таъсис этилди. Умумий тинчликни қўллаб - қувватлаш борасида бош маъсулият хавфсизлик Кенгашига юкланди.

1945 йил апрелида Совет армияси Берлинга қатъий ҳужумни бошлади. Ғарбдан эса англо – америка қўшинлари ҳамлани бошладилар.

1945 йили, 25 апрелда Эльба дарёсида, Торгау шаҳри ёнида иттифокдош қўшинларининг учрашуви бўлиб ўтди. 1945 йил 29 апрелда Шимолий Италияда немис қўшинларининг қолдиғи таслим бўлди. «Сало республикаси» барбод қилиниб, Муссолини эса партизанлар томонидан отиб ташланди. Германия пойтахтини қуршовга олиб, совет қўшинлари 2 май куни ҳужум билан Берлинни қўлга киритдилар. 1945 йил 8 май куни Германия қўмондонлиги шартсиз таслим бўлиш тўғрисидаги ҳужжатга имзо чекди.

Германия қўшинларининг бир қисми Прага ҳудудида қўзғолончиларга қарши ҳарбий амалларни давом эттирди, лекин совет қўшинларининг тез суръат билан қилган зарбалари туфайли улар тор – мор этилди. 1945 йил 9 майда Прага озод этилди. Европада ҳарбий ҳаракатлар тўхтатилди.

1945 йил 17 июндан то 2 августга қадар Берлин атрофида Потсдам деган шаҳарчада СССР, АҚШ ва Буюкбритания раҳбарларининг учинчи конференцияси бўлиб ўтди. Потсдам конференцияси дунёни урушдан кейинги тартиботига бағишланган эди. Конференция ишининг марказида Германияга нисбатан сиёсат масаласи эди. Иттифокдошлар Германияни тўла қуролсизлантириш, ҳарбийсизлантириш, фашист партиясини йўқ қилиш, бош ҳарбий жиноятларни судга бериш, Германияда сўз, ахборот ва дин эркинлигини, эркин касаба уюшмаларини ҳамда демократик партияларнинг фаолиятини тиклашга қарор қилдилар.

1945 йил мартада англо – америка қўшинлари Жанубий – Шарқий Осиё ва Тинч океани хавзасида Японияга қарши муваффақиятли ҳаракатларни амалга оширди. СССР ўз зиммасига олган мажбуриятларига асосан 1945 йил 9 августда Японияга қарши урушга кирди. Совет

қўшинларининг Монголия қуrolли кучлари билан биргаликда кучли зарбаси натижасида Квантун армияси тор – мор қилинди. Шимолий – Шарқий Хитой, Шимолий Корея, Жанубий Сахалин ва Курил ороллари Япон қўшинларидан озод қилинди.

6 ва 9 август кунлари америка авиацияси Япониянинг Хиросима ва Нагасаки шаҳарларига атом бомбаларини ташлади. Ядро қуrolлини ишлатиш ҳарбий заруриятдан келиб чиқмаган эди, чунки Япониянинг ҳарбий машинаси барбод бўлган эди.

1945 йил 2 сентябр куни Токио кўрфазидида «Миссури» деб номланган америка линкори бортида Япония урушда мағлубиятга учраганлиги тўғрисидаги АКТни имзолади. Шундай қилиб иккинчи жаҳон уруши якун топди.

Иккинчи жаҳон уруши инсоният тарихидаги энг оғир ва энг қонли уруш бўлди. У XX аср тарихида кескин бурилиш ясаган даврга айланди.

Урушнинг асосий натижаси – фашизм устидан ўрнатилган ғалаба эди. Уруш жараёнида колониал тизимининг барбод бўлиши бошланди. СССРнинг обрўи ниҳоятда ошиб кетди. Буюк давлатлардан фақат АҚШ урушдан эътиборли даражада қудратли бўлиб чиқди. Иккинчи жаҳон уруши натижасида халқаро сиёсатида кучларнинг нисбати кескин ўзгарди.

Назорат топшириқлари: (ёзма ёки оғзаки назорат учун)

- 1.2 жаҳон урушининг бошланиш қисмини шарҳлаб беринг
- 2.2 жаҳон уруши жараёнида африкадаги ҳарбий ҳаракатларни таҳлил қилинг
- 3.Аксилгитлер коалицияси таркибини изоҳлаб беринг
- 4.Техрон ва Ялта конференциялари ишини ёритиб беринг
- 5.Потсдам конференциясининг асосий моҳиятини таҳлил қилинг
- 6.Аксилгитлер коалициясини Германия устидан ғалабасининг асосий омилларини шарҳлаб беринг
7. Нима учун иккинчи жаҳон уруши ҳам айнан Европада ва айнан Германия томонидан бошланди?
8. Германиянинг қудратли ҳарбий имкониятлари нима учун барбод бўлди?

Тест топшириқлари:

- 1.Иккинчи жаҳон уруши қачон бошланди?
 - А. 1939 йил 1 октябрда
 - В. 1940 йил 1 октябрда
 - С. 1941 йил 22 июнда
 - Д. 1939 йил 1 сентябрда
- 2.«Керзон» чизиғи қачон белгиланган эди?
 - А. 1920 йили
 - В. 1917 йили
 - С. 1918 йили
 - Д. 1919 йили
- 3.Совет – финн уруши қачон бўлган?
 - А. 1938-1939 йилларда
 - В. 1940-1941 йилларда
 - С. 1939-1941 йилларда
 - Д. 1939-1940 йилларда
- 4.1940 йилнинг сентябрида қайси давлатлар ўртасида учлик пакти имзоланди?
 - А. Германия, Италия ва Япония
 - В. Франция, Германия ва Италия
 - С. АҚШ, Франция ва Россия
 - Д. Польша, Финляндия ва Германия

5.Пёрл – Харборга хужум қачон бошланди?

- А. 7 декабр, 1941 йили
- В. 8 ноябр, 1941 йили
- С. 9 декабр, 1941 йили
- Д. 7 январ, 1942 йили

6.28 ноябр – 1 декабр 1943 йили қайси конференция бўлиб ўтди.

- А. Ялта
- В. Техрон
- С. Потсдам
- Д. Лондон

7.БМТ қачон ва қаерда ташкил топди?

- А. 25 апрел, 1945 йил Вашингтон
- В. 26 май, 1946 йил Нью-Йорк
- С. 25 апрел, 1945 йил Сан-Франциско
- Д. 27 апрел, 1945 йил Лондон

8.Германиянинг капитуляцияси қачон имзоланди?

- А. 9 май, 1945 йил
- В. 8 май, 1945 йил
- С. 8 май, 1946 йил
- Д. 9 май, 1946 йил

9.Япониянинг капитуляцияси қачон имзоланди?

- А. 1946 йил 2 октябрда
- В. 1945 йил 3 ноябрда
- С. 1946 йил 2 сентябрда
- Д. 1945 йил 2 сентябрда

10. Европада ҳарбий ҳаракатлар қачон тугади? (II жаҳон уруши даврида)

- А. 8 май 1945 йил
- В. 9 май 1945 йил
- С. 9 май 1946 йил
- Д. 10 май 1946 йил

Мавзу бўйича асосий яқунлар:

- 1.Аксилгитлер каолициясини шаклланиши ва оқибатлари
- 2.Германияни мағлубияти ва Техрон, Ялта ҳамда Потсдам конференциялари шартлари ва қарорлари.
- 3.Аксилгитлер каолициясига кирган давлатларнинг халқаро майдонда мавқеини ўсиб бориши.

Мавзу бўйича ўз ечимини кутаётган илмий муаммолар

- 1.Иккинчи фронтни ўз вақтида очилмаслик муаммоси?
- 2.Иккинчи жаҳон уруши давридан кейин собиқ аксилгитлер каолицияси аъзоларининг асл мақсади?

10- мавзу: Иккинчи жаҳон урушидан кейин халқаро муносабатлар (1945-1990-нчи йиллар)

Ажратилган вақт 2 – соат

Асосий саволлар:

- 1.Урушдан кейин тинчликни таъминлаш муаммолари
- 2.«Совуқ уруш» муаммоси

3. Халқаро муносабатлар 80-90 йилларда

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар:

Париж сулҳ конференцияси. Германияни бўлиниши. «Совуқ уруш». «Трумэн доктринаси». «Маршалл плани». НАТО. Ҳарбий – сиёсий блоklar. «Варшава шартномаси». «Қўшимаслик ҳаракати». «Янгича фикрлаш» сиёсати. ЕХХТ (ОБСЕ). Совет – америка муносабатларида илиғлик. Германияни бирлашиши. СССРни барбод бўлиши. МДҲ (СНГ).

Мавзуга оид муаммолар:

1. Дунё тарихида «Совуқ уруш» сиёсати даврини қандай баҳолайсиз?
2. Ўта ривожланган давлатларнинг стратегик мақсадларининг асл моҳияти нималардан иборат?

Идентив ўқув мақсадлари:

Урушдан кейинги даврда стратегик муаммоларни ёритиб бериш

«Икки дунё, икки ғоя» тушунчасини таҳлил қилиш.

СССРни барбод бўлиши ва халқаро муносабатлардаги глобал ўзгаришларни шарҳлаб бериш.

Мавзунинг баёни:

Потсдам конференциясида Германиянинг Собиқ иттифокдошлари билан тинчлик шартномалари лойиҳасини тайёрлайдиган ташқи ишлар вазирлари Кенгаши тузилган эди. Бундай шартномалар 1947 йили 10 февралда Болгария, Венгрия, Италия, Руминия ва Финляндия билан имзоланган эди.

Париж тинчлик конференциясидан бошлаб (июль-октябрь 1946й) урушдан кейинги тартибнинг муҳим масалалари бўйича СССР ва Ғарб давлатлари ўртасида келишмовчиликлар намоён бўла бошлади.

Герман муаммосини тартибга солишда пайдо бўлган зиддиятларни чуқурлашиши Германияни турли ижтимоий тизимли икки давлатга (1949й) бўлинишига олиб келди.

Собиқ иттифокдошлар ўртасидаги ўзаро муносабатлар ёмонлашди ва ҳарбий – техник савдо – иқтисодий, сиёсий рақобат ва ўзаро кураш тусини олди. Бир тарафни ташқи сиёсий қадамлари ва амаллари, иккинчи томондан унинг хавфсизлигига ва манфаатларига таҳдид сифатида қабул қилинар эди.

Шарқий Европа мамлакатларида социалистик йўналишдаги давлатлар устунлик қилиши билан, колониал мамлакатларда озодлик ҳаракатларини СССР томонидан қўллаб - қувватланиши, Ғарбий Европада ва умуман дунёда кучларни анаънавий тақсимотини бузишга интиломда деб СССРни айблаган ҳаракатлар бўлди.

Шу вақтнинг ўзида американинг Фултон шаҳрида (март 1946й) У. Черчилльнинг нутқи СССРда очикдан – очик «Совуқ уруш» сиёсатини эълон қилиш маъносида қабул қилинди.

Атом қуролига вақтинча монополия 1947 йилнинг март ойида эълон қилинган «Трумен доктринаси», «Маршалл плани» ни амалга ошириш СССР ва унинг иттифокдошлари томонидан уларнинг хавфсизлигига таҳдид ва Европа давлатларининг ички ишларига аралашув сифатида қаралди.

Дунё икки қарама - қарши лагерга социалистик ва капиталистик лагерга бўлиниб кетди, ҳамда улар ўртасида мurosасиз кураш бошланиб кетди.

Ғарб эса блоklar стратегиясини, ва СССРни ҳарбий базалар билан қуршаб олиш сиёсатини ўзига дастур ал-амал қилиб олди. 1949 йили Шимолий атлантик келишуви ташкилоти НАТО ташкил этилди ва ушбу ташкилот таркибида АҚШ ва «Маршалл режаси» да иштирок этган кўпчилик мамлакатлар бор эди.

50-нчи йилларда блоklar стратегияси Осиё ва Тинч океани хавзасига ёйилди. АНЗЮС, СЕАТО, СЕНТО каби ҳарбий – сиёсий гуруҳлар пайдо бўлди.

Ғарбнинг ушбу сиёсатига жавобан СССР ва Европанинг Марказий ҳамда Жанубий-Шарқий мамлакатлари 1955 йил май ойида Варшавада «Дўстлик, ҳамкорлик ва ўзаро ёрдам шартнома» сига имзо чекдилар. Шундай қилиб «социалистик йўналишдаги» мамлакатлар блокаи таъсис этилган эди.

60-нчи йиллар бошларида буюк давлатлар ҳарбий – сиёсий иттифоқларига қўшилмаслик ҳаракати шаклланди. қўшилмаслик ҳаракатига бугун 116 давлат қўшилган. Дунё сиёсатида ушбу ҳаракат муҳим омилга айланди.

Ғоявий тусга эга бўлган ҳарбий – сиёсий гуруҳларнинг барпо этилиши халқаро муносабатларнинг ривожланишига салбий таъсир кўрсатди. Урушдан барча йирик ҳудудий тўқнашувларда кейинги йилларда бўлиб ўтган икки муроса қилаолмайдиган блоклар манфаатларининг курашини кўрамиз. Ўз моҳияти билан халқаро муносабатларни захарлайдиган «Соввуқ уруши» то 80-нчи йилларнинг иккинчи ярмигача давом этди. Ғарб ва шарқ ўртасидаги муносабатлар таранг ҳолатда эди. Икки блокнинг қарама - қаршилиги айрим ҳолатларда мушкул ҳолатга тушиб қоларди, инсониятни ядро уруши қиррасига олиб келадиган хавфли халқаро инқирозга тушуради. Шундай даврлар бўлиб ўтди-ки, кескинлик бартараф этиларди (70-нчи йиллар) ва бу ҳолат қурулланиш пойғасини чеклаш бўйича ўзаро манфаатларга мос келувчи шартномаларни имзолашга, турли блоклар давлатлари ўртасида ўзаро муносабатларни яхшилашга олиб келарди. Лекин, икки гуруҳ раҳбарларининг ўйламай босган қадамлари ила муносабатлар яна ёмонлашар эди (70-нчи йилларнинг иккинчи ярми–80-нчи йилларни биринчи ярми) ва дунё кескин халқаро ҳолатни кучайишини яна кузатар эди.

Халқаро муносабатларнинг характерида 80-нчи йилларнинг иккинчи ярмида 90-нчи йилларнинг бошида кескин бурилиш ясалди. СССРда ҳокимият тепасига янги раҳбарларнинг келиши «янги фикрлаш» тамойиллари асосида совет ташқи сиёсатини кескин янгилаш имкониятлари пайдо бўлди.

Хавфсизлик барча жабҳаларни қамраб олувчи характерга эга бўлиб энг аввало сиёсий омиллар билан таъмин бўлиши эътироф этилди.

«Умумевропа уйи» ғояси кенг жамоатчилик томонидан қўллаб - қувватланиб янада ривожланди. Эътиборли даражада ОБСЕ нинг (Европада хавфсизлик ва ҳамкорлик ташкилоти) роли ошди.

Бу даврда СССР ва АҚШ ўртасидаги ўзаро муносабатлар яхшиланди. Ҳар икки тараф бир – бирларига душман сифатида қарамас эди. Совет – америка ўзаро муносабатларнинг яхшиланиши натижасида ядровий ва оддий қурулларини қисқартириш бўйича бир қатор муҳим шартномалар ва келишувлар имзоланди.

Бир қатор ҳудудий тўқнашув ва халқаро муаммоларни сиёсий жиҳатдан ҳал қилиш борасида муҳим қадамлар амалга оширилди. 1990 йилдаги Германияни бирлаштириш иккинчи жаҳон уруши якунларига нукта қўйди.

СССРни барбод бўлиши ва МДХ ни (Мустақил Давлатлар Ҳамжамоаси) ташикл топиши, Марказий ва Жанубий – Шарқий Европа мамлакатларида янги тизимларни барпо этилиши, Варшава шартномасини тарқатиб юборилиши 90-нчи йилларда жаҳон геополитик ҳолатида йирик ўзгаришларни олиб келди.

Шунинг билан биргаликда халқаро тусга эга йирик муаммолар ҳам намоён бўлди: диний тўқнашувларнинг янги нуқталари пайдо бўлди (Ироқ, Туркия ва ҳ); ядро қуролини тарқалиб кетмаслиги ва назорат қилиниши масалалари кескинлик пайдо бўлди (Эрон, Шимолий Корея ва ҳ); халқаро жиноятчилик ва наркотикларни тарқатилишини ўсиши катта хавфлик туғдириши; терроризм халқаро ҳамжамиятининг энг оғриқ проблемасига айланди.

Ана шу шароитда, халқаро муносабатларнинг энг муҳимларини ҳал қилишда халқаро ҳамжамиятнинг ҳаракатларини бирлаштириш, БМТ и ролини кучайтириш лозимлиги кўриниб турибди.

Назорат топшириқлари: (ёзма ёки оғзаки назорат учун)

1. Ҳозирги замонда дунёнинг геостратегик ҳолатини шарҳлаган бўлардингиз?
2. Шарқ ва Ғарб муаммосини қандай тушунтира оласиз?
3. Афғонистон, Ироқ, Россия ва Европа муаммоларини қандай таҳлил қиласиз?

Тест топшириқлари:

1. Париж тинчлик конференцияси қачон бўлиб ўтган?
- А. 27 июл – 13 октябр 1947 йил

- В. 29 июл – 15 октябр 1946 йил
- С. 28 июль – 14 октябр 1947 йил
- Д. 30 июл – 16 октябр 1946 йил

2.«Совуқ уруш» сиёсатини У.Черчилль қачон ва қаерда очик эълон қилган?

- А. 6 март 1947 йил, Фултон
- В. 5 май 1946 йил, Брайтон
- С. 6 апрел 1947 йил. Лондон
- Д. 5 март 1946 йил, Фултон

3.НАТО ҳарбий – сиёсий блоки қачон ташкил топган?

- А. 1948 йилда
- В. 1949 йилда
- С. 1950 йилда
- Д. 1947 йилда

4.Кўшилмаслик ҳаракатининг биринчи конференцияси қачон ва қаерда ўтказилган?

- А. 1-6 сентябр, 1961 йил Коломбо
- В. 1-6 сентябр, 1961 йил, Белград
- С. 1-6 октябр, 1962 йил, Коломбо
- Д. 1-6 сентябр, 1962 йил, Белград

5.МДХ (Мустақил Давлатлар Ҳамжамияти) қачон ва қаерда ташкил топди?

- А. 1992 йил 8 декабр, Михайловское
- В. 1991 йил 8 декабр, Беловежское Пуҳа
- С. 1993 йил 8 декабр, Киев
- Д. 1992 йил 8 ноябр, Москва

6.БМТ га нечта давлат аъзо бўлган?

- А. 191 давлат
- В. 192 давлат
- С. 193 давлат
- Д. 194 давлат

Мавзу бўйича асосий яқунлар:

1. Халқаро муносабатларда «совуқ уруш» сиёсатининг салбий оқибатлари.
2. Ҳарбий – сиёсий блокларни барбод бўлиши (истисно НАТО), собиқ СССРни тарқатилиши ва МДХ давлатларини пайдо бўлиши.

Мавзу бўйича ўз ечимини кутаётган илмий муаммолар.

- 1.Глобализация сиёсатининг ижобий ва салбий томонлари таҳлил қилиш
- 2.Дунё миқёсида қуролсизлантириш муаммолари

11-мавзу: Мустақил Ўзбекистоннинг ташқи сиёсати (1991 – 2000 йиллар)

Ажратилган вақт – 2 соат

Асосий саволлар:

- 1.Ўзбекистон ташқи сиёсатининг асосий тамойиллари.
- 2.Ўзбекистон ва дунё мамлакатлари ҳамжамоаси.
- 3.Ўзбекистоннинг дипломатик алоқалари.

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар:

«Совуқ уруш» сиёсати. Ядро қуролига эга давлатлар. И.Каримов «Ўзбекистоннинг ўз истиклол ва тараққиёт йўли». Ташқи сиёсат. Асосий тамойиллар БМТ. Йирик халқаро ташкилотлар ва Ўзбекистон. Дипломатик алоқалар. «6Қ2». МДХ. Марказий Осиё Ҳамдўстлиги (МДХ). «Марказий Осиё».

Мавзуга оид муаммолар

1. Мустақил Ўзбекистоннинг халқаро муносабатлардаги ролини қандай кўрсатиб берасиз?
2. Мустақил Ўзбекистон ва ҳудудуий муаммоларнинг ечиш йўллари қандай тасаввур қиласиз?

Идиентив ўқув мақсадлари:

- 1.1. Мустақил Ўзбекистоннинг халқаро муносабатлардаги илк қадамларини кўрсатиб беради.
- 1.2. Ташқи сиёсат тамойилларини таҳлил қилади.
- 1.3. Мустақил Ўзбекистонни БМТ ва йирик халқаро ташкилотлари билан ҳамкорлигини шархлайди.

Мавзунинг баёни.

XXI нчи асрга келиб ер юзидаги вазият ва кучлар нисбати кескин ўзгарди. Бугунги давр қандай хусусиятларга эга, инсоният ўз тараққиётининг қандай поғонасига кўтарилди – деган саволлар ҳаммани ўйлантириши табиий. Ҳозирги кунда жаҳон тараққиётининг мазмуни тубдан ўзгарди; бир – бирига қарама - қарши бўлган СССР ва АҚШ етказилик қилган икки ижтимоий – иқтисодий сиёсий тузум, икки ҳарбий – сиёсий блок мавжуд эди; дунёда «совуқ уруш» сиёсати ҳукмрон эди, инсоният ядро уруши хавфи остида эди.

XX аср 90-нчи йилларига келиб социалистик дунёнинг етказилиси бўлган СССР тарқалиб кетди, социалистик тизим ҳалокатга учради.

Варшава шартномаси ташкилоти тарқалиб кетди, дунёда янги мустақил давлатлар вужудга келди. Шу жумладан, Ўзбекистон давлати ҳам бунёд этилди.

Халқаро муносабатларда жуда катта ижобий ўзгаришлар рўй берган бўлса – да, тинчликка таҳдид солувчи хавф – хатарлар, зиддиятлар сақланиб қоляпти.

Биринчидан, иккинчи жаҳон урушидан кейин халқаро муносабатлар тизимида мувозанатнинг бузилганлиги. Агар илгари кучлар икки жойда тўпланган бўлса, дунё икки кутбли бўлган бўлса, энди вазият ўзгари, дунё кўп кутбли бўлиб қолди. Назорат қилиш қийинлашди.

Иккинчидан, ривожланиши ҳар хил бўлган давлатлар ўртасида ижтимоий – иқтисодий нотенглик ва зиддиятлар янада ўсди.

Учинчидан, қатор мамлакатларда ижтимоий осойишталикка қарши хавф – хатарлар ўсиб борапти. Аҳоли ўртасида мулкӣ тафовут кучайди, ишсизлик, қашшоқлик яна авж олмоқда. Ривожланган мамлакатлар аҳолиси қоққ сайёрамиз ресурсларини 20 марта кўп истеъмол қилмоқда.

Тўртинчидан, бир қатор минатақаларда ҳатто бир мамлакат фуқоролари ўртасида миллий – этник ва диний низолар келиб чиқиб можароларга қонли урушларга айланмоқда (Ироқ, Афғонистон ва б.). Бугун дунёда қарийиб 50 млн.дан ортиқроқ қочоқ бор ва ҳақоза

Бешинчидан, умумий минтақавий ва миллий хавфсизликка диний экстремизм ва фундаментализм ҳам таҳдид солмоқда.

Олтинчидан, айрим давлатлардаги сиёсий кучлар томонидан юритилаётган буюк давлатчилик шовинизми ва агрессив миллатчилик сиёсати ҳам хавф солмоқда.

Еттинчидан, «Совуқ уруш» сиёсатига чек қўйилиши натижасида ялпи ядро уруши хавфи камайган бўлса – да, турдаги оммавий қирғин қуролининг кўп миқдорда сақланаётганлиги, бундай қуролга эга бўлаётган давлатлар (Эрон, Шимолий Корея, Бразилия, Исроил ва б.) сафининг ортиб бориши дунё аҳлини ташвишга солмоқда.

Саккинчидан, жаҳон миқёсида атроф – муҳитнинг ифлосланганлиги, носоғлом экологик вазият. Тобора кучайиб бораётган коррупция, уюшган жиноятчилик, экстремизм, террорчилик, гиёҳвандлик, қурол–аслаҳа контрабандаси буларни ҳаммаси таҳдид солувчи омиллар ҳисобланади.

Мана шундай мураккаб вазиятда Мустақил Ўзбекистон ўзининг ташқи сиёсатини белиглаб олиши керак эди. Мустақилликнинг дастлабки кунларидаёқ Ўзбекистоннинг миллий манфаатларига мос келадиган пухта ташқи сиёсий йўлни белгилаш, жаҳон ҳамжамиятига қўшилиши, хорижий мамлакатлар билан сиёсий, иқтисодий, илмий – техникавий, дипломатик, маданий ва бошқа қўринишдаги алоқалар ўрнатиш масалалари ўта долзарб вазифа бўлиб турар эди.

Иттифоқ даврида ташқи сиёсат юритиш, чет давлатлар билан алоқа қилиш, ташқи савдони ташкил этиш ва бошқалар марказий ҳокимият томонидан олиб бориларди. Шунинг учун ҳам давлатимиз ташқи сиёсат юритиш тажрибасига ҳам жаҳон дипломатияси ва ташқи иқтисодий фаолиятини биладиган кадрларга ҳам эга эмас эди. Бундай кадрлар тайёрловчи бирорта ҳам ўқув юрти йўқ эди.

Президент Ислом Каримов ўзининг «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли» ва бошқа асарларида мустақил ташқи сиёсат юритиш қоидаларини назарий ва амалий жиҳатдан пухта асослаб берди.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг IV боби «Ташқи сиёсат» деб номланади ва 17 моддада бу борада қуйдагилар ёзилиб қўйилган «Ўзбекистон Республикаси халқаро муносабатларнинг суверен тенглиги, куч ишлатмаслик ёки куч билан таҳдид қилмаслик чегараларнинг дахлсизлиги, низоларни тинч йўл билан ҳал этиш, бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик қоидаларига ва халқаро ҳуқуқнинг умум эътироф этилган бошқа қоидалари ва нормаларига асосланади.

Республика давлатнинг, халқнинг олий манфаатлари, фаровонлиги ва хавфсизлигини таъминлаш мақсадида иттифоқлар тузиши, ҳамдўстликларга ва бошқа давлатлараро тузилмаларга кириши ва улардан ажралиб чиқиши мумкин».

Ўзбекистонни халқаро ҳуқуқ субъекти сифатида белгилайдиган, республиканинг ташқи сиёсий ва ташқи иқтисодий алоқаларини тартибга соладиган қонунлар қабул қилинди.

«Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсий фаолиятининг асосий принциплари тўғрисида» ги, «Хорижий инвесторлар ва инвестицияларга кафолат бериш тўғрисида» ги ва бошқа қонунлар ҳамда норматив ҳужжатлар ана шулар жумласидандир.

Буларнинг барчаси фаол ва кенг қўламли ҳамкорлик учун ҳуқуқий кафолат яратиб берди.

Халқаро ҳуқуқ нормаларининг ички қонунлардан устунлиги республика қонунчилик фаолиятида ўз ифодасини топомқда.

Биринчидан, республика қонунлари халқаро ҳуқуқ нормаларига доимо мувофиқлаштирилмоқда ва яқинлаштирилмоқда. Иккинчидан, давлатимиз халқаро нормаларнинг бажарилишини кафолатлайдиган ҳамма мажбуриятларини ўз зиммасига олган.

Ўзбекистон дунё учун очиқ мамлакат бўлиб, бир давлат билан яқинлашиш ҳисобига бошқасидан узоқлашмасликка амал қилади.

Булардан ташқари, ташқи алоқаларнинг барча соҳалари бўйича турли вазирликлар, муассасалар, идоралар ташкил этилган.

- Ташқи ишлар вазирлиги,
- Ташқи иқтисодий алоқалар вазирлиги,
- Ташқи иқтисодий фаолият миллий банки,
- Ихтисослаштирилган ташқи савдо фирмалар,
- Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатияси университети,
- Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси, ва бошқалар.

Ўзбекистон ташқи сиёсий ва ташқи иқтисодий йўлни белгилашда жаҳон тажрибасидан фойдаланилди, мамлакатмиз, халқимиз хусусиятлари ва манфаатлари ҳисобга олинди.

Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсатининг асосий тамойиллари қуйдагилардан иборат:

- 1.Мафкуравий қарашлардан қатъий назар ҳамкорлик учун очиқлик, умуминсоний қадриятларга, тинчлик ва хавфсизликни сақлашга содиқлик.
- 2.Давлатларнинг суверен тенглиги ва чегаралар дахлсизлигини ҳурмат қилиш.
- 3.Бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик.

4. Низоларни тинч йўл билан ҳал этиш.
5. Куч ишлатмаслик ва куч билан таҳдид қилмаслик.
6. Инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳурматлаш.
7. Ички миллий қонунлар ва ҳуқуқий нормалардан халқаро ҳуқуқнинг умум эътироф этилган қоидалари ва нормаларининг устуворлиги.
8. Давлатнинг, халқнинг олий манфаатлари, фаровонлиги ва хавфсизлигини таъминлаш мақсадида иттифоқлар тузиш, ҳамдўстликларга кириши ва улардан ажралиб чиқиш.
9. Тажавузкор ҳарбий блоклар ва уюшмаларга кирмаслик.
10. Давлатлараро алоқаларда тенг ҳуқуқлик ва ўзаро манфаатдорлик, давлат миллий манфаатларининг устунлиги.
11. Ташқи алоқаларни ҳам икки томонлама, ҳам кўп томонлама келишувлар асосида ривожлантириш, бир давлат билан яқинлашиш ҳисобига бошқасидан узоқлашмаслик.

Давлатимиз ўзининг ташқи сиёсатида юқоридаги тамойилларга тўла амал қилиб келмоқда. 1992 йил 2 мартда Ўзбекистон Республикаси ўз тарихида биринчи бор халқаро ҳамжамиятнинг тенг ҳуқуқли субъекти сифатида Бирлашган Миллатлар Ташкилоти (БМТ) аъзолигига қабул қилинди. 1993 йил феврал ойида Тошкентда БМТ ваколатхонаси таъсиси этилиб, иш бошлади.

Бугунги кунда БМТ нинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси республикада БМТнинг тараққиёт дастури, саноат тараққиёти дастури, қочоқлар иши бўйича вакиллари Олий комиссари, жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти, аҳоли жойлашиш жамғармаси, наркортикларни назорат қилиш бўйича дастур, болалар жамғармаси сингари ихтисослашган муассасаларни ўз таркибига бирлаштиради.

Бундан ташқари Ўзбекистон қуйидаги йирик халқаро ташкилотларига ҳам аъзо:

- Осиё ва Тинч океани учун иқтисодий ва ижтимоий комиссия (БМТ);
- Халқаро тижорат ҳуқуқи комиссияси (БМТ);
- Таълим, фан ва маданият бўйича ташкилот (ЮНЕСКО);
- Европа учун иқтисодий комиссияси (БМТ);
- Интеллектуал хусусийлик бўйича умумжаҳон ташкилоти;
- Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти;
- Халқаро меҳнат ташкилоти;
- Фуқароли авиацияси халқаро ташкилоти;
- Жаҳон почта иттифоқи;
- Халқаро электроалоқа иттифоқи;
- Халқаро тижорат маркази;
- Жаҳон қайта тиклаш ва ривожланиш банки;
- Халқаро валюта фонди;
- Осиё тараққиёт банки;
- Жаҳон божхона ташкилоти;
- Ислом тараққиёт банки;
- Ислом конференцияси ташкилоти;
- Пахта бўйича халқаро консультатив қўмита;
- Озиқ - овқат қишлоқ хўжалиги ташкилоти ва бошқалар.

Давлатимизнинг жаҳон халқлари тинчлиги ва хавфсизлигига мос бўлиб тушган тинчликсевар ташқи сиёсати унинг жаҳонда мустақил давлат сифатида тан олиншини таъминлади.

Бугунга келиб, Ўзбекистонни мустақил давлат сифатида дунё мамлакатларининг 182 таси тан олди ва 142 давлат билан дипломатик муносабатлар ўрнатилган. (рақамлар кўпайиш томонга ўзгариб боради). Республикамизда 43 давлатнинг элчихоналари аккредитация қилинган, 19 давлат элчилари ўриндошлик кўринишида иш олиб бормоқда. Бундан ташқари 88 чет эл ваколатхонаси, 24 халқаро 9 нодавлат ташкилотлари иш олиб бормоқда.

Булардан ташқари Ўзбекистон Шанхай Ҳамкорлик ташкилотига (июнь, 2001 йил), ЕврАзЭСга (25 январ, 2006 йил) Ўзбекистон билан Россия ўртасида стратегик шериклик тўғрисидаги шартномга (июнь, 2004 йил), Ўзбекистон ва Россия ўртасида иттифоқчилик муносабатлари шартномасига (15 ноябр, 2005 йил),

Халқаро майдонда Ўзбекистон ўзининг кенг аҳамият касб этган ташаббуслари билан чиқмоқда. Масалан Марказий Осиёни ядро қуролидан холи зонага айлантириш, Афғонистон атрофидаги муаммони ҳал қилиш, наркобизнес ва наркотрафик халқаро терроризм ва экстремизмга қарши кураш масалалари ва бошқалар.

1998 йили Ўзбекистон президенти И.Каримов таклифи билан Тошкентда «6К2» формуласи бўйича (Эрон, Покистон, Туркменистон, Ўзбекистон, Хитой, Тожикистон шунингдек, Россия ва АҚШ) учрашув ўтказилди, унда Афғонистоннинг қарама - қарши турган кучлари вакиллари иштирок этди. Учрашувда мамлакатга қурол – яроғ олиб киришни тўхтатиш ғояси маъқулланди.

Ўзбекистоннинг ташқи сиёсатида унинг МДХ давлатлари билан сиёсий, иқтисодий ва маданий ҳамкорликлари алоҳида ўрин эгаллайди. МДХ олдида турган муаммоларни ечиш учун ҳамдўстлик мамлакатлари давлат ва ҳукумат бошлиқлари тез-тез учрашиб, муҳим ҳужжатлар ва тadbирлар ишлаб чиқади.

МДХ доирасида Марказий Осиёдаги ҳамсоя давлатлар Қозоғистон, Тожикистон, Қирғизистон ва Туркменистон билан ҳам сиёсий, иқтисодий ва маданий алоқалар ривожланиб бормоқда.

1993 йилнинг январида Президент И.Каримов ташаббуси билан Марказий Осиё давлатлари раҳбарларининг Тошкент учрашуви ташкил этилди. Олий даражадаги бу учрашувда Марказий Осиё ҳамдўстлигига асос солинди. Беш давлат раҳбарлари ҳамдўстлик ҳақидаги битмага имзо чекишди. Шу тариқа жаҳон сиёсий лексиконида «Марказий Осиё» деган янги атама пайдо бўлди.

Шимолий ва Жанубий Америка Европа Яқин ва Ўрта Шарқ, Жанубий – Шарқий Осиё, Африка ҳамда Араб мамлакатлари билан давлатлараро муносабатларни ўрнатиш ва ривожлантиришга интилиш Ўзбекистон ташқи сиёсатининг муҳим йўналишлари ҳисобланади.

Хулоса қилиб айтганда, бугун Мустақил Ўзбекистон дунёнинг барча мамлакатлари билан дўстона ва ўзаро манфаатли муносабатларни ўрнатишга ҳаракат қилмоқда. Халқаро муносабатларда ўзининг сўзи, ўрни, салоҳияти, обрў-эътибори бор.

Назорат топшириқлари (ёзма ёки оғзаки назорат учун)

«Совуқ уруш» сиёсатини тушунтириб беринг.

XX аср охирларида тинчликка таҳдид солувчи зиддиятларни шарҳлаб беринг.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида ташқи сиёсат борасида нималар таъкидланган?

Мустақил Ўзбекистонда ташқи сиёсий ва иқтисодий алоқаларни тартибга солувчи қандай қонунлар қабул қилинган?

Ўзбекистон ташқи алоқа соҳалари бўйича қандай ташкилот ва муассасалар фаолият кўрсатади?

Ўзбекистон ташқи сиёсатининг асосий тамойилларини таҳлил қилиб беринг?

Мустақил Ўзбекистон қайси йирик халқаро ташкилотларга аъзо ҳисобланади?

Мустақил Ўзбекистон халқаро майдонда қандай ташаббуслар билан чиққан, шарҳлаб беринг?

Мустақил Ўзбекистонни МДХ давлатлари билан ҳамкорлигини таҳлил қилинг?

Ўзбекистон ташқи сиёсатининг асосий тамойиллари қайси тушунчалардан иборат?

Мустақил Ўзбекистоннинг халқаро муносабатлардаги ташаббуслари нималардан иборат?

Тест топшириқлари:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг қайси бобида қайси банди «Ташқи сиёсат» номини олган.

А. V боби, 16 моддаси

В. IV боби, 17 моддаси

С. VI боби, 16 моддаси

Д. VII боби, 17 моддаси

2. Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсатининг асосий тамойиллари неча банддан иборат?

А. 8 банддан

В. 9 банддан

С. 10 банддан

Д. 11 банддан

3.Ўзбекистон ва Россия ўртасида иттифоқчилик муносабатлари шартномасига Ўзбекистон қачон аъзо бўлди?

- А. 15 ноябр, 2005 йил.
- В. 15 сентябр, 2006 йил
- С. 15 ноябр, 2004 йил
- Д. 15 октябр 2005 йил

4.Ўзбекистон ЕврАз ЭСга қачон аъзо бўлди?

- А. 24 январ 2006 йил
- В. 25 январ 2006 йил
- С. 25 январ 2005 йил
- Д. 26 январ 2006 йил

5.Қ2 формуласи бўйича учрашув қачон ва қаерда бўлиб ўтди?

- А. 1996 йил, Деҳли.
- В. 1997 йил, Кобул
- С. 1998 йил, Тошкентда
- Д. 1999 йил, Лондон

6.«Марказий Осиё» деган янги атама қачон пайдо бўлди?

- А. январ, 1992 йил
- В. январ, 1993 йил
- С. феврал, 1992 йил
- Д. март, 1993 йил

7.Тошкентда БМТ ваколатхонаси қачон таъсис этилган?

- А. 1992 йил, феврал
- В. 1993 йил, феврал
- С. 1994 йил, феврал
- Д. 1995 йил, январ

8.«Минг йиллик саммит» қачон ва қаерда бўлиб ўтди?

- А. 1995 йил 6-8 август, Лондон
- В. 1999 йил 6-8 ноябр, Париж
- С. 2000 йил, 6-8 ноябр, Нью-Йорк
- Д. 2001 йил, 6-8 октябр, Вашингтон

Мавзу бўйича асосий якунлар:

Азалий мустақиллик ғоялари қайта тикланди ва амалда ривожланиб бормокда
Мустақил Ўзбекистон ўз ташқи сиёсатининг тамойиллари эга ва дунё давлатлари
ҳамжамоалигида ўз ўрнини эгаллади.

Мавзу бўйича ўз ечимини кутаётган илмий муаммолар:

- 1.Мустақил Ўзбекистонни Латин Америкаси мамлакатлари билан ҳамкорлигини ўрганиш
- 2.МДХ давлатлари ўртасида имзоланган шартнома ва келишувларнинг самарасини ўрганиш.

12-мавзу: Амалий дипломатия

Ажратилган вақт – 4 соат

Асосий саволлар:

- 1.«Дипломатия» тушунчасига изоҳ.
- 2.Халқаро муносабатлар нормалари

3.Ўзбекистон ташқи ишлар тузилмаси

4.Амалий дипломатия

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар:

Дипломатия. Дипломатия шакллари. Халқаро муносабатлар типлари. Вена конгресси. Аахен протоколи. ТИВ тизими. ТИВ ташқи органлари. Элчихоналар. Миссиялар. Консулликлар. Расман тан олиш. Де-факто. Де-юре. Агреман. «Персона нон грата». Дипкорпус. Дуайн. Протокол коидалари. Дипломатик даражалар. Дипломатик мартабалар (унвонлар). Вербал нота. Шахсий нота. Меморандум.

Мавзуга оид муаммолар.

1.Амалий дипломатия қандай шаклланди?

2.Мустақил Ўзбекистон дипломатияси қандай ривожланмоқда?

Мавзу юзасидан дарс мақсади:

Амалий дипломатия тўғрисида тўла тушунча бериб талабаларда ушбу мавзу борасида кенг ва чуқур тасаввур қолдириш.

Идентив ўқув мақсадлари:

1.«Дипломатия» тушунчасини изоҳлаб беради.

2.Халқаро муносабатлар тизимини таҳлил қилади.

3.Мустақил Ўзбекистон дипломатиясини ривожланиш жараёнини кўрсатиб беради.

Мавзунинг баёни:

Дипломатия ва дипломатик хизмат.

Дипломатик хизмат давлат хизматининг муайян тури бўлиб, у ўз хусусиятларига кўра давлат хизматининг бошқа турларидан фарқ қилади.

Халқаро ҳаёт билан боғлиқ воқеалар ўрганилар экан, ташқи сиёсат, дипломатия, дипломатик хизмат тушунчалари қўлланилади.

Дипломатия (франц. diplomat) – давлатларнинг ташқи сиёсат соҳасидаги вазифаларини амалга ошириш, шунингдек, чет элда ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш соҳасидаги расмий фаолияти.

«Дипломатия» термини юнон тилидаги «икки букилган қоғоз» сўзидан олинган. Қадимги Юнонистон ва Римда тахтакач муқова ичига солинган хат элчиларга улар ваколатини тасдиқловчи ишонч ёрлиғи ёки ҳужжат сифатида тақдим этилган.

Таниқли инглиз дипломати ва олими Г.Никольсон таъкидлаганидек «дипломатия» атамаси сўзлашув тилида бир қатор турли – туман маъноларни англатиш учун хизмат қилади. Баъзан у «ташқи сиёсат» нинг синоними сифатида қўлланади.

Бошқа бир инглиз дипломатиясининг арбоби Э.Сатоу шундай дейди: «дипломатия» - суверен давлатлар ҳужжатлари ўртасида расмий алоқалар олиб боришда ақл-идрок ва мулозаматни қўллай олишдир».

Таниқли немис халқаро ҳуқуқшуноси Г.Мартенс «дипломатия» атамасига қуйидагича таъриф берган: «Дипломатия кенг маънода – давлатнинг ташқи алоқалари ёки ташқи ишлари ҳақидаги фандир, тор маънода эса – музокаралар фани ёки санъатидир». Жамият тараққиёти тарихи шуни кўрсатадики, ижтимоий – иқтисодий формациялар ўзгариши билан давлатлар, уларнинг ташқи сиёсати ва дипломатия шакллари ҳам ўзгаради.

Барча давлатларнинг ташқи сиёсати унинг ички сиёсати давоми бўлиб, давлат миллий сиёсий манфаатлари билан белгиланади.

Дипломатия ва дипломатик хизмат давлатларнинг халқаро муносабатлари билан чамбарчас боғлиқдир. Уларнинг биринчисиз иккинчисининг моҳиятини тушуниш қийин.

Ҳозирги пайтда халқаро муносабатларнинг тўрт типни аниқланган:

1. Турли ижтимоий тузумдаги давлатлар ўртасидаги муносабатлар, уларнинг тинч тотувлик билан яшаш;
2. Бир хил ижтимоий тузумдаги давлатлар ўртасидаги муносабатлар;
3. Мустақил ривожланиш йўлидан бораётган янги давлатлар ўртасидаги халқаро муносабатлар;
4. Мусулмон монархистик давлатларнинг ўзаро халқаро муносабатлари;

Дипломатик амалиётининг халқаро ҳуқуқий нормалари, дипломатик вакилларнинг вазифаси ва ҳуқуқлари 1815 йилдаги Вена конгрессида биринчи мартда дипломатик вакилларнинг мартаба табақалари ва уларнинг иш тартиби аниқ ва тушунарли қилиб белгиланди. Ундан сўнг 1818 йилдаги Аахен протоколи дипломатик вакилларнинг ҳуқуқ ва вазифалари хусусидан аниқлик киритди.

Бу икки ҳужжат моҳиятига кўра ҳозирги кунда ҳам дипломатик вакилларга ягона дипломатик мартаба беришда дунёнинг барча давлатларида асос бўлиб хизмат қилмоқда.

Хорижий давлатларнинг доимий дипломатик вакиллари XVI асрдан бошлаб пайдо бўлганига қарамай, фақат XVIII – XIX асрларга келиб доимий дипломатик корпус вужудга келди.

Дипломатик хизмат алоҳида давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг хизмат фаолиятини ифодалайди.

Ташқи алоқалар давлат органларини жойлашиш ўрни ва фаолиятига кўра икки гуруҳга ажратиш мумкин:

1. Давлатлар ташқи алоқаларининг марказий органлари;
 2. Давлат ташқи алоқаларининг чет элдаги органлари;
- Давлат ташқи алоқаларининг марказий (ички) органлари гуруҳи ўз навбатида характери, вазифасини ва мавжудлигининг ҳуқуқий асосига кўра яна икки гуруҳга ажралади:
- а) давлатлар конституциясига мувофиқ ташкил қилинган умумий сиёсий раҳбарлик органлари: бу органлар умумсиёсий вазифаларни бажаради; (дипломатик характерда)
 - б) давлатнинг бошқа мамлакатлар билан махсус (иқтисодий, тармоқ, идоравий) алоқалари органлари. (дипломатик характерга эга эмас).

Ташқи алоқалар марказий органлари.

Ташқи алоқаларнинг конституциявий ва сиёсий органлари ва мансабдор шахсларга қуйидагилар мансубдир:

- одатда мамлакат аҳолиси томонидан сайланадиган ҳокимиятнинг олий қонунчилик органлари;
- коллегиял ёки ёлғиз давлат бошлиғи;
- ҳукумат ва биринчи навбатда ҳукумат бошлиғи;
- ташқи ишлар вазири ва ташқи ишлар вазирлигининг марказий аппарати.

Ташқи ишлар вазирлиги

Ташқи ишлар вазирлиги бевосита ташқи сиёсатни амалга оширувчи асосий тизим ҳисобланади. Ташқи ишлар вазирлиги давлат ва ҳукуматнинг хориждаги ташқи алоқаларда доимий вакили ҳисобланади. Мамлакат ичида эса аккредитация қилинган, ташриф буюрган элчилар билан чет давлатларнинг вакиллари билан, муносабатларда, давлат номидан иш олиб боради.

Вазирлик давлатнинг ташқи сиёсатини амалга ошириш бўйича тезкор иш олиб боради. Мунтазам равишда ҳукуматга ташқи сиёсат масалалари бўйича ахборот ва таклифлар тайёрлайди. Бу соҳада қабул қилинган қарорларни амалга оширади.

Вазирлик чет давлатлардаги дипломатик ваколатхоналар (доимий ва муваққат) га раҳбарлик қилади, ташқи сиёсат кадрларини тайёрлайди, ташқи сиёсат масалалари бўйича стратегик муаммоларни таҳлил қилишга раҳбарлик қилади ва ташқи сиёсат ишларини ўрганади.

Ташқи алоқаларнинг хорижий органларини икки тоифага ажратиш мумкин:

1) Доимий;

2) муваққат органлар.

Доимий органлар – элчихоналар, миссиялар ва халқаро ташкилотлардаги ваколатхоналар, алоҳида вакиллар, кузатувчилар ва ҳ.

Доимий хорижий органлари ўз фаолияти нуқтаи – назаридан дипломатик органлар сифатида баҳоланади (элчихоналар, БМТ қошидаги миссиялар) ва ҳ. Консулликлар дипломатик ваколатхона ҳисобланмайди. Улар дипломатик паспортга эга эмас. Юқоридаги ваколатхоналар доимий ёки муваққат ҳарактерда бўлиши мумкин.

Ташқи ишлар вазирлиги марказий аппаратининг муҳим тизими дипломатик раҳбарлик нуқтаи – назаридан оператив дипломатик бўлимлардан иборат.

Территориал (худудий)

- Европа мамлакатлари бошқармаси
- Осиё ва Тинч океани давлатлари бошқармаси
- Америка бошқармаси
- Осиё ва Африка мамлакатлари бошқармаси

Функционал (иш, хизмат)

- Давлат протоколи бошқармаси
- Консуллик бошқармаси
- Халқаро ташкилотлар бошқармаси
- «Жаҳон» ахборот агентлиги
- Шартнома – ҳуқуқ бошқармаси
- Матбуот бўлими
- Маданий алоқалар бўлими

Маъмурий бўлимлар

- Валюта бўлими
- Ҳисоб – китоб бўлими
- Ишлар бошқармаси
- Капитал қурилиш бошқармаси
- Моддий – таъминот бўлими

Элчихона ёки миссия муайян давлат томонидан хорижий давлат бошлиғи ҳузурида доимий ваколатхоналар сифатида ташкил этилади. Мазкур ваколатхоналар бошлиғи сифатида элчилар (элчихоналар учун), вакиллар (миссиялар учун) ёки муваққат ишлар вакиллари (ҳар иккаласи учун) фаолият кўрсатади.

Элчихона ўз мақомига кўра олий дипломатик ваколатхона саналади ва уни ташкил этилиши муайян давлат билан олий даражадаги дипломатик муносабатлар ўрнатилганлигини билдиради.

Ҳар бир элчихона ёки миссия ўзи жойлашган мамлакатда рўй бераётган воқеаларни мунтазам кузатиб боради.

Консулликлар фуқаролар ва савдо– сотиқ, мулкӣ – ҳуқуқӣ соҳадаги давлат манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида ташкил қилинадиган ваколатхонадир. Паспорт, виза ва бошқа ҳужжатларни расмийлаштиради.

Давлатлар ўртасида дипломатик муносабатлар ўрнатиш йўлида қўйилган биринчи қадам бошқа давлат томонидан муайян давлатнинг тан олиши ҳисобланади. Мазкур тан олиш икки шаклда бўлади:

- 1.де-факто – мазкур давлат ва ҳукуматнинг мавжудлигини тан олиш, бунда унинг юридик ҳуқуқлари истисно бўлади;
- 2.де-юре – унинг юридик ҳуқуқлари ва халқаро муносабатлардаги имтиёзларини биргаликда тан олиш;

Шудан сўнг дипломатик ваколатхоналар билан ўзаро айрбошлаш амалга оширилади.

- Элчи тайинлаш учун, тегишли агреман (розилик олингач, давлат раҳбарининг фармони эълон қилинади. Сўнгра элчи давлат раҳбари имзолаган ишонч ёрлигини олиб ва тайинланган давлатга жўнайди. Аксарият ҳолларда (протокол бўйича) ёрлиқни давлат бошлиғига топширади.
- Дипломатик вакил қўйидаги ҳолатларда ўз фаолиятини тўхтатади:

1) Лавозимидан озод этилса, ёки бошқа лавозимга, тайинланса, у фаолият кўрсатаётган мамлакат ҳукумати уни «номатлуб шахс» («персона нон грата») ҳисоблаб, унинг чақириб олинишини талаб қилса;

2) дипломатик вакил вафот қилса;

3) дипломатик муносабатлар бекор қилинса, айниқса уруш эълон қилинган бўлса ва ҳ.

- Хориждаги дипломатик ваколатхоналарнинг нормал фаолияти кўрсатиш учун энг муҳим шартлардан бири;

- Ваколатхона ҳудуди ва биносининг дахлсизлиги;

- Дипломатик ходимлар учун дипломатик иммунитет;

- Шифрланган махсус алоқа тури воситасидан фойдаланиш;

- Дипломатик почтани дахлсизлиги;

- Ваколатхона биносига транспорт воситаларига давлат байроғини ўрнатиш;

- Дипломатларнинг шахсий юклари божхона текширувига тортилмаслиги;

- Элчи (вакил) томонидан ишонч ёрлиғи топширилганидан кейингина элчихона ўз ҳуқуқига эга бўлади;

- Дипломатик корпус дуайени;

- Протокол қоидалари;

- Элчининг ташрифлари, турли ташкилотларга (расмий, норасмий);

- Қабул маросимлари;

«Ўзбекистон Республикасининг дипломатия ходимлари учун дипломатия даража ва мартабалари белгилаш тўғрисида» ги қонунда (1992 й., 3 июль) Ўзбекистон Республикаси дипломатия ваколатхоналари бошлиқларининг қуйидаги 3 даражаси белгиланган:

1. Чет давлат бошлиғи ҳузурида аккредитация қилинадиган фавқулодда ва мухтор элчи;

2. Чет давлат бошлиғи ҳузурида аккредитация қилинадиган фавқулодда ва мухтор вакил;

3. Чет давлат ташқи ишлари вазири ҳузурида аккредитация қилинадиган ишончли вакил.

Ўзбекистоннинг чет давлатлардаги ваколатхоналари дипломатия ходимларига бериладиган хизмат унвонлари қуйидагилар:

- фавқулодда ва мухтор элчи;

- 1 ва 2 даражали фавқулодда ва мухтор вакил;

- 1 ва 2 даражали маслаҳатчи;

- 1 ва 2 даражали 1-нчи котиб;

- 1 ва 2 даражали 2-нчи котиб;

- учинчи котиб;

- атташе.

Фавқулодда ва мухтор элчи, 1 ва 2 даражали фавқулодда ва мухтор вакил мартабалари Ўзбекистон Республикиси Президенти фармонлари билан, бошқа дипломатия мартабалари ташқи ишлар вазири буйруғи билан берилади. Дипломати мартабалари мазкур вазирликнинг раҳбар ва маъсул ходимларига ҳам берилиши мумкин. Фавқулодда ва мухтор элчи ва вакил мартабалари бир умрга берилади.

Элчихоналар тузилиши

- Сиёсий масалалари бўйича гуруҳ;

- Ички сиёсат масалалари бўйича гуруҳ;

- Иқтисодиёт масалалари бўйича гуруҳ;

- Матбуот бўлими;

- Консуллик бўлими;

- Хўжалик бўлими;

- Элчи котибияти;

- Ҳарбий, ҳарбий – ҳаво, ҳарбий – денгиз атташесининг маҳкамаси.

Дипломатик ва элчихона ҳужжатлари:

Вербал нота – шахсий имзо қўйилмай, элчихона ёки ташқи ишлар вазирлиги номидан жўнатилади ва учинчи шахс тилидан ёзилади;

Шахсий нота – мактуб шаклида бўлиб, биринчи шахс номидан ёзилиб, элчи томонидан имзоланади. Мактуб (нота) элчининг ТИВга ташрифи пайтида тақдим этилади.

Меморандум – бу катта хужжат бўлиб бир ёки бир қанча муаммоларни ўз ичига олади.

- Халқаро ташкилотлар.
- БМТ (Бирлашган Миллатлар Ташкилоти)
- Халқаро Кенгашлар ва Конференциялар.
- Ташқи сиёсий музокаралар
- Дипломатик корпус
- Дипломатик суҳбат
- Дипломатик қабул турлари
- Олий даражадаги давлат ташрифлари
- а) расмий ташриф;
- б) ишчи ташриф;
- в) йўл устидаги (транзит) ташриф

Протокол:

- А) расмий меҳмонни кутиб олиш (аэропорт, вокзал)
- Б) Пойтахтда расмий учрашув;
- В) ишчи учрашувлар ва музокаралар (суҳбат);
- Г) протокол тадбирлари (нонушта, тушлик, театр ташрифи ва х);
- Д) пойтахт билан танишиши;
- Е) мамлакат бўйлаб сафар;
- Ж) якуний кузатиш;

- байроқлар
- гимнлар
- транспорт рақамлари
- дипломатик расм – русум, одоби ва ҳ.
- Турли йилларда фаолият олиб борган Ўзбекистонлик дипломатлар;
- 1.Азимов С – Ливан, Покистон (элчи) Ўзбекистон Ташқи ишлар вазири.
- 2.Мухитдинов Н. – Сурия (элчи)
- 3.Нишонов Р. – Шри – Ланка, Мальдив О-ри, Иордания (элчи)
- 4.Қўқонбоев Ф. – Судан (савдо вакили)
- 5.Раҳимов К. – Яман (консул)
- 6.Барнохўжаев А. – Ливия (консул)
- 7.Ойхўжаев Т – Сурия (вице консул)
- 8.Махкамов А – Яман (3 котиб)
- 9.Турсунхўжаев М – Омон (1 котиб)
- 10. Жўраев А - Индонезия (3 котиб)
- 11. Мамашев И – Москва (2 котиб)
- 12. Ислонхўжаев С – Москва (ТИВ да)
- 13. Юсупов Қ - Судан (3 котиб)
- 14. Султонов Ғ - Қашғар (вице-консул)
- 15. Абдурахмонов А – Вьетнам (маслаҳатчи)
- 16. Абдураззоков Баҳодир – Бангладеш (маслаҳатчи)
- Афғонистон (маслаҳатчи)
- Сомали (элчи)

17. Абдурашидов Ғ - Самали (элчи)
18. Алиев Ё – Ўзбекистонни Ташқи ишлар вазири (1946-1948)
19. Ахмадхўжаев И – (ТИВ да консуллик бўлими бошлиғи)
20. Бобохўжаев А – (1948-1952 ТИВ вазири)
21. Исахўжаев А – (1987-1990 ТИВ ўринбосари)
22. Мақсудов Л – Габон (элчи, СССР)
23. Орипжонов М – Иордания (1 котиб, СССР)
24. Расулов А – Россия (Бош консул)
25. Раҳимбобоева З – (ТИВ 1 ўринбосари Ўзбекистон)
26. Раимов Р – Саудия Арабистони (1 котиб)
27. Рустамов Ў – (ТИВ протокол – консул бўлими бошлиғи)
28. Саидов Б – (1 даражали, 2 -котиб)
29. Султонов Ғ - (1955-1958 ТИВ вазири)
30. Турсунов М – (1959-1971 ТИВ вазири)
31. Чермен М – (3 - котиб)
32. Шониғматов Р – (2 даражали котиб)
33. Қўчқоров А – Дагомея (СССР, элчи)
34. Қурбонов С – (ТИВ вазир, 1987-1988)
35. Ҳайдаров А – Эрон (элчи)
36. Қосимов А – (СССР, маслаҳатчи) ва бошқалар

Назорат топшириқлари (ёзма ёки оғзаки назорат учун)

«Дипломатия» тушунчасини таҳлил қилинг.

Халқаро дипломатиясининг шаклланиш жараёнини кўрсатинг.

Мустақил Ўзбекистон дипломатиясини таҳлил қилиб беринг.

Ташқи ишлар вазирлиги (Ўзбекистон) тизимини таҳлил қилинг.

Дипломатик даража ва унвонларни кўрсатиб беринг.

Халқаро дипломатия қандай шаклланади?

Мустақил Ўзбекистон дипломатияси қандай ривожланмоқда?

Тест топшириқлари:

3.Халқаро муносабатларнинг неча типи аниқланган?

- А. Бешта
- В. Учта
- С. Иккита
- Д. Тўртта

4.Халқаро – ҳуқуқий нормалари биринчи бор қаерда ва қачон белгиланган?

- А. 1814 йил, Лондонда
- В. 1915 йилда, Венада
- С. 1816 йилда, Люксембургда
- Д. 1817 йилда, Мадридда

3.Дипломатик вакилларнинг ҳуқуқ ва вазифаларига қаерда ва қачон аниқлик киритилган?

- А. 1818 йилда, Парижда
- В. 1818 йилда, Аахенда
- С. 1819 йилда, Венада
- Д. 1819 йилда, Лондонда

4.Ташқи алоқалар давлат органларини жойлашиш ўрни ва фаолиятига кўра неча гуруҳга ажратиш мумкин?

- А. уч

- В. икки
- С. тўрт
- Д. саккиз

5.Ташқи алоқаларнинг хорижий органларини қайси тоифаларга ажратиш мумкин?

- А. Ташқи ва ички
- В. Доимий ва муваққат
- С. Давлат ва ҳукумат
- Д. Давлат ва нодавлат

6.Матлуб дипломатик шахс қандай аталади?

- А. «Персона дипломатика»
- В. «Персона нон грата»
- С. «Персона грата»
- Д. «Персона Vip»

7.Ўзбекистон Республикаси дипломатия ваколатхоналари бошлиқларини неча даражаси белгиланган?

- А. олти.
- В. беш
- С. уч
- Д. тўрт

8.Ўзбекистоннинг чет давлатлардаги ваколатхоналари дипломатия ходимларига бериладиган хизмат унвонлари нечта?

- А. 9 та
- В. 10 та
- С. 11 та
- Д. 12 та

Мавзу бўйича асосий якунлар:

1.Халқаро муносабатлар тизими муайян тартиб қоидалар асосида тузилган ва ривожланмоқда.

Мавзу бўйича ўз ечмини кутаётган илмий муаммолар:

1.Халқаро муносабатлар ва дипломатия хизматини дунё даражасига олиб чиқиш муаммоси.

IV. СЕМИНАР МАШҒУЛОТЛАРИ:

1-семинар машғулот: Халқаро муносабатлар ва дипломатия

Қадимги Шарқ, Греция ва Римда.

Ажратилган вақт – 4 соат

Асосий саволлар:

- 1.Қадимги Шарқда дипломатия ва халқаро муносабатларнинг шаклланиши.
- 2.Қадимги Грецияда дипломатия ва халқаро муносабатлар
- 3.Халқаро муносабатлар ва дипломатия Қадимги Римда

Дарс мақсади: Қадимги Шарқ, Қадимги Греция ва Римда дипломатия соҳасининг шаклланиши ва унинг қай даражада юксалиши ҳақидаги маълумотларни муҳокама қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари.

- 1.1.Қадимги Шарқ дипломатияси ҳақида билади.
- 1.2.Қадимги Греция халқаро муносабатларга шарҳ беради.
- 1.3.Қадимги Рим дипломатиясининг ўзига хос томонларини ўрганади.

Методик тавсиялар:

Ушбу мавзунини ўрганишда авалом бор Қадимги Шарқда Греция ва Римда давлатларнинг шаклланиши ва уларда дипломатик муносабатларнинг илк кўринишлари ҳақидаги маълумотларга эга бўлишимиз керак. Мисрни архивлар асосида бошқа давлатлар билан олиб борган дипломатик муносабатларни очиб бериш керак. Римда эса империя ва республика давридаги дипломатик алоқалар устидаги бошқарувни фарқини очиб бериш керак.

Адабиётлар.

1. История дипломатии. М., 1959. Т. 1. 17-19 стр
2. Дипломатический словарь 1,2,3, тома М. 985-1988 гг. 5-8 стр
3. Д.Г.Редер, Е.А.Черкасова. «Қадимги дунё тарихи» Т. 1974 й 96-102 б

2- семинар машғулоти: Халқаро муносабатлар ва дипломатия ўрта асрларда.

Ажратилган вақт 2-соат

Асосий саволлар:

1. Византия дипломатиясининг Варвар кироликларига таъсири
2. Илк ўрта асрларда дипломатия соҳасининг юксалиши.
3. Халқаро муносабатлар ва дипломатия феодал тарқоқлик даврида

Дарснинг мақсади: Ўрта асрларда дипломатия соҳасининг ривожланиши ва халқаро муносабатларнинг мураккаблашиш жараёнини мунозара ва муҳокама қилиш.

Идентив ўқув мақсади:

Византия дипломатиясининг ўзига хос томонларини ўрганади.
Илк ўрта асрларда дипломатия соҳасининг ривожланишини кузатади.
Феодал тарқоқлик давридаги халқаро муносабатларга баҳо беради.

Методик тавсиялар.

Талабалар халқаро муносабатлар ва дипломатия ўрта асрларда мавзусини пухта ўзлаштиришларига алоҳида эътибор беришлари лозим. Бунинг учун ўрта асрларда Европадаги сиёсий воқеаликларни мукамал ўзлаштирган бўлишлари керак. Византиянинг варвар кироликларига таъсири, илк ўрта асрлардаги феодал тарқоқликнинг халқаро муносабатларга таъсири жуда катта феодал тарқоқликнинг оқибатларини очиб бериш керак.

Адабиётлар

- 1.В.В. Семёнов «Ўрта асрлар тарихи» М. 1974 йил. 44-52 бет
- 2.История дипломатии. М., 1959. Т. 1. 24-28 стр
- 3.Дипломатический словарь 1,2,3, тома М. 985-1988 гг. 11-15 стр

3- семинар машғулоти: Халқаро муносабатлар ва дипломатия XI-XV асрларда.

Ажратилган вақт – 2 соат

Асосий саволлар:

1. Халқаро муносабатларнинг ўзига хос хусусиятлари.
2. Ғарбий Европа ва Шарқ мамлакатлари ўртасидаги муносабатлар.
3. Дипломатия тарихида солиб юришларининг роли.
4. Вселен соборлари ва халқаро ҳуқуқ илмининг пайдо бўлиши.

Дарснинг мақсади:

XI-XV асрлардаги дипломатия ва халқаро муносабатларининг ўзига хос хусусиятларини ўрганиш дипломатик терминларни таҳлил қилиши.

Идентив ўқув мақсади:

- 1.1. XI-XV асрлардаги дипломатия соҳасидаги ўзгаришларни билади.
- 1.2. Ғарбий Европа ва Шарқ мамлакатлари ўртасидаги халқаро муносабатларни муҳокама қилади.
- 1.3. Салиб юришларининг дипломатияга таъсирини шарҳлайди.
- 1.4. Вселен саборлари ва халқаро ҳуқуқга баҳо беради.

Методик тавсиялар

Халқаро муносабатлар ва дипломатия XI-XV асрларда мавзусини мукаммал ўзлаштириш лозим. Бунинг учун салиб юришлари, мўғул истилолари ҳамда юз йиллик уруш мавзулари ўзлаштирилган бўлиши керак. Дипломатик муносабатларнинг ривожланиши, халқаро ҳуқуқ илмининг кириб келиши жараёнларини очиқ бериши керак.

Адабиётлар

1. В.В. Семёнов «Ўрта асрлар тарихи» Т. 1974 йил 58-64 бет
2. История дипломатии. М., 1959. Т. 1 30-34 стр
3. Дипломатический словарь 1-3 тома. 18-20 стр

4- семинар машғулоти: Халқаро муносабатлар ва дипломатия

XVI-XVII асрларда

Ажратилган вақт 2 –соат

Асосий саволлар:

1. Европа халқаро муносабатларининг янги даврига баҳо беради.
2. Халқаро ҳуқуқ илми ҳақидаги маълумотларга эга бўлади.
3. Ўттиз йиллик уруш натижаларини таҳлил қилади.

Дарснинг мақсади: XV аср охирида бошланган халқаро муносабатларнинг янги даврини ўрганиш ҳамда сиёсий, ҳарбий ҳаракатларни муҳокама қилиш.

Идентив ўқув мақсади:

1. Халқаро муносабатларнинг янги даврига баҳо беради.
2. Халқаро ҳуқуқ илми ҳақидаги маълумотларга эга бўлади.
3. Ўттиз йиллик уруш натижаларини таҳлил қилади.

Методик тавсиялар

Ушбу мавзуни ўрганишда аввалом бор таянч тушунча ва ибораларнинг мазмун ва моҳиятини мукаммал ўрганиш лозим. XVI – XVIII асрга оид сиёсий, тарихий воқеликларни талабалар ўзлаштирган бўлишлари керак. Ўттиз йиллик уруш ва унинг оқибатларини очиқ бериши лозим.

Адабиётлар рўйхати

1. В.В.Семёнов «Ўрта асрлар тарихи». Т. 1974 168-170 бет
2. История дипломатии. М., 1959 Т.1.56-60 стр
3. Дипломатический словарь 1-3 томах. 38-42 стр

5- семинар машғулоти: Халқаро муносабатлар ва дипломатия

XVII – XVIII асрларда

Ажратилган вақт - 2соат

Асосий саволлар:

1. XVII–XVIII аср иккинчи ярмида халқаро муносабатлардаги муаммолар.
2. Мустамлакачилик системаси халқаро муносабатлардаги муҳим масала.

3. XVIII аср охирида халқаро муносабатлардаги мураккаблашув.

Дарснинг мақсади: XVII – XVIII асрларда рўй берган сиёсий, иқтисодий ўзгаришлар ва колониал ҳаракатларнинг халқаро муносабатларга таъсирини ўрганиш ва муҳокама қилиш.

Идентив ўқув мақсади:

1.1.XVII–XVIII аср иккинчи ярмидаги халқаро муносабатларга изоҳ беради.

1.2.Мустамлакачилик ҳаракатларига баҳо беради.

1.3.XVII-XVIII асрлардаги урушларга, сиёсий мажороларга шарҳ беради.

Методик тавсия

XVI–XVIII асрларда халқаро муносабатларнинг асосий муаммоларига эътибор қаратиш мумкин. Колониал сиёсатнинг салбий ва ижобий оқибатларини ўрганиш лозим. Рус–турк рус–швед урушлари, напалеон урушлари каби мавзуларга яхши тайёргарлик кўриш керак. Халқаро муносабатларнинг янги даври (1792 йилдан) хусусиятларини очиб бериш ва талқин қилиш лозим.

Адабиётлар рўйхати:

1. Новая история 1640-1870. М. «Просвещения» 1972 г 54-60 стр
2. Новая история 1-часть М. «Просвещения» 1972 г. 26-30 стр
3. Янги тарих 1-том. Ўқитувчи, 1967 г. 44-48 стр
4. История дипломатии. М., 1959 Т.1. 62-64 стр

**6- семинар машғулот: Халқаро муносабатлар XIX асрнинг
20-60-нчи йилларида
Ажратилган вақт 1-соат**

Асосий саволлар

1. «Вена тизими» нинг барҳам топиши.
2. Халқаро муносабатлар XIX асрнинг 50-60-нчи йилларида
3. Колониал сиёсатдаги ўзгаришлар.

Дарснинг мақсади: «Вена тизими» нинг барбод бўлишидан кейинги халқаро ҳолат; мустамлакаларни бошқариш принципининг ўзгариши ҳақидаги маълумотларни муҳокама қилиш.

Идентив ўқув мақсади.

- 1.1.«Вена тизими» нинг заифлашиш сабабларини ўрганади.
- 1.2.Франция–Пруссия ўртасидаги зиддиятларни кескинлашиш жараёнини кузатади.
- 1.3.Колонияларни эксплуатация қилишнинг иқтисодий қоидаларидаги ўзгаришларни таҳлил қилади.

Методик тавсиялар

Ушбу мавзунини ёритишда муҳим сиёсий воқеаларни «Вена тизими» нинг барбод бўлиши. Англия ва Россия рақобати, Лондон конференцияси, колониал босқинчилик кабиларни билиш зарур ҳисобланади. Мавзунини ўрганиш учун Г.А.Хидоятнинг «Из истории англо – русских отношений в средний Азии в конце XIX в», А.А.Губер, Г.Ф.Ким, Р.Н.Хейфец «Новая история стран Азии и Африки» каби адабиётлардан фойдаланиш тавсия этилади.

Адабиётлар

1. Новая история 1640-1870. М. «Просвещения» 1986. 62-68 стр
2. Калценко С.Г. Реформа 19 февраля 1861 года в Санкт –Петербургской губернии. Л. 1990 г.36-40стр
3. Хидоят Г.А. Из истории англо – русских отношений в Средний Азии в конце XIX в. Т. Фан. 1969. 44-50 стр

4. Губер А.А. Ким Г.Ф. Хейфец Р.Н. Новая история стран Азии и Африки. 76-80 стр

7- семинар машғулоти: 1871 – 1914 йилларда халқаро муносабатлар.

Ажратилган вақт 1-соат

Асосий саволлар:

1. Франция – Пруссия урушининг муҳим халқаро оқибатлари.
2. Ҳарбий сиёсий блокларнинг пайдо бўлиши
3. Уруш арафасидаги халқаро инқирозлар.

Дарснинг мақсади: 1871-1914 йилларда бўлиб ўтган давлатлар ўртасидаги урушларни таҳлил қилиш. Ҳарбий – сиёсий блокларнинг мақсадини ўрганиш. Жаҳон уруши арафасидаги халқаро муносабатларни муҳокама қилиш.

Идентив ўқув мақсади:

- 1.1. XIX аср охиридаги халқаро муносабатларга баҳо беради.
- 1.2. Ҳарбий – сиёсий блокларнинг вужудга келиш сабаб ва мақсадларини ўрганади.
- 1.3. Уруш арафасидаги халқаро муносабатларни таҳлил қилади.

Методик тавсиялар

1871-1914 йилларда халқаро муносабатларни мавзусини ёритишда «История дипломатия» М., 1959, «Новая история 1871-1917». М., «Просвещения» 1984 каби адабиётлардан фойдаланишни тавсия этамиз. Бу даврда Франция – Пруссия уруши оқибатлари, ҳарбий – сиёсий блокларни тузилиши ва I – жаҳон уруши арафасидаги халқаро муносабатларга эътиборимизни қаратамиз. Англия – Германия муносабатлари ва Германия – Франция ўртасидаги зиддиятлар сабабини очиқ беришимиз лозим.

Адабиётлар

1. Новая история: Второй период М., 1984 г. 43-46 стр
2. История дипломатии. 2-е изд. М., 1965г. 71-75 стр
3. Новая история 1871-1917. М «Просвещения» 1984. 56-60 стр
4. Янги тарих 3-том. Ўқитувчи 1967. 33-36 стр

8- семинар машғулоти: Биринчи жаҳон уруши.

Ажратилган вақт 1-соат

Асосий саволлар:

1. Урушнинг бошланиш сабаблари ва характери
2. Уруш бошланиши ва жараёни
3. Урушнинг тугаши ва оқибатлари

Дарснинг мақсади: Биринчи жаҳон урушида давлатларнинг иштироки ва уруш жараёнини таҳлил қилиш. Уруш натижаларини муҳокама қилиш.

Идентив ўқув мақсади.

- 1.1. Урушнинг бошланиши ҳақида маълумотга эга бўлади.
- 1.2. Уруш жараёнини шарҳлайди.
- 1.3. Уруш оқибатларини ўрганади.

Методик тавсия

Биринчи жаҳон уруши халқаро муносабатларни кескинлаштирган жараён ҳисобланади. Бу мавзунини ёритишда уруш сабаблари, характери, жараёни, уруш якуни таянч нуқталар ҳисобланади. Уруш тугагач бўлиб ўтган халқаро конференцияларни моҳиятини очиқ бериш лозим.

Адабиётлар

1. История дипломатии 2-1 изд. М. 1965 г 78-80 стр
2. Кредер А.А. Новейшая история зарубежнўх стран. 1914-1997 гг. Москва, 1998 г. 57-60 стр
3. Новейшая история стран зарубежной Азии и Африки. Ленинград. 1963 г 82-86 стр

9- семинар машғулот: Иккинчи жаҳон уруши.

Ажратилган вақт – 2соат

Асосий саволлар:

1. Иккинчи жаҳон урушининг бошланиши.
2. Уруш жараёнида «Туб бурилиш» нинг ясалиши.
3. Урушнинг якунланиши ва оқибатлари.

Дарс мақсади: Иккинчи жаҳон урушида Германиянинг роли ва бошқа давлатларнинг иштирокини ўрганиш. Уруш оқибатлари ҳамда томонларнинг муносабатларини муҳокама қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 1.1.Иккинчи жаҳон уруши сабаб ва мақсадларини очиб беради.
- 1.2.Уруш жараёнини шарҳлайди.
- 1.3.Иккинчи жаҳон уруши натижаларини таҳлил қилади.

Методик тавсиялар

Иккинчи жаҳон урушига оид бўлган таянч тушунча ва ибораларга эътиборимизни қаратишимиз ва моҳиятини очиб беришимиз лозим. Уруш жараёни унда иштирок этган давлатлар, уруш ҳаракати бўлган территорияларни ўрганиш муҳим. Туб бурилиш сабаби моҳияти натижаларини ўрганиш лозим. «Техрон», «Потсдам», «Қрим» конференция масалалари ва эришган ютуқлари ҳақидаги маълумотларга эътиборимизни қаратишимиз лозим.

Адабиётлар

1. В.Сиполс Дипломатическая борьба накануне второй мировой войны М. 1979 37-40 стр
2. История внешней политики СССР. М., 1986. Т.1. 62-64 стр
3. Новейшая история зарубежнўх стран. Европа и Америка. 1939-1975гг. М. 1978.71-72 стр
4. Хидоятлов Г.А. Всемирная история. Т. 2000. 46-50 стр
5. Кредер А.А. Новейшая история зарубежнўх стран 1914-1997 гг. Москва 1998 гг 51-52 стр

10- семинар машғулот: Иккинчи жаҳон урушидан кейинги халқаро муносабатлар.

Ажратилган вақт 2-соат

Асосий саволлар:

1. Потсдам конференцияси мақсадлари ва натижалари.
2. Дунёнинг социалистик ва капиталистик лагерга бўлиниши.
3. СССРнинг барбод бўлиши ва дунё сиёсатида муҳим ўзгаришлар

Дарс мақсади: Иккинчи жаҳон урушидан кейинги «совуқ уруш» даврини таҳлил қилиш. Бу даврни тугаш сабаби ва натижаларини муҳокама қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари

- 1.1.Уруш оқибатлари ва натижалари таҳлил қилади.
- 1.2.Дунёни иккита лагерга жараёнини ўрганади.
- 1.3.80-90 йилларда халқаро муносабатга баҳо беради.

Методик тавсиялар

Иккинчи жаҳон урушидан кейин халқаро муносабатлар мавзусини очиб бериш учун қуйидагиларга эътиборимизни қаратишимиз лозим:

- «Совуқ уруш» сиёсатининг бошланиши;
- Атом курилишига эга бўлиш ҳаракати;
- Дунёни қарама - қарши лагерга ажралиши;
- СССРнинг барбод бўлиши;
- БМТни ролини ортиши (ХМТ да)

Адабиётлар

1. Новейшая история зарубежнўх стран. Европа и Америка. 1939-1975гг. М. 1978. 78-80 стр.
2. Кредер А.А. Новейшая история зарубежнўх стран 1914-1997 гг. Москва 1998 гг 52-56 стр.
3. Хидоятов Г.А. Всемирная история. Т. 2000. 52-56 стр.

11- семинар машғулоти: Мустақил Ўзбекистоннинг ташқи сиёсати (1991-2000йиллар)

Ажратилган вақт – 2 соат

Асосий саволлар:

1. Ўзбекистонда мустақилликнинг эълон қилиниши.
2. Ўзбекистоннинг ташқи сиёсати
3. Ўзбекистоннинг халқаро ташкилотлардаги ўрни ва роли

Дарс мақсади: Ўзбекистоннинг мустақилликка эришиш жараёнини очиқ бериш. Ташқи сиёсати ва дипломатиясига баҳо бериш.

Идентив ўқув мақсади:

- 1.1.Ўзбекистоннинг халқаро муносабатлардаги иштирокини ўрганади.
- 1.2.Ўзбекистоннинг ташқи сиёсатига етарлича баҳо беради.
- 1.3.Ўзбекистоннинг халқаро ташкилотлардаги иштирокини муҳокама қилади.

Методик тавсиялар

Мустақил Ўзбекистоннинг ташқи сиёсати мавзусини ёритишда Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, И.А.Каримов асарлари, интернет маълумотларидан фойдаланиш мумкин. Ўзбекистоннинг халқаро ташкилотлардаги нуфузи, роли ва ҳаракатларига эътиборимизни қаратишимиз лозим. Мустақил Ўзбекистон олдида турган таҳдид ва муаммоларни ўрганиш керак.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Миллий Ахборот агентлиги сайти.
2. Мустақиллик йилномаси сайти (1991-2006 й)
3. Ўзбекистон Республикаси президентининг матбуот хизмати.
4. Ўзбекистон Республикаси Давлат ҳокимияти Портали.
5. И.А.Каримов асарлари 1992-2000 йиллар

12- семинар машғулоти: Дипломатия хизмати ва амалий дипломатия Ажратилган вақт – 2соат

Асосий саволлар

1. Дипломатия хизмати
2. Дипломатик унвонлар
3. Ўзбекистонда дипломатия хизматининг шаклланиши

Дарс мақсади: Дипломатия ва дипломатия хизматининг шаклланиши ҳақидаги маълумотларга эга бўлиш.

Идентив ўқув мақсади:

- 1.1. Дипломатия тўғрисида тушунчага эга бўлади.
- 1.2. Дипломатик унвонларни билади.
- 1.3. Дипломатия ва ташқи сиёсатнинг давлат сиёсатида нақадар муҳим омил эканлигини англайди.

Методик тавсиялар

Дипломатия хизмати мавзусини ёритишда «История дипломатия», «Дипломатический словарь» 1,2,3 томлари каби адабиётларни тавсия этамиз. Дипломатик унвонлар, дипломатия хизматининг шаклланиши жараёнларига муҳим эътибор қаратишимиз лозим. Ҳозирги кунимизда дипломатия соҳасининг мавқеи, вазифалари роли, ўрни, нуфузини ортиб боришини кузатиш лозим.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси ташқи ишлар Вазирлиги қошидаги Жаҳон Ахбарот агентлиги.
2. БМТ нинг янгиликлар марказий сайти.
3. Дипломатический словарь 1,2,3, тома М. 1985-1988 гг 60-62 стр
4. Дипломатия развивающихся государств. М., 1976 г. 32-34 стр

***V. «ХАЛҚАРО МУНОСАБАТЛАР ВА ДИПЛОМАТИЯ ТАРИХИ»
курси бўйича мустақил ўзлаштирилган мавзулар рўйхати.***

1. Наполеон урушлари:

- А) Наполеон урушларининг ўзига хос хусусиятлари.
- Б) Европа мамлакатлари коалицияси билан кураш.
- В) Наполеон империясининг барбод бўлиши.

Методик тавсия:

Франция – Пруссия уруши мавзусини мустақил ўзлаштириш учун урушнинг сабаб, баҳона ва омиллари ҳақидаги маълумотларга эга бўлиш лозим. Уруш жараёни, характери ва яқунларини очиқ бериш керак. Франция–Пруссия уруши оқибатлари ва натижалари ҳақидаги хулосаларни бериш лозим.

Адабиётлар:

1. Новая история Европў и Америки. Первўй период. М., 1986.
2. История дипломатии. М., 1959, Том 1.
3. Талейран Ш.М. Мемуарў. М., 1959.
4. Манфред А.З. Наполеон. Бонапарт. М., 1980.
5. Тарле Е. В. Наполеон. Соч. Т. 8.М., 1980.
6. Нарочницкий А.Л. Международнўе отношения европейских государств с 1794 по 1830 гг. Стенор. Лец. М., 1946.
7. Холлиев А., Татўбаев А. История международнўх отношений и дипломатии (учебно-методичекое пособие). Ташкент. 2002 г. с 27-30

2. Франко-Пруссия уруши. (1870-1871гг)

- А)Урушнинг сабаблари
- Б)Урушнинг бошланиши ва жараёни
- В)Урушнинг тугатилиши
- Г)Европанинг етакчи давлатларининг франко-пруссия урушига муносабати.

Методик тавсия:

Наполеон урушлари мавзусини ёритишда Наполеон шахсини ўрганишга ҳам эътибор қаратиш лозим. Давлат бошқарувида, дипломатия соҳасида олиб борган ислохатларини ўрганиш лозим. Ташқи сиёсатида эришган ютуқлари ва мағлубиятларига ҳолисона баҳо бериш керак.

Адабиётлар.

1. История дипломатии. М., 1959. Т.1
2. Новая история. Второй период. М., 1984
3. Бисмарк О. Мўсли и воспоминания. М., 1940-1941., Т. 1-2.
4. Мольтке Г.К. История германо-французкой войнў 1870-1871гг. М., 1937.
5. Желубовская Э.А. Крушение Второй империи и возникновение Третьей республики во Франции. М., 1956.
6. Тэйлор А., Дж.П. Борьба за господство в Европе. 1848-1918. М., 1958.
7. Холлиев А., Татўбаев А. История международнўх отношений и дипломатии (учебно-методическое пособие). Ташкент. 2002 г. с 33-36.

3.Халқаро муносабатлар ва дипломатия биринчи жаҳон урушидан кейин.

- А) Париж конференцияси
- Б) Вашингтон конференцияси
- В) Совет Россияси ва Ғарб мамлакатлари

Методик тавсия:

Биринчи жаҳон уруши мавзусини мустақил ўрганиш учун уруш сабаблари, баҳона ва мақсадлари ҳақидаги маълумотларни тўплаш лозим. Урушни бориш жараёнига шарҳ бера олиш керак. Уруш якунлари ва оқибатларига баҳо бера олиши керак. Урушдан кейинги давлатларнинг ўзаро дипломатик ҳолатини таҳлил қилиши лозим.

Адабиётлар:

1. История дипломатии 2-е изд. М., 1965 г.
2. Л.Джордж. Правда о мирных договорах. Пер. с. англ. М., 1957 г. Т. 1.2.
3. Эррио Э. Из прошлого. Пер.с.франц. М. 1958 г.
4. История внешней политики СССР. В 2-х томах. М., 1986 г. Т.1.
5. Версальский мирный договор. М., 1925 г.
6. Ильяхина Р. Лига наций. 1919-1934. М., 1982 г.
7. Новак К. Версаль. М., Л., 1930 г.
8. Фураев В.К. Советско – американские отношения. 1917-1939. м., 1964 г.
9. История новейшего времени стран Европă и Америки. 1918-1945 г. М., 1989 г.
10. Холлиев А., Татўбаев А. История международнўх отношений и дипломатии (учебно – методическое пособие) Ташкент. 2002 г. с 45-48.

4.Халқаро муносабатлар ва дипломатия 2- жаҳон уруши арафасида.

- А) Жаҳон иқтисодий инқирози даврида халқаро муносабатлар
- Б) Версаль - Вашингтон тизимининг барбод бўлиши
- В) Уруш ўчоқларини пайдо бўлиши.

Методик тавсия:

Иккинчи жаҳон уруши арафасидаги халқаро ҳолатни ўрганиш лозим. Фашизмнинг пайдо бўлиши ва шаклланиши шарт – шароитларини ўрганиш керак. Ўзаро манфаатли иттифоқлар ва уларнинг аҳамияти ҳақидаги маълумотларни ўрганиш лозим. Иккинчи жаҳон уруши сабаблари, мақсадларини таҳлил қилиш керак.

Адабиётлар:

1. Белоусов З. Франция и европейская безопасность 1929-1939г. М., 1976.
2. Европа в международнўх отношениях. 1917-1939. М., 1989.
3. История внешней политики СССР М., 1986. Т.1.
4. Сиполс В. Дипломатическая борьба накануне второй мировой войны. М., 1979.
5. Мослин Л. Утраченное время: Как началась вторая мировая война. Пер. с. англ. М., 1972.
6. Холлиев А., Татўбаев А. История международнўх отношений и дипломатии (учебно – методическое пособие) Ташкент. 2002 г. 49-52 с.

VI. «ХАЛҚАРО МУНОСАБАТЛАР ВА ДИПЛОМАТИЯ ТАРИХИ»

курси бўйича реферетлар мавзулари.

1. Халқаро муносабатлар ва дипломатия тарихи Қадимги Шарқда.
2. Халқаро муносабатлар ва дипломатия тарихи Қадимги Грецияда.
3. Халқаро муносабатлар ва дипломатия тарихи Қадимги Римда.
4. Византия ва «варварлар» давлатлари.
5. Ўрта асрларда халқаро муносабатлар ва дипломатия.
6. Салиб юришлари.
7. Халқаро ҳуқуқ илмининг пайдо бўлиши.
8. Ўттиз йиллик уруш.
9. XVI-XVII асрларда сиёсий ва ҳарбий можаролар.
10. XVII – XVIII асрларда мустамлакачилик сиёсати.
11. XVIII аср охирида халқаро муносабатлар.
12. «Вена тизими».
13. «Вена тизими» ни барбод бўлиши.
14. Колониал сиёсат: хусусият ва услублардаги ўзгаришлар.
15. XIX аср охирида халқаро муносабатлар.
16. XIX асрда ҳарбий – сиёсий блокларни пайдо бўлиши.
17. Халқаро муносабатлар биринчи жаҳон уруши арафасида.
18. 1817-1914 йилларда халқаро муносабатлар.
19. Биринчи жаҳон уруши.
20. Биринчи жаҳон урушини тугатилиши.
21. Биринчи жаҳон уруши жараёни.
22. Иккинчи жаҳон уруши.
23. «Ғалати уруш».
24. Аксилгитлер коалициясини тузиш.
25. Иккинчи жаҳон уруши жараёни.
26. Иккинчи жаҳон уруши якуни.
27. Крим (Ялта) конференцияси.
28. Иккинчи фронт.
29. Техрон конференцияси.
30. Потсдам конференцияси.
31. «Совуқ уруш» муаммоси.
32. Иккинчи жаҳон урушидан кейин халқаро муносабатлар.
33. Халқаро муносабатлар 80-90 йилларда.
34. Париж сулҳ конференцияси.
35. Трумэн доктринаси.
36. «Маршалл плани».
37. НАТО (ҳарбий – сиёсий блок).
38. Варшава шартномаси.
39. Қўшилмаслик ҳаракати.
40. Германияни бирлаштириши.
41. СССРни барбод бўлиши.
42. МДХ (Мустақил Давлатлар Ҳамжамоаси).
43. Ядро қуроли муаммолари.
44. И.Каримовнинг «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли» китоби.
45. Ўзбекистон ташқи сиёсати. Асосий тамойиллар.
46. Ўзбекистон ва БМТ.
47. Йирик халқаро ташкилотлар ва Ўзбекистон.
48. Ўзбекистонни дунё давлатлари ҳамжамоаси томонидан тан олиниши.
49. Афғонистон муаммоси. Ўзбекистонни дипломатик ташаббуслари.

50. «Дипломатия» тушунчаси.
51. Халқаро муносабатлар нормалари.
52. Амалий дипломатия.
53. Вена конгресси.
54. Ташқи ишлар вазирлиги тизими.
55. Элчихоналар.
56. Консулликлар.
57. «Персона нон грата» тушунчаси.
58. Дуайен.
59. Дипломатик даражалар.
60. Дипломатик мартабалар (унвонлар).
61. Халқаро экстремизм ва терроризм.
62. XXI асрнинг биринчи ярми. «Рангли» инқилоблар.
63. Хорижий давлатларнинг Ўзбекистондаги намоёндалари.
64. Ўзбекистонни хорижий давлатларидаги намоёндалари.
65. Халқаро муносабатлар ва Афғонистон муаммолари.
66. «Европа иттифоқи» кеча ва бугун.
67. О.Бисмарк. Ташқи сиёсати.
68. Сирдарё вилоятининг халқаро алоқалари.
69. И.А.Каримовнинг «Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак» китоби.
70. Наполеон урушлари тарихидан.
71. Черчилль. Сиёсий портрети.

VII. «ХАЛҚАРО МУНОСАБАТЛАР ВА ДИПЛОМАТИ ТАРИХИ» курси бўйича ўз – ўзини текшириш учун назорат саволлари.

1. Миср қайси подшолик авлоди даврида қадимги Шарқ халқаро муносабатларида етакчи ролини ўйнади?
 - А. XVI авлод
 - В. XVII авлод
 - С. XVIII авлод
 - Д. XIX авлод
2. 1887 – 1888 йиллари Амарнада топилган дипломатик ёзишмалар қайси даврга мансуб?
 - А. м.а. XIII – XII асрлар
 - В. м.а. XV – XVI асрлар
 - С. м.а. XIV – XIII асрлар
 - Д. м.а. XVII-XVI асрлар
3. М.а. 206-м.к. 220 йилларда қайси сулола даврида Хитой қудратли марказлашган давлатга айланди?
 - А. Бан Чао
 - В. У-ди
 - С. Чжэн
 - Д. Хань
4. «Иеромения» қандай маънони англатади?
 - А. «Яхши муносабатлар»
 - В. «Меҳмондўстлик»
 - С. «Илоҳий сулҳ»
 - Д. «Атрофдагилар»

5.Пелопоннес уруши йилларини аниқланг

- A. М.а. 431-404 йиллар
- B. М.а. 441-414 йиллар
- C. М.а. 514-489 йиллар
- D. М.а. 489-471 йиллар

6.Македония гегемониясининг юридик тасдиғи қачон ва қайси конгрессда ўз ифодасини топди?

- A. Эллин конгрессида, м.а. 337 йили
- B. Афина конгрессида, м.а. 338 йили
- C.Эгей конгрессида, м.а. 437 йили
- D. Коринф конгрессида, м.а. 337 йили

7.Қадимий Рим тарихининг подшолик даврида элчилар қандай номланар ва улар ким томонидан тайинланар эди?

- A. Рекуператор, сенат
- B. Фециал, подшоҳ
- C. Легат, подшоҳ
- D. Оратор, сенат

8.Рим ва Карфаген ўртасидаги сиёсий муносабатлар қайси йилдаги шартномада белгиланган?

- A. м.а. 260 йилги
- B. м.а. 270 йилги
- C. м.а. 280 йилги
- D. м.а. 290 йилги

9.Пуни урушлари йилларини аниқланг.

- A. 262-239, 216-199, 147-144 йиллар
- B. 263-240, 217-200, 148-145 йиллар
- C. 264-241, 218-201, 149-146 йиллар
- D. 265-242, 219-202, 150-147 йиллар

10.Ўрта аср дипломатиясига кимларни таъсири кучли бўлди?

- A. Римликларни
- B. Варварларни
- C. Гуннларни
- D. Христианларни

11. Византия императорларининг муҳим дипломатик қуроли нималардан иборат эди?

- A. Христианликни ёйиш
- B. Рим анъаналарини сақлаб қолиш
- C. Ғарбий империяни босиб олиш
- D. Шарқий империяни босиб олиш

12.Византияда элчи кимни номидан иш олиб борар эди?

- A. Рухонийлар
- B. Ташқи ишлар идораси
- C. Папа
- D. Император

13.«Муқаддас ерлар» қаерда жойлашган?

- A. Исроилда

В.Дамашқда
С.Фаластинда
Д.Римда

14.«Сиёсатнома» асарининг муаллифи ким?

А. Низом аль – мулк
В. Абул – Фазл – Байхақий
С.Салжуқий
Д. Харун – ар-Рашид

15.Қудратли қадимий Русь давлати қачон шаклланди?

А. VI асрда
В. VII асрда
С. VIII асрда
Д. IX асрда

16.Папалар қачон Рим ҳукмдорларига айландилар?

А. Италия Юстиниан томонидан босиб олингандан кейин
В. Араб тажаввузларининг заифланишидан кейин
С. 754 йилги шартномадан кейин
Д. Буюк Карл даврида

17.«Апокрисиарлар» кимлар?

А. Папалар
В. Идора бошлиқлари
С. Императорлар
Д. Доимий вакиллар

18.Верден шартномаси қачон имзоланган?

А. 841 йил
В. 842 йил
С. 843 йил
Д. 844 йил

19.Ғарбий франклар қироллигининг кейинги номи нима?

А. Германия
В. Испания
С. Франция
Д. Италия

20.Буюк Карл империяси неча мустақил давлатларга бўлиниб кетди.

А. Икки
В. уч
С. тўрт
Д. беш

21.Христианлик черкови Ғарбий ва Шарқий мазҳабларга қачон бўлинди?

А. 1052 йилда
В. 1053 йилда
С. 1054 йилда
Д. 1055 йилда

22. Юз йиллик урушлари қайси давлатлар ўртасида бўлган?
А. Франция ва Италия
В. Муқаддас Рим ва Англия
С. Англия ва Франция
Д. Византия ва Германия
23. Юз йиллик урушлари қайси йилларда бўлган?
А. 1337-1453 йиллар
В. 1437-1553 йиллар
С. 1434–1552 йиллар
Д. 1543-1654 йиллар
24. Юз йиллик урушларнинг ташаббускори кимлар эди?
А. Христианлар
В. Католик черков
С. Муслмонлар
Д. Дипломатлар
25. Консуллик хизматининг пайдо бўлиши нима билан боғлиқ бўлди? (XI – XV асрлар)
А. Ташқи савдо билан
В. Католик черкови билан
С. Юз йиллик урушлар билан
Д. Салибчилар давлатини пайдо бўлиши билан
26. «Янги дунёни» ва Шарқни Европага яқинлашувига нималар сабаб бўлди?
А. Ўттиз йиллик уруш
В. Мустамлака сиёсати
С. Ташқи географик кашфиётлар
Д. Англия ва Франция ташаббуслари
27. XVI асрда халқаро сиёсатнинг Европадаги маркази қаер ҳисобланади?
А. Давлатлар ҳукуматлари
В. Шимолий Европа
С. Қирол саройи
Д. Марказий Европа
28. «Уруш ва ҳарбий муассасаларнинг ҳуқуқи борасида» асарнинг муаллифи ким?
А. Альберико Джентили
В. Гуго Гроция
С. Балтозар Аайала
Д. Юстиниан
29. XVI асрда Европада неча йирик халқаро келимовчиликлар шаклланди?
А. Тўртта
В. бешта
С. учта
Д. иккита
30. Ўттиз йиллик уруш қачон бўлган?
А. 1618-1648 йиллар
В. 1619-1649 йиллар
С. 1617-1647 йиллар

Д. 1615-1645 йиллар

31. «Испан ворис» лиги учун уруш қачон бўлган?

- А. 1700 – 1713 йиллар
- В. 1701 – 1714 йиллар
- С. 1702 – 1715 йиллар
- Д. 1703 – 1716 йиллар

32. XVIII асрда Шимолий уруш қачон бўлган?

- А. 1699-1720 йиллар
- В. 1700 – 1721 йиллар
- С. 1701 – 1722 йиллар
- Д. 1702 – 1723 йиллар

33. XVII – XVIII асрларда қайси мамлакатлар «ёш колониал давлатлар» қаторига кирази?

- А. Австрия ва Пруссия
- В. Испания ва Португалия
- С. Франция ва Англия
- Д. Голландия ва Англия

34. Веронадаги конгресс қачон бўлди?

- А. 1821
- В. 1822
- С. 1823
- Д. 1824

35. Буюк давлатлар элчиларининг Лондон конференцияси қачон бўлди?

- А. 1830-1831 йиллар
- В. 1831-1832 йиллар
- С. 1832-1833 йиллар
- Д. 1833-1834 йиллар

36. «Вена тизими» қачон барбод бўлди?

- А. XIX асрнинг 50-нчи йилларида
- В. XIX асрнинг 60-нчи йилларида
- С. XIX асрнинг 70-нчи йилларида
- Д. XIX асрнинг 80-нчи йилларида

37. XIX аср 60-нчи йилларнинг иккинчи ярмида халқаро муносабатларнинг асосий омили нимадан иборат эди.

- А. Колониал масала
- В. «Таъсир доираларнинг» кенгайиши
- С. «Вена тизими»
- Д. Франко-Пруссия ва Франко – Италия ўртасидаги қарама - қаршиликлар.

38. Европада XIX аср охирида кучларни қайта тақсимланишига нима сабаб бўлди?

- А. Франко-Пруссия уруши ва Германия империясини ташкил топиши.
- В. Бисмаркни фаолияти
- С. Рус - турк уруши
- Д. Австро – Германиянинг иккилик иттифоқи (1879 й)

39. Германия империясининг асосчиси ким бўлган?

- А. Унистон Черчилъ
- В. Франция бош вазири
- С. Германия канцлери
- Д. Отто фон Бисмарк

40. XIX аср охиридаги рус – турк уруши қачон бўлган?

- А. 1876-1877 йилларда
- В. 1877-1878 йилларда
- С. 1878-1879 йилларда
- Д. 1879-1880 йилларда

41. Учлик (учлар) иттифоқи қачон ташкил топган ва унга қайси давлатлар кирар эди?

- А. Австро-Венгрия, Италия ва Германия 1882 йили
- В. Франция, Италия ва Германия, 1882 йили
- С. Россия, Италия ва Германия, 1883 йили
- Д. Австро – Венгрия, Англия ва Германия, 1884 йили

42. Иккилик иттифоқи қачон ташкил топди ва қайси давлатлар аъзо эди?

- А. 1877 йилда Франция ва Германия
- В. 1878 йилда Италия ва Франция
- С. 1889 йилда Россия ва Германия
- Д. 1879 йилида, Австро ва Германия

43. Россия ва Франция ўртасида консультив пакт қачон ўрнатилди?

- А. 1889 йилда
- В. 1890 йилда
- С. 1891 йилда
- Д. 1892 йилда

44. Антантанинг шаклланиши қачон тугади?

- А. 1908 йили
- В. 1905 йили
- С. 1906 йили
- Д. 1907 йили

45. Биринчи жаҳон урушининг бошланиши қачон эълон қилинди?

- А. 27 июль 1914 йилда
- В. 28 июль 1914 йилда
- С. 27 июнь 1914 йилда
- Д. 28 июнь 1914 йилда

46. Биринчи жаҳон уруши қачон бошланди?

- А. 31 июль 1914 йилда
- В. 1 август 1914 йилда
- С. 2 август 1914 йилда
- Д. 3 август 1914 йилда

47. Биринчи жаҳон урушида доимий фронт чизиги қачон ўрнатилди?

- А. 1914 йил кузида
- В. 1914 йил қишида
- С. 1914 йил баҳорида
- Д. 1914 йил ёзида

48.Биринчи жаҳон урушида Сомме дарёсидаги жанг қачон бўлган?

- А. 1916 йил ёзидан то 1916 йил ноябригача
- В. 1916 йил кузидан то 1916 йил январигача
- С. 1916 йил қишидан то 1916 йил февралигача
- Д. 1916 йил баҳоридан то 1916 йил ноябригача

49.Биринчи жаҳон урушига АҚШ қачон қўшилди?

- А. 4 апрел 1916 йилда
- В. 5 май 1917 йилда
- С. 7 июн 1916 йилда
- Д. 6 апрел 1917 йилда

50.Биринчи жаҳон урушида Трукия енгилганлигини қачон бўйнига олди?

- А. 1918 йил, 30 октябрда
- В. 1917 йил 30 сентябрда
- С. 1917 йил 30 октябрда
- Д. 1918 йил 30 сентябрда

51.Компъен ўрмонида имзоланган шартнома неча банддан иборат эди?

- А. 33 банддан
- В. 34 банддан
- С. 35 банддан
- Д. 36 банддан

52.Иккинчи жаҳон уруши қачон бошланди?

- А. 1939 йил 1 октябрда
- В. 1940 йил 1 октябрда
- С. 1941 йил 22 июнда
- Д. 1939 йил 1 сентябрда

53.«Керзон» чизиғи қачон белгиланган эди?

- А. 1920 йили
- В. 1917 йили
- С. 1918 йили
- Д. 1919 йили

54.Совет – Финн уруши қачон бўлган?

- А. 1938-1939 йилларда
- В. 1940-1941 йилларда
- С. 1939-1941 йилларда
- Д. 1939-1940 йилларда

55. 1940 йилнинг сентябрида қайси давлатлар ўртасида учлик пакти имзоланди?

- А. Германия, Италия ва Япония
- В. Франция, Германия ва Италия
- С. АҚШ, Франция ва Россия
- Д. Польша, Финляндия ва Германия

56. Пёрл – Харборга ҳужум қачон бошланди?

- А. 7 декабр, 1941 йили
- В. 8 ноябр, 1941 йили

- С. 9 декабр, 1941 йили
- Д. 7 январ, 1942 йили

57. 28 ноябр – 1 декабр 1943 йили қайси конференция бўлиб ўтди.

- А. Ялта
- В. Техрон
- С. Потсдам
- Д. Лондон

58. БМТ қачон ва қаерда ташкил топди?

- А. 25 апрел, 1945 йил Вашингтон
- В. 26 май, 1946 йил Нью-Йорк
- С. 25 апрел, 1945 йил Сан-Франциско
- Д. 27 апрел, 1945 йил Лондон

59. Германиянинг капитуляцияси қачон имзоланди?

- А. 9 май, 1945 йил
- В. 8 май, 1945 йил
- С. 8 май, 1946 йил
- Д. 9 май, 1946 йил

60. Япониянинг капитуляцияси қачон имзоланди?

- А. 1946 йил 2 октябрда
- В. 1945 йил 3 ноябрда
- С. 1946 йил 2 сентябрда
- Д. 1945 йил 2 сентябрда

61. Европада ҳарбий ҳаракатлар қачон тугади? (II жаҳон уруши даврида)

- А. 8 май 1945 йил
- В. 9 май 1945 йил
- С. 9 май 1946 йил
- Д. 10 май 1946 йил

62. Париж тинчлик конференцияси қачон бўлиб ўтган?

- А. 27 июл – 13 октябр 1947 йил
- В. 29 июл – 15 октябр 1946 йил
- С. 28 июль – 14 октябр 1947 йил
- Д. 30 июл – 16 октябр 1946 йил

63. «Совуқ уруш» сиёсатини У.Черчилль қачон ва қаерда очик эълон қилган?

- А. 6 март 1947 йил, Фултон
- В. 5 май 1946 йил, Брайтон
- С. 6 апрел 1947 йил. Лондон
- Д. 5 март 1946 йил, Фултон

64. НАТО ҳарбий – сиёсий блоки қачон ташкил топган?

- А. 1948 йилда
- В. 1949 йилда
- С. 1950 йилда
- Д. 1947 йилда

65. Қўшилмаслик ҳаракатининг биринчи конференцияси қачон ва қаерда ўтказилган?

- А. 1-6 сентябр, 1961 йил Коломбо
- В. 1-6 сентябр, 1961 йил, Белград
- С. 1-6 октябр, 1962 йил, Коломбо
- Д. 1-6 сентябр, 1962 йил, Белград

66.МДХ (Мустакил Давлатлар Ҳамжамияти) қачон ва қаерда ташкил топди?

- А. 1992 йил 8 декабр, Михайловское
- В. 1991 йил 8 декабр, Беловежское Пуша
- С. 1993 йил 8 декабр, Киев
- Д. 1992 йил 8 ноябр, Москва

67.БМТ га нечта давлат аъзо бўлган?

- А. 191 давлат
- В. 192 давлат
- С. 193 давлат
- Д. 194 давлат

68.Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг қайси бобида, қайси банди «Ташқи сиёсат» номини олган.

- А. V боби, 16 моддаси
- В. IV боби, 17 моддаси
- С. VI боби, 16 моддаси
- Д. VII боби, 17 моддаси

69.Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсатининг асосий тамойиллари неча банддан иборат?

- А. 8 банддан
- В. 9 банддан
- С. 10 банддан
- Д. 11 банддан

70.Ўзбекистон ва Россия ўртасида Иттифоқчилик муносабатлари шартномасига Ўзбекистон қачон аъзо бўлди?

- А. 15 ноябр, 2005 йил.
- В. 15 сентябр, 2006 йил
- С. 15 ноябр, 2004 йил
- Д. 15 октябр 2005 йил

71.Ўзбекистон ЕврАз ЭСга қачон аъзо бўлди?

- А. 24 январ 2006 йил
- В. 25 январ 2006 йил
- С. 25 январ 2005 йил
- Д. 26 январ 2006 йил

72.6Қ2 формуласи бўйича биринчи учрашув қачон ва қаерда бўлиб ўтди?

- А. 1996 йил, Деҳли.
- В. 1997 йил, Кобул
- С. 1998 йил, Тошкентда
- Д. 1999 йил, Лондон

73.«Марказий Осиё» деган янги атама қачон пайдо бўлди?

- А. январ, 1992 йил
- В. январ, 1993 йил

С. феврал, 1992 йил

Д. март, 1993 йил

74. Тошкентда БМТ ваколатхонаси қачон таъсис этилган?

А. 1992 йил, феврал

В. 1993 йил, феврал

С. 1994 йил, феврал

Д. 1995 йил, январ

75. «Минг йиллик саммит» қачон ва қаерда бўлиб ўтди?

А. 1995 йил 6-8 август, Лондон

В. 1999 йил 6-8 ноябр, Париж

С. 2000 йил, 6-8 ноябр, Нью-Йорк

Д. 2001 йил, 6-8 октябр, Вашингтон

76. Халқаро муносабатларнинг неча типи бор?

А. Бешта

В. Учта

С. Иккита

Д. Тўртта

77. Халқаро – ҳукукий нормалари биринчи бор қаерда ва қачон белгиланган?

А. 1814 йил, Лондонда

В. 1915 йилда, Венада

С. 1816 йилда, Люксембургда

Д. 1817 йилда, Мадридда

78. Дипломатик вакилларнинг ҳуқуқ ва вазифаларига қаерда ва қачон аниқлик киритилган?

А. 1818 йилда, Парижда

В. 1818 йилда, Аахенда

С. 1819 йилда, Венада

Д. 1819 йилда, Лондонда

79. Ташқи алоқалар давлат органларини жойлашиш ўрни ва фаолиятига кўра неча гуруҳга ажратиш мумкин?

А. уч

В. икки

С. тўрт

Д. саккиз

80. Ташқи алоқаларнинг хорижий органларини қайси тоифаларга ажратиш мумкин?

А. Ташқи ва ички

В. Доимий ва муваққат

С. Давлат ва ҳукумат

Д. Давлат ва нодавлат

81. Матлуб дипломатик шахс қандай аталади?

А. «Персона дипломатика»

В. «Персона нон грата»

С. «Персона грата»

Д. «Персона VIP»

82. Ўзбекистон Республикаси дипломатия ваколатхоналари бошлиқларини неча даражаси белгиланган?

- А. Олти.
- В. Беш
- С. Уч
- Д. Тўрт

83. Ўзбекистоннинг чет давлатлардаги ваколатхоналари дипломатия ходимларига бериладиган хизмат унвонлари неча?

- А. 9 та
- В. 10 та
- С. 11 та
- Д. 12 та

VIII. ИНФОРМАЦИОН ТАЪМИНОТ:

I. Асосий адабиётлар:

1. Новая история Европў и Америки. Первўй период. М., 1986г. 360 с.
2. Александров В. Новейшая история стран Европў и Америки (1945-1986 гг.) М., 1988, 639 с.
3. Холлиев А., Татўбаев А. История международнўх отношений и дипломатии. Учебно-методическое пособие. Ташкент. 2002 г.
4. Қосимов А. Дипломатия асослари, Тошкент. 1996 й. 93 б.

II. Қўшимча адабиётлар:

1. Авдиев В. История Древнего Востока. М., 1948, 1970 г, 608 с.
2. Аюпов О. Дунё. Сиёсат. Жамият. Гулистон «Зиё», 2006., 191 б.
3. Всемирная история. М., 1955, 1956. Т. I-II
4. История дипломатии. М., 1959. Т. I.
5. Межгосударственнўе отношения и дипломатия на Древнем Востоке. М., 1984.
6. Законў Ману. М., 1960.
7. Бокҳанин А. История международнўх отношений и дипломатии в Древнем мире. М., 1948.
8. Яйленко В. Греческая колонизация VII – III вв. до н.э. М., 1982.
9. Ковалев С. История Рима. Л., 1986.
10. Медведев И. Очерки византийской дипломатии. Л., 1988.
11. Сказкин С. История международнўх отношений и дипломатии в средние века. М., 1948.
12. Бартольд В. Мусульманский мир. П., 1922.
13. Васильев А. Византия и арабў. 1925.
14. Международнўе связи стран Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европў и Славяно-германские отношения. М., 1956.
15. История стран Азии и Африки в средние века. Часть I. М., 1987, 319 с.
16. История средних веков. М., 1990. Т. I.
17. Лозинский С. История папства. 3-е изд. М., 1986, 532 с.
18. Басовская Н. Столетняя война 1337-1453 гг. М., 1985.
19. Ивонин Ю. У истоков европейской дипломатии нового времени. Минск. 1984.
20. Новая история стран Европў и Америки. М., 1986, 482 с.
21. Нарочницкий А. Международнўе отношения накануне и во время Французской буржуазной революции XVIII в (1763-1794) М., 1946.
22. Кафенгауз Б. Внешняя политика России при Петре I. М., 1942.
23. Талейран Ш. Мемуарў. М., 1959.
24. Нарочницкий А. Международнўе отношения европейских государств с 1794 по 1830 г.
25. Болховитинов Н. Русско – американские отношения 1815-1832 гг. М., 1975.

26. Дулина Н. Османская империя в международных отношениях (30-40 е гг. – XIX в). М., 1980
27. Фадеев А. Россия и восточный кризис 20-х гг. XIX века. М., 1958.
28. Бисмарк О. Мисли и воспоминания. М., 1940-1941. Т. 1-2
29. Астафьев И. Русско – Германские дипломатические отношения 1905-1911 гг. М., 1972.
30. Ротштейн Ф. Международные отношения в конце XIX века. М.-Л., 1960
31. Готлиб В. Тайная дипломатия во время первой мировой войны. Пер. с англ. М., 1960.
32. Версальский мирный договор. М., 1925.
33. Фураев В. Советско – американские отношения. 1917-1939. М., 1964 г.
34. История новейшего времени стран Европы и Америки. 1918- 1945 гг. М., 1989 г, 446 с.
35. Сиполс В. Дипломатическая борьба накануне второй мировой войны. М., 1979.
36. Бережков В. Страницы дипломатической истории. 4-е издание. М., 1987.
37. Вторая мировая война. Краткая история. М., 1984, 513 с.
38. Деборин Г. Международные отношения в годы Великой Отечественной войны. 1947-1945. М.-Л., 1948.
39. Волков Ф. За кулисами второй мировой войны. М., 1985.
40. Арбатов В. Военно – стратегический паритет и политика США. М., 1984.
41. Драчева Н. Актуальные проблемы международной безопасности и внешнеэкономических связей стран мира в 80-е годы. М., 1989.
42. Кошлєв Ю. Разрядка в Европе: от Хельсинки к Мадриду. М., 1980.
43. Международные отношения на Ближнем и Среднем Востоке после второй мировой войны. 40-50 е год. Сб. статей. М., 1962-1965.
44. Подлесный П. Проблемы мирного сосуществования в 70-80 е годы. М., 1982.
45. Рохин А. Послевоенное урегулирование в Европе. М., 1989.
46. Блещенко И. Дипломатическое право. М., 1972.
47. Бобулев Г. Основы консульской службы. М., 1986.
48. Дж Вуд и Жан Серре. Дипломатический церемониал и протокол. М. 1976.
49. Дип курьер. М. 1973.
50. Зорин В. Основы дипломатической службы. М., 1977.
51. Израэлян В. Дипломатия в годы второй мировой войны. «МО». М., 1980.
52. Каримов И.А. Ватан саждагоҳи каби муқаддасдир. Т. 1995.
53. Каримов И.А. Ўзбекистон келажаги буюк давлат. Т., 1992.
54. Касумов А., Васкин И. Основы направления внешней политики Республики Узбекистан. Т., 1994, 105 с.
55. Ковалев А. Азбука дипломатии. М., 1985.
56. Матвеев В., Танов А. В мире вежливости. М., 1983.
57. Маннонов Б. Ўзбек дипломатияси тарихи муаммолари. «Шарқшунослик». 120-131 б. Т., 1993.
58. Молочков Ф. Дипломатический протокол и дипломатическая практика. М., 1979.
59. Примаков Е.М. Анатомия ближневосточного конфликта. М., 1979.
60. Сюкияйнен Л. Мусульманское право. М., 1986.
61. Трухановский В. Уинстон Черчилль. «Мисль» М.. 1977.
62. Хакимов Р. Узбекистан и ООН. Т., 1995.
63. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Т. 2003, 40 б.
64. Гиёсов Б. Ўзбекистон дипломатияси: илк одимлар. «Гулистон», Т., 1996, 5-6 бетлар.
65. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. 3-жилд. 311-312 бетлар.
66. Ўзбек дипломатияси яратувчилик ва ҳамкорлик йўлида. Халқ сўзи. 2001 йил., 31 август.
67. Бабаходжаев М. Суверенный Узбекистан. Т., 2003.
68. Дипломатический словарь. 1-3 тома, М., 1985-1988 гг, 424 с., 499 с., 750 с.
69. Дипломатия развивающихся государств. М., 1976.
70. Левитин Л., Карлайл Д., Ислам Каримов – янги Ўзбекистон Президенти. Т., 1996.
71. Ўзбекистон вақтли матбуоти. 1991 – 2006 йиллар.
72. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. 1995-2006 йиллар.
73. Эътироф. Тошкент., 1995 йил.

74. Тюриков В., Шоғуломов Р. Мустақил Ўзбекистон Республикаси. Воқеа ва саналар. 1991-1996, Т., 1997-1998 йиллар.

III . Интернет сайтлари.

1. www. Umed.uz
2. www. press-service.uz
3. www. mediewist.ru
4. www.uza.uz
5. www.mfa-uzFjahonFnewlandkuzb
6. www.yilnoma.uz

МУНДАРИЖА:

1.Фан	бўйича	ишчи	
дастур.....			3
2.Семинар машғулотлари мазулари рўйхати, мустақил иш топшириқлари рўйхати.....			6
3.Курс	бўйича	рейтинг	ишланмаси
.....			7
4.Курс	бўйича		баҳолаш
мезони.....			7
5.Лекциялар курси 1-мавзу. Халқаро муносабатлар ва дипломатия Қадимги Шарқ,			
Греция			ва
Римда.....			8
6.2-мавзу.	Халқаро	муносабатлар	ва дипломатия ўрта
асрларда.....			15
7.3-мавзу.	Халқаро	муносабатлар	ва дипломатия XI-XV
асрларда.....			22
8.4-мавзу. Халқаро муносабатлар ва дипломатия XVI-XVII асрларда.....			25
9.5-мавзу. Халқаро муносабатлар ва дипломатия XVII-XVIII асрларда.....			27
10. 6-мавзу.	Халқаро	муносабатлар	XIX асрнинг 20-60нчи
йилларида.....			30
11. 7-мавзу.	1871-1914	йилларда	Халқаро
муносабатлар.....			32

12. 8-мавзу.	Биринчи	жаҳон	уруши	(1914-1918
йиллар).....				36
13. 9-мавзу.	Иккинчи	жаҳон	уруши	(1939-1945
йиллар).....				41
14. 10-мавзу. Иккинчи жаҳон урушидан кейин халқаро муносабатлар				
(1945-1990-нчи				
йиллар).....				46
15. 11-мавзу. Мустақил Ўзбекистоннинг ташқи сиёсати (1991 – 2000 йиллар).....				49
16. 12-мавзу.				Амалий
дипломатия.....				54
17. Семинар				
машғулотлар.....				6
1				
18. «Халқаро муносабатлар ва дипломатия тарихи» курси бўйича мустақил				
ўзлаштириладиган				мавзулар
рўйхати.....				68
19. «Халқаро муносабатлар ва дипломатия тарихи» курси бўйича рефератлар мавзулари.....				70
20. «Халқаро муносабатлар ва дипломатия тарихи» курси бўйича ўз – ўзини				
текшириш		учун		тест
саволлари.....				71
21. Информацион				
таъминот.....				81

* Компьютер хизматини Ф.Йўлбарсова амалга оширган.

